

Astronomia i meteorologia populars

Aquest vocabulari conté tots els elements que ens ha estat bonament possible de recollir, referents a les creences, dites, supersticions i pràctiques quimèriques populars, relatives a la ciència còsmica en els seus variats aspectes. El nostre objectiu és més folklòric que lexicològic; per això hem dedicat una major importància al primer aspecte i una de menor al segon. Són molts els termes astronòmics i meteorològics populars que no es troben citats en el present vocabulari. Tampoc no creiem que la part de creences i de supersticions i proverbis sigui completa.

L'home senzill té un concepte molt confús dels grans fenòmens de la Natura en el seu aspecte còsmic; no els arriba a capir plenament: els mira amb certa païra, els rodeja de misteri i de múltiples creences supersticioses, sovint molt primitives. Els conceptes i les idees es barregen i confonen; barrejats i confosos els donem també nosaltres, per tal que mantinguin millor el seu caràcter popular i s'acostin més al sentit que d'ells en té el nostre poble. Així arriben amb més frescor i amb més naturalitat als estudiosos que, interessats en la ciència etnogràfica, poden trobar-hi algun element d'estudi.

A

Abril. — Nom amb el qual és conegut el quart mes de l'any. En aquest mes comença a ini-

ciar-se la florida dels arbres i de les plantes. Junt amb el maig, és el més bonic mes de l'any, per la bellesa de la Natura.

Es creu que una part d'aquest mes està regida pel març i, per tant, en les seves primeries, i mentre dura la influència de la lluna de març, el temps és rúfol i dolent. També es creu que els primers dies d'abril són plàcids i bons; després recrudeixen, per sorprendre amb la seva duresa als que s'havien refiat que el bon temps ja començava. El període dels dies dolents que fa dintre l'abril, ve a ésser una petita tornada a la fredor, després d'uns dies bonancívols; ve a ésser el mateix que passa a la tardor amb l'estiuet de sant Martí. El pe-

riode de frescor de l'abril és conegut pels *dies manllevats* o els *dies de la vella*. Sobre el seu origen es conta la següent llegenda:

Hi havia una vella que tenia un gran ramat d'ovelles, el qual era tota la seva fortuna. Tement que la revolçor del març les hi podria matar i, per tant, deixar-la a la ruïna, les tenia ben tancades dintre el corral, i es feia el càrrec de no treure-les per res a la pastura. Mentre el març feia de les seves, la vella, prop del foc, tot filant no parava de dir:

«Març, marçot,
no m'has mort
cap ovella ni ovel·lot.»

Quan el vent de març la sorprenia fora el seu corral, tot girant-se d'esquena al vent, se'n reia d'aquesta manera:

«Març, marçot,
bufa'm el cul,
que la cara no pots.»

El març, furiós per aquests insults de la vella, responia per boca del vent, que feia xiular amb fúria:

«Manllevaré uns dies a l'abril
i te'n mataré més de deu mil.»

I el març, enfadat pels insults de la vella, volent-se'n revenjar, se n'anà a trobar el seu company, l'abril, i li digué:

«Abril, gentil,
deixa-me'n un;
deixa-me'n dos;
deixa-me'n tres,

i un que jo ja en tinc
faran quatre,
que a la mala vella
vull pernabatre.»

o, també,

«Abril, gentil,
deixa-me'n un;
deixa-me'n dos;
deixa-me'n tres;

deixa-me'n quatre;
deixa-me'n cinc,
perquè entre tots,
vull matar a la vella,
ovelles i ovel·lots.»

Diu la tradició, que el març digué a l'abril, que els dies que li demanava perquè els hi governés, no els volia pas dels primers; primer, en menés ell uns quants, per tal de poder millor sorprendre la vella, la qual, creguda que ja havia entrat l'abril en ple domini del seu temps, es refiaria, i, després, el març l'atacaria amb tota fúria. Així fou, i després d'uns dies de bonança, en els quals la vella pastora creia arribat el bon temps, tornà a regir el març amb més duresa i ràbia que mai; va matar tot el bestiar de la vella, i amb el buf del seu vent no parava de dir amb tota ironia:

«No sóc l'abril gentil;
sinó el març marçot,
que em revenjo de tot,
i et mato les ovelles

i els ovel·lots,
i, si et descuides,
a tu i tot,
a la vora del foc.»

I el poble creu encara sentir aquestes paraules en el bronzir del vent marcenc.

A l'Alt Urgell diuen que aquesta vella era del llogarret de Romadriu; el període de fredor és conegut per *els dies de la vella de Romadriu*, i ensenyen una petita cova o catau on, segons la tradició popular, la vella posava el cap quan el vent bufava, bo i deixant enfora la part posterior del cos, mentre deia al vent ço que hem dit abans:

«Març, marçot,
bufa'm el cul,
que la cara no pots.»

Segons una altra variant, el protagonista no era una vella, sinó un ric ramader; en aquest cas el març deia, en parlar a l'abril:

«Abril, gentil,
deixe-me'n un; deixe-me'n dos,
i un que jo en tinc, faran tres,
i arruïnarem a aquest ric pagès.»

Com ja hem dit, aquest mes és tingut per un dels més bonics i benèvolos de l'any; això ha donat lloc al proverbi:

«L'abril,
mes gentil.»

Les seves pluges són considerades com a molt benefactores per a l'agricultura, ja que ajuden considerablement les feines del camp, com ho demostren els proverbis següents:

«Per l'abril
aigua mil.»

«Per l'abril,
cada gota en val mil.»

«Per l'abril,
plou a fil.»

«El bon pagès, pel mes d'abril,
llaura i sembra amb afany,
puix que és el millor mes de l'any,
i cada gota en val mil.»

«Pluja d'abril i sol de tardor,
fan l'any bo i millor.»

«Qui no sembra al mes d'abril,
poc pa a casa portarà,
i poc se n'hi en donarà
que cada gota en valgui mil.»

«Enllestiu-vos, que convé
no fer les feines d'abril,
que cada gota en val mil,
si troba la terra bé.»

«Si no plou per Sant Jordi,
tururut ordi.»

«El temps del cucut,
el matí mullat i el vespre eixut.»

Hi ha alguns proverbis que relacionen la temperatura de l'abril amb la del maig:

«Per l'abril,
plou a fil;
i pel maig,
plou a raig.»

«Abril plujós
i maig ventós,
fan l'any ric
i profitós.»

«Per l'abril,
cada gota en val mil;

pel maig,
cada gota un raig.»

Dolent-se de la poca pluja d'aquest mes, es diu:

«L'abril va deixar morir la seva mare de set.»

Es fan també alguns pronòstics sobre la temperatura:

«Sant Francesc serè, any de fruita.»

«Fred en abril, no faltarà pa ni vi.»

Relacionats amb els conreus d'aquest mes, es diu:

«Per l'abril,
el blat puja a fil,
i pel maig,
puja com un faig.»

«Per cada calcida
que es mata a l'abril,
després n'hi ha mil.»

«Si no vols menjar sopes a l'estiu,
sembla pèsols pel mes d'abril.»

«Si vols menjar pèsols pel segar,
al mes d'abril els has de sembrar.»

«Per Sant Jordi, carabasses.»

«Per Sant Jordi,
espiga l'ordi;
per Sant Marc,
espiga el blat.»

«Per Sant Jordi,
cava ton ordi;
que per Sant Marc,
ja faràs tard.»

«Per Sant Jordi,
vigila ton ordi;
si en veus una espiga ací,
altra espiga allà,
ves-te'n a casa,
que prou ordi hi haurà.»

«Per Sant Jordi,
vés a veure ton ordi;
si l'ordi no fuig,
fuig tu.»

«Per Sant Jordi,
s'espiga l'ordi.»

«Per Sant Jordi,
la piula a l'ordi.»

«Per Santa Caterina,
l'avellana és mitja;
i per Santa Magdalena,
l'avellana és plena.»

«Per Sant Vidal es planten els melons.»

Es tenen en gran estimació les roses d'aquest mes:

«La rosa d'abril,
en val cent mil.»

«Per Sant Jordi, roses.»

En aquest mes la temperatura millora sensiblement. Les pluges són escasses, però bufa el vent.

Hi ha diversos proverbis que aconsellen que no se sigui massa

lleuger a treure's roba del damunt, ja que el temps encara no és prou calorós:

«Per l'abril,
no em toco un fil.»

«Per l'abril,
no em llevo un fil;

i pel maig,
així me'n vaig.»

En aquest mes es comencen a fer els preparatius pel conreu dels cucs de seda:

«Per Sant Marc,
posa la cuca a remullar.»

També es creu que és el temps que neixen els llops que atacaran aviat els ramats:

«Per Sant Marc,
el llop ja és nat.»

Proverbis que fan referència al cant del cucut:

«Si per l'abril
el cucut no fa piu-piu,
o és mort, o és viu,
o sent mal estiu.»

«Si per Setmana santa
el cucut no canta,
o és mort, o és viu,
o és pres a França.»

«Per Sant Benet,
el cucut canta tot dret.»

La Setmana santa sempre s'ha d'escaure en el pleniluni de març:

«La nit de la Cena,
la lluna plena.»

També es diu:

«El mes d'abril,
mata un home i després se'n riu.»

«Sant Jordi mata l'aranya.»

I recordant que el dia de Santa Caterina és el darrer del mes, diu el proverbi:

«Per Santa Caterina,
un mes es fina.»

Abundosa. — Nom donat a la pluja. (Barcelona.)

Acantonar. — Canviar la direcció del vent amb molta freqüència. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Agost. — El vuitè mes de l'any.

És considerat com el més calorós de l'any; es creu que, el dia més fort en calor, és el dia de Sant Llorenç, que s'escau el dia 10.

Segons la tradició, aquest sant fou martiritzat, rostint-lo en unes graelles, i escaient-se en aquest dia l'aniversari del seu martiri, l'escalfor del sol s'augmenta de la foguera en què fou sacrificat. Se senten dues menes de calors: la pròpia del sol, ben forta, i, a més, la de la foguera del sant.

Segons el proverbi, ja comença de fer un xic de mal temps en aquest mes:

«Per l'agost,
els temporals
a entrada de fosc.»

Altrament, les pluges d'agost són tingudes per bones:

«Pluges per l'agost,
safra, mel i most.»

«Pluja de Sant Llorenç,
sempre arriba a temps.»

«Pluja de Sant Llorenç,
pluja de bon temps.»

«Per Sant Lleí,
la pluja ja és ací.»

Les pluges d'agost afavoreixen les vinyes:

«Pluja d'agost,
vi i most.»

Però si plou massa, el vi surt aigualit:

«Si plou massa per l'agost,
no gastis diners en most.»

El bon pagès ha de fer les feines de la sega i de la batuda durant els dos mesos anteriors; es diu dels que ho fan durant l'agost:

«Per l'agost,
trilla el peresós.»

Dels fruits d'aquest mes, diu el proverbi:

«No hi ha bona oliva,
que a l'agost no sigui eixida.»

«Per Sant Llorenç,
figues a quens.»

«Cada cosa pel seu temps, com les
figues per l'agost.»

«Per Sant Bartomeu,
bat el noguer que és teu.»

«El bon nap,
per l'agost ha d'ésser nat.»

«Per Sant Bartomeu,
bat el noguer que és teu,
i si no és teu, deixa'l estar,
que algú o altre el batrà.»

«El bon nap,
per Sant Llorenç ha d'ésser nat.»

«Aquesta setmana,
cull l'avellana»:

Es refereix a la setmana en què s'escau sant Bartomeu.

Al·ludint al temps calorós d'aquest mes, es diu:

«Per Sant Llorenç, el dia més calorós de l'any.»

«A l'agost,
ni dona ni most.»

Al·ludint a l'escurçament de la claror del dia, es diu:

«A l'agost,
a les set ja és fosc.»

«Per Sant Agustí,
ni bereneta ni dormir»;

Que la tarda resulta curta i no es pot berenar ni fer migdiada.

Per aquest temps es fa la collita del cànem, com diu el proverbi:

«Sant Bartomeu embarcador de cànem.»

I es creu que ja s'ha de començar de filar:

«La que, per Sant Bartomeu,
no comença la vela,
no fa bona tela.»

«La bona filanera,
per Sant Bartomeu comença la vela;
i la molt bona,
per Santa Magdalena.»

La poca pluja que cau en aquest mes, fa dir:

«Sant Llorenç,
escura els torrents.»

El temps d'agost no es pas el millor de l'any per la gent malalta i delicada; sovint, deixant-se portar per la seva bonança, no es cuida prou, i se sent ferida un cop el temps comença de recrudir. Ho diu el proverbi:

«L'agost els madura,
i el setembre els captura.»

Aigua. — La pluja. Vegeu el refraner que hi alludeix:

«Aigua abans de Nadal,
per mitja pedregada val.»

«Qui aigua detura,
blats madura.»

«Aigua d'estiu,
xeriu-xeriu;
aigua d'hivern,
aigua d'infern.»

«Deu-nos aigua, Ramonet,
que les plantes tenen set.»

«Aigua, Senyor, que de vi ja en venen!»

Aquests dos últims refranys solen dir-se quan plou molt; és una mena de plany per l'excés de pluja.

Aigua del cel. — Nom que la gent de mar dóna a la pluja. Hi afegeix el qualificatiu *del cel*, perquè l'anomenar senzillament l'aigua és, pels mariners, l'aigua de mar. És molt comú dir l'*aigua del cel* en lloc de la pluja. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Aiguatge. — 1. Xàfec, pluja forta i poc duradora. (Costes de Llevant i de Ponent.) 2. La humitat produïda per condensació a la matinada. (Empordà.)

Aire. — Sinònim de *ventet*, en general. (Cat., Bal., Val.)

Alba. — La primera claror del crepuscle matinal. (Cat.)

«Alba roja al matí,
gira l'aigua pel molí;
alba roja a la tarda,
serenera, sol i aire.»

Alba dels gitanos. — Quan tot just apunta l'alba i encara no dóna lloc a veure-s'hi. (Vilanova i Geltrú.)

Anguila de Roses. — Faixa allargada de núvols blancs que se situa damunt els Pireneus. És indicatiu de pluja. (Empordà.)

Any. — Període de temps que cal a la terra per a donar la volta entorn del sol, en el seu moviment de translació. És una mica més de 365 dies.

Hi ha dues menes d'anys, el comú i el de traspàs. L'any comú es calcula just de 365 dies, però, com que el temps invertit per la terra en el seu moviment translatori és un xic més llarg, cada quatre anys hi ha un any que té un dia més, o sigui 366, per guanyar el trencat de temps que resta dels tres anys anteriors. Aquest any es diu de traspàs, i és mirat pel poble amb mals ulls. Ho diuen el proverbis següents:

«Any de traspàs,
no te'n fiis pas.»

«Any de traspàs,
no el vulguis pas,
ni ell ni el que li va al detràs.»

«Any de traspàs,
no te'n fiis pas,
ni del del davant
ni del del detràs.»

Aquest mal averany per l'any de traspàs, és degut, segurament, a una de les primeres distribucions del calendari, en la qual es van assenyalar dotze mesos de trenta dies fixos cada un, però en quedaren una pila al final de l'any, que no pertanyien a cap mes, i que eren considerats com del mes tretzè, en el qual la superstició dels pobles feia suposar que succeïen totes les coses dolentes. Aquesta creença es deu a l'avversió universal pel nombre tretze, considerat com a un nombre fatídic. La mala fama d'aquella part de temps balder, del final de l'any, ha estat heretada per l'any de traspàs, que, en certa manera,

ve a ésser el mateix que en altres temps era part de tots els anys. Aquesta mateixa creença fa creure que a la darrera nit de l'any celebren les seves més fortes i solemniais reunions les bruixes, els bruixots, els diables i tota mena d'éssers fantàstics, i que, durant aquell dia, i també durant la seva nit, ells regeixen i governen tot el món. D'ací el proverbi:

«Per Sant Silvestre,
les bruixes entren per la finestra.»

Els més grans estralls atribuïts a aquests éssers fantàstics, han succeït durant la darrera nit de l'any.

El primer dia de l'any se l'anomena *Cap d'any* i *Ninou*; és costum de saludar l'any que comença, dient:

«Any de bé sia,
el començat eix dia.»

«Any comencem,
la fi vegem.»

«Any nou, vida nova.»

La pluja del primer dia de l'any es té com un mal presagi:

«Cap d'any llegany,
mal any.»

«El mal any,
entra nedant.»

El primer dia de l'any és un dia de gràcia, i, sobretot, es creu que assenyala el que passarà durant tota la resta de l'any; així, doncs, sempre, es procura que el que s'hagi de fer en aquest dia sigui falaguer i agradós. Es creu que és bo no treballar, puix que si es fes, seria la causa de treballs per l'any que comença. Però, en canvi, es creu que no és just de dedicar-se en absolut a la vagància, per la qual cosa es fa un xic de feina lleugera, de factura agradable. Entre dones es procura cosir, i si pot ésser roba de seda, millor, puix que és creença que porta sort. D'aquest costum en vénen els proverbis següents:

«Qui treballa per Cap d'any,
treballa tot l'any.»

«Qui no treballa en tot l'any,
treballa el dia de Cap d'any.»

També es procura comptar i remenar diners, ja que es creu que predisposa que l'anyada que entra sigui pròspera i afortunada en afers d'ordre econòmic. Així mateix, es creu que no es pot faltar a missa, puix que si, per alguna circumstància especial, durant l'any no s'hi pogués anar, l'oida en el dia primer de l'any val per tot l'any. Es creu que aquest dia és de bon auguri per refer amistats trencades i simpaties refredades; així, doncs, era costum, majorment anys enrera, de fer-se visites entre familiars i persones amigues. En aquest dia són permeses i tolerades certes visites i relacions que potser en un altre qualsevol de l'any no foren consentides i es refusarien. Es fan visites als familiars, especialment als que tenen alguna ascendència; també es fa un gran àpat, en el qual es reuneix tota la família; presideix la taula el més vell, a un cap, i el més jove o més petit, a l'altre cap.

Relacionats amb els conreus agrícoles hi ha els següents proverbis:

«Any de neu, any de Déu.»	«D'any d'abelles, no te'n meravel·lis.»
«Any gelat, any de blat.»	«Any de mala anyada, totes les velles posen dents.»
«Any de rosada, any de forment.»	«A mala anyada, dar-li passada.»
«Any de colada, any de gavellada.»	«Any de peres, mal per les eres.»
«Any de puces, any de mill.»	«Any que carreguen bé les porraces, any d'ametlles.»
«Any de figues, no hi riguis.»	«Any d'aranyoner, any de poc graner.»
«Anyada d'ocells, anyada de fam.»	«No és bon any, quan el pollet pica el gall.»
«Any d'ovelles, any d'abelles.»	

Quan hom vol ponderar una cosa com a molt antiga, es diu que és de l'*any de la picor*. Segons sembla, aquest any fou el de 1471, en el qual, per un gran eixut, es van perdre totes les collites i, a més, va caure sobre la nostra terra una gran plaga de llagostes i puces en quantitat fabulosa i molt grosses, les quals atacaven la gent amb agudes fiblades; aquestes se sentien més per la poca alimentació a què el poble, per manca d'aliments, hagué de subjectar-se. Segons la veu popular, en aquell any es van inventar les puces, i, també, es va obrir la pollera a tothom, que és una mena de ressort que es diu que es té al cim del cap, el qual es pot obrir, en certs casos, i d'on surt, amb gran abundor, una mena de llavor de poll, que cria aquests insectes.

Arc de Barà. — Nom amb el qual és conegut l'arc de sant Martí. (Penedès.)

Arc del dimoni. — Arc més petit que el de sant Martí; surt sota d'aquest quan la llum solar és molt intensa. Aquest arc secundari desapareix primer que aquell, i la seva coloració

és més esblaimada. (Vegeu la llegenda que en contem en l'article *Arc de sant Martí*, per la qual es raona el nom.) (Catalunya.)

Arc de sant Martí. — Fenomen de la refracció i reflexió de la llum solar per les gotes de pluja.

En una ocasió feren juguesca sant Martí i el dimoni, a veure qui dels dos era més bon treballador i millor artífex, i convingueren a fer tots dos un arc per veure qui el faria més ben fet. Sant Martí el va fer molt gros, i amb set colors vius i brillants; utilitzà el vidre com a material per a la construcció, i el féu amb gran cura i rapidesa. El dimoni el va fer més xic, de colors més pàl·lids i difusos, i va trigar

a fer-lo molta més estona que sant Martí; hi féu entrar el glaç com a primera matèria, i resultà tan bunyol, que mentre se'l miraven, el glaç es fongué i es desféu l'arc. Així el poble dóna l'explicació als noms de l'arc de sant Martí, més gros i brillant en els seus colors, i del dimoni, quan per un gran carregament de l'atmosfera en surt un altre. Amb aquesta curiosa llegenda queda explicat el fet que l'arc segon sigui més petit, trigui més a aparèixer, s'esvaeixi més prompte i els seus colors siguin més difusos i menys brillants que el de sant Martí.

Quan l'arc de sant Martí cau, ho fa damunt les romegueres, i si s'observa aquestes plantes amb deteniment, es veu com molta estona després d'haver desaparegut l'arc encara en conserven els seus colors.

Si l'arc de sant Martí és tan brillant que fins arriba a reflectir la terra, és indicatiu de gran sort i prosperitat, bones anyades i molta felicitat per a la col·lectivitat; però si els seus colors són pàl·lids i difusos, és indicatiu de pesta i malalties.

Es diu que en el lloc on l'arc de sant Martí toca a terra, hi ha enterrat un gros tresor, i que el mortal que sabés, després de desfet el preciós fenomen, encertar el lloc on aquest tocava amb el sol, si hi anés i cavés, trobaria un gran tresor que el faria ric per tot la seva vida. Així mateix, per la Conca de l'Ebre, diuen que el que pot passar per sota l'arc de sant Martí, si és home, es torna dona, i al revés.

El poble, de l'observació d'aquest curiós fenomen atmosfèric, ha deduït els seus pronòstics, explicats en els següents proverbis:

«Arc de sant Martí al matí, aigua a la tarda.»

«Arc de sant Martí al matí,
aigua a desdir.»

«L'arc de sant Martí al vespre,
la pluja està llesta.»

«L'arc de sant Martí al matí,
la pluja és aci.»

«L'arc de sant Martí al vespre,
para-li la testa.»

«L'arc de sant Martí al matí,
para-li el baci.»

«L'arc de sant Martí al vespre,
obre la finestra.»

«L'arc de sant Martí al migdia,
pluja tot el dia.»

«L'arc de sant Martí,
fa ploure o fa aclarir.»

«L'arc de sant Martí a la tarda,
la pluja és passada.»

«Quan l'arc de sant Martí surt al matí,
la pluja pel camí.»

«Si surt al matí,
l'arc de Sant Martí,
no emprenguis jornada;
mes si a la vesprada,
emprèn ton camí.»

Arc de suís. — Arc de sant Martí, petit quan aquest es presenta doble. Es diu també *arc del dimoni*. (Sant Pol.)
Arracades. — Nuvolada que tapa

la lluna no totalment. Per la transparència del núvol i per la part no tapada es veu la claror del satèl·lit, i forma curioses combinacions. Es diu,

doncs, que la lluna fa o porta arracades. (Vilanova i Geltrú.)

Ars. — Vent que tira de la banda del nord-oest. (Fraga.)

Astròleg. — Segons el poble, és l'home que estudia i observa els estels i els seus moviments, però no per a treure'n conseqüències d'un ordre científic, sinó per a deduir-ne el per-vindre i altres coses de caient quimèric. Se'l confon amb el màgic i l'alquimista. Surt representat en els gravats populars, sovint, amb el telescopi; se li fa tenir a la mà una vareta màgica, de virtut meravellosa i de poder diabòlic. Pel poble, l'astròleg sempre és vell, amb una barba blanca molt llarga; vesteix una túnica de colors foscos i tètrics; al damunt porta pintades les figures del sol o de la lluna o d'altres astres, o bé signes diabòlics i fantàstics; porta la testa coberta amb una alta cucurulla.

Auger de Maranges. — Boira que compareix damunt la muntanya de Maranges; s'engrosseix ràpidament i va seguida de pluja o tempestat. És el millor senyal de pluja de la comarca. (Puigcerdà.)

Aurora. — Sinònim d'alba.

«Aurora rogent,
pluja o vent.»
(Cat., Bal., Val.)

Es diu que, muntat en un núvol d'aquests, una vegada sant Antoni va fer un viatge a Barcelona per curar la filla del governador, que estava greument malalta. Hi ha una extensa i curiosa llegenda que explica aquest fet meravellós. A Mallorca coneixen també aquest núvol, i diuen que al seu damunt el sant féu un viatge a Roma, per curar malalts.

B

Babalotxa. — Nuvolada molt negra i grossa que camina i avança; s'assembla a les grans muntanyes. (Sant Pol.)

Baixa horeta. — Alba. (Empordà.)

Bandera flamenca. — Irisació produïda per la llum del sol en travessar certa mena de nuvolades. Si és cap a la posta i la nuvolada és molt grossa, és senyal infallible de pluja. Si és cap al matí, assenyala pluja a la tarda. Rarament es produeix entre dia. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Banyes. — Nuvolades allargades, que es posen pel voltant del sol; donen la sensació que aquest porta banyes. Així, es diu que el sol fa banyes. Són índici de pluja cap al vespre, si es presenten quan el sol neix; i assenyalen pluja per l'endemà si apareixen a la posta. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Barberol. — Remolins, produïts pel vent en la mar. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Barberot. — Núvol petit que surt al matí; és precursor de les tempestats. (Llofriu.)

Barca de sant Antoni. — Núvol de forma allargada i afuada; surt cap a ponent un cop post el sol.

Barda. — Núvol blanquinós, de forma allargada; es posa al cim dels Pireneus, i tant com es veu, bufa la tramuntana. (Empordà.)

Barda de tramuntana. — Boira que es posa al cim de les muntanyes del nord, quan fa tramuntana. (Camprodon.)

Barquets. — Núvols de coloració grisenca, de forma allargada i afuada; surten en direcció de ponent, un cop post el sol, i destaquen al mig de la claror del crepuscle. (Catalunya, Balears.)

Barrera. — Núvol llis i atapeït, que tapa l'horitzó a la banda de ponent. (Tarragona.)

Barret. — Núvol que es posa al cim d'una muntanya i la tapa. (Catalunya.)

Barrufet. — Vent fort i arremolinat, que, segons el dir popular, porta el diable dintre el remolí. Alça molta de polsaguera, la qual fa difícil de transitar; no porta pluja. (Vegeu *vent*.) (Vilanova i Geltrú.)

Barrundanga. — Temporal en mar i en terra. (Blanes.)

Barruntar. — Assenyalar un canvi de temperatura. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Besòs. — Vent de tramuntana, molt fluix i un xic fresc, que es presenta cada matí. La gent de mar l'anomena així, perquè ve de l'indret del riu Besòs. (Barcelona.)

Bigotis. — Nuvolada, de forma allargada, que se situa davant el disc solar, a la posta o a la sortida; dóna la sensació que el sol porta bigoti. És indicatiu de pluja cap al tard del dia,

si es presenta en néixer el sol; i de pluja per l'endemà, si és a la posta. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Blanquejar. — Cobrir-se de neu o gelada alguna muntanya.

«El Montseny, com més blanqueja, més borgeja.»

Bojarut. — Sinònim de *barrufet*. (Barcelona.)

Boira. — Vapor d'aigua condensat o broma espessa que, a les matinades, omple les valls i comes, i tapa les serres; no deixa veure els objectes a certa distància. En uns casos es confonen els termes de boira i broma; en altres, s'equiparen la boira i el núvol. (Cat., Bal., Val.)

«Boira a Vidrà,
pluja demà.» (Sora.)

«Boira a les Gabarres,
aigua a samalades.» (La Bisbal.)

«La boira, ben ventada,
o bé mullada.»

«Boira pastura,
aigua segura.»

«Boires en sequedat,
ven-te les mules
i compra blat.»

«Boires en eixut,
ja cal que Déu t'ajut.»

«Boira del Segre,
aigua al darrera.»

«Boira de Salou,
plourà, si no plou.»

«Boira de bassiver,
aigua al darrer.»

«Boira pels tossals,
aigua pels barrancs.»

«Boira per les serres,
aigua per les terres.»

«Si la boira jau i és sec,
ven les mules i el goret.»

«Hi ha boira en el clonivell,
ja sentiü l'aigua al clatell.»

«Ni tota boira plou,
ni tot vent plou.»

«Les boires al Pallars,
fent el preu carregaràs.»

«Lluna tapada,
boira o ruixada.»

«Per Sant Vicens,
marxen les boires
i tornen els vents.»

«Si la boira és pesada,
ben ventada o ben mullada.»

«Matí de boira, tarda de sol.»

La boira o broma que baixa al matí de primavera, designa pluja a la tarda, i a l'hivern, bon temps.

Boira de la Perxa. — Boira empesa pel vent de l'est, des de mar; surt per la collada de la Perxa i baixa fins a Sellagosa. És indicatiu de pluja. (Cerdanya.)

Boirassa. — Boira molt espessa. (Llofriu.)

Boirina. — 1. Boira lleugera i poc espessa que es veu a llarga distància, ajeguda per les valls i clotades de muntanyes. (Cat., Organyà, València, Migjorn Gran.) 2. Pluja fina. (Migjorn Gran.)

Bombollear. — Fer bombolles l'aigua de la pluja. És indicatiu que la pluja serà duradora. (Barcelona.)

Bonança. — 1. Mar quieta i tranquil·la. (Cat., Bal., Val.) 2. Bon temps. (Catalunya.)

«Vent en popa i mar bonança,
navegava en Xanxo Pança.»

«Si en ta casa hi ha bonança,
no hi serà si fas fermança.»

«Quan la mar està en bonança, tot-hom pot ésser mariner.»

Boneia. — Sinònim de *bonança*. (Vilanova i Geltrú.)

Bordons. — Nom popular, donat als tres estels que formen el cinturó de la constel·lació d'Orió.

«Per Sant Andreu,
bordons a Casserra,
el dia a la serra.» (Cat.)

Borralló. — Floc de neu. (Cat.)

Borrasca. — 1. Mal temps en general. 2. Temporal en mar. 3. Temporal de vent i de poca aigua. 4. Caiguda de neu rodona en dies de fred intens. 5. Ventada impetuosa que va davant el temporal. 6. Plouguda de poca duració. (Cat., Bal., Val.)

Borrascada. — Temporal de vent, i de pluja i de calamarsa ensem, de poca intensitat. (Catalunya, Balears, València.)

Borregàs. — Vent de migjorn. (Empordà.)

Borregassa. — És la tramuntana. (Empordà.)

Bover. — El planeta Venus. Serveix de guiatge als pastors

i guardadors de bous; quan es presenta al zenit, el bover pot tancar el bestiar, sense que l'amo en pugui protestar. (Cat.)
Broma. — Sinònim de *núvol*.

«Broma al Canigó,
 tramuntana al Rosselló.»

«Broma ruja,
 vent o pluja.» (Cat.)

Brufolada. — Mal temps. (Tarragona.)

Brufolejar. — Fer temps dolent. (Tarragona.)

Bruix. — Vent fort i revolçor que precedeix el temporal. (Empordà.)

Bruixina. — Vent fort i fred. (Tous.)

Bujada. — Temporal de vent, de neu i de pluja.

Bufalleig. — Moviment de la boira, que s'estén i es retira. (Borges.)

Bufaller. — Aire fred i humit. (Borges.)

Bufarull. — Vent fluix i poc intens. (Barcelona.)

Bufarut. — Sinònim de *barrufet*. (Catalunya.)

Burnar. — Bufar el vent. (Sant Pol.)

C

Ca. — Estel Siri, de la constel·lació de Canis major.

Cabanelles. — Els tres primers dies d'agost.

El temps que fa aquests dies és, segons creença, l'indici del temps que farà la resta de l'any. Si al matí hi ha rosada, no faltarà l'aigua durant tot l'any; si no n'hi ha, l'any serà sec, i si un dia n'hi ha i l'altre no, plourà primerenc, i si no n'hi ha al primer ni al tercer, plourà tardà.

«Ses cabanelles no menten.» (Menorca.)

Cabra. — 1. El planeta Venus. (Conca de l'Ebre). 2. Estel Siri de la constel·lació d'Orió. (Catalunya.)

Cabres. — Grup de set estels

de la constel·lació Taurus, coneguts per *les Plèiades*.

«Quan les cabres pasturen pel Montseny, plourà.»

Ho diuen a la Plana de Vic, quan els indicats estels s'escauen damunt el cim del Montseny.

Cabrelles. — Mot que és sinònim de *cabres*.

«Madona, feis escudelles,
 que es hora de berenar;
 si no és auba, ja ho serà:
 ja són postes ses cabrelles.»

(Menorca.)

Els pagesos creuen que aquesta constel·lació baixa a la terra, corrent grans espais, i tot fent aïcs, crits i tocant castanyoles. (Eivissa.)

Cabretes. — Petits núvols, escampats pel cel, que assenyalen pluja.

«Quan la terra fa bassetes,
el cel fa cabretes.»

«Quan al cel hi ha cabretes,
a la terra hi ha pastetes.»

Calabruix. — Nom donat a la calamarsa menuda. (Cat.) Es creu que a dintre té un pèl de cabra.

Calabruixó. — 1. Neu mentida que cau glaçada. 2. Calamar-sa i pedra menuda, barrejada amb aigua. (Belltall, Empordà.)

Calamarsa o calamarsada. — Pluja d'aigua gelada en petites gotes, que semblen pedretes. (Catalunya.)

Calamarsejar. — Caure calamarsa. (Catalunya.)

Calçada. — Bromes que tapen l'horitzó; són indicatiu de pluja.

«Quan el sol es pon en calçada,
vent o pluja a la matinada.»

«Calçada en dimecres,
pluja abans de festes.»

Calendari. — Manera de distribuir la duració del temps. Pressagi de les variacions i alteracions atmosfèriques. Cada any es publiquen uns petits fulletons dits *Calendaris*, en els quals hi ha tota la distribució del temps, dia per dia; assenyalen el sant que s'hi fa festa, les festes movibles i un pronòstic sobre els canvis de temps.

Aquests pronòstics, que són sempre els mateixos, assenyalen les variacions atmosfèriques generals; diuen que a l'estiu farà calor, i a l'hivern farà fred; que pel febrer farà vent, i pel maig plourà; indiquen els fenòmens naturals en el temps que generalment solen produir-se. El poble hi té gran fe i es regeix pel que diuen aquests *calendaris*, per tal de saber els canvis atmosfèrics venidors. Es publiquen a darreries de l'any anterior; són venuts pels carrers, per venedors ambulants, al crit de:

«Calendari per tot l'any! Vint cèntims!»

«Calendari per l'any nou,
que endevina quan plourà!»

Aquesta mena de publicacions, el major interès popular de les quals és el pronòstic que fan dels canvis atmosfèrics, se les anomena, també, *pronòstic*.

En molts indrets de Catalunya els pagesos fan el *calendari de la ceba*, o sigui: agafen dotze clofolles de ceba, una per cada mes de l'any, i posen dintre de cada clofolla una petita quantitat de sal; l'operació es fa de vespre; a l'endemà, al matí, es miren les clofolles, i es jutja de la sequedat o humitat que farà durant un mes, segons estigui més o menys fosa i humida la sal de la clofolla que s'ha destinat a aquell mes. Es creu que, si s'ha fos del tot, serà molt abundant en pluja, i del tot sec, si presenta tota la sal ben compacte i gens fosa. La data de la interrogació d'aquest singular *calendari*, varia, segons els llocs, entre el primer dia d'Advent, el primer dia de

l'any i el dia dels Reis; si bé el més comú és que es faci al darrer vespre de l'any, per saber el resultat el matí del dia de Cap d'any.

És creença molt general que, en un determinat moment, hi ha dotze dies que revelen la mena de temperatura que farà més freqüentment, durant cada un dels dotze mesos de l'any. Generalment es creu que són els primers dotze dies de gener els que regeixen, cada un d'ells, per torn, els mesos. I, així, si el dia tres fa humitat, es creu que el març serà humit, i si el dia nou plou, assenyala que el setembre serà plujós. No per tot arreu són els mateixos dies els que assenyalen el temps. Cap al Rosselló es creu que són els dotze primers dies d'advent, i, també, els dotze que segueixen al de Nadal; per tot Catalunya es creu que són els dotze primers de gener; però per la Conca de l'Ebre atribueixen aquesta propietat als dotze dies que segueixen al dels Reis.

Calima. — Boira prima que es posa pel cim de les muntanyes. (Sant Pol.)

Calitxa. — Boira prima que enterboleix l'atmosfera baixa. (Catalunya.)

Calma. — No bufar ni un alè d'aire; estar en absoluta tranquil·litat l'atmosfera. (Catalunya, Balears, València.)

Calma xitxa. — Estat de la calma en el seu grau més agut. (Cat.)

Calmàs. — Sinònim de *calma*. (Súria.)

Calor. — Estat elevat de la temperatura atmosfèrica, per efecte dels raigs solars o d'una

altra circumstància. (Catalunya, Balears, València.)

«Per Sant Pere i Sant Joan, la calor va en gran.»

Calorós. — És anomenat així el temps carregat o atacat de calor. (Cat., Bal., Val.)

«Matinada fresca, dia calorós.»

Camí de sant Jaume. — La via làctia. Deu el seu nom a la creença popular que seguint el seu curs es fa cap a la ciutat gallega de Sant Jaume de Campostela, on es guarda el cos de sant Jaume.

Segons és fama, els antics peregrins que es dirigien a visitar aquell sepulcre, sense conèixer el camí, podien fer la seva via seguint el curs de la via làctia, la qual els guiava fins a la dita ciutat. (Barcelona.)

Camí de Santiago. — Sinònim de *camí de sant Jaume*. (Barcelona.)

Candela. — Penjaroll de gel, de forma de candela, que penja dels arbres en ocasió de fortes nevades i glaçades. (Cat.)

Canícula. — Estel de la constel·lació del Canis Major, dit, astronòmicament, Siri, i cone-

gut també, popularment, pel *ca*, *can* i *ca major*. Durant els darrers dies de juliol i tot l'agost, es pon i es lleva amb el sol. Es dona també el nom de canícula als dies compresos entre el 22 de juliol i el 2 d'agost, que són considerats com els més calorosos de l'any. (Cat., Bal., Val.)

Canviar de pis sant Pere. — Forma festiva de qualificar l'acte de tronar. (Barcelona.)

Cap de mort. — Núvol fosc que, per alguna esclatxa, deixa travessar la llum del sol, o bé que tingui alguna clariana. (Sant Pol.)

Cap de núvol. — Núvol aïllat en temps serè, que és la causa d'una pluja o temporal breu. (Catalunya.)

Capa. — Núvol que s'estén per tot l'horitzó, a la posta o a la sortida del sol.

«Si el dijous es pon en capa, de tres dies no s'escapa.» (Cat.)

Capell. — Petit núvol que cobreix el cim d'una muntanya.

«Quan Montjuïc fa capell, para-li el gibrell.»

Capero. — Boires que cobreixen una muntanya. Sin. de *capell*.

«Quan Montjuïc porta capero, la pluja en abundor.»

Capot. — Sinònim de *capell* i *capero*.

«Quan Montjuïc porta capot, que se'n posi qui pot.»

Caputxa. — Sinònim de *capell*, *capero* i *capot*.

«Quan Montjuïc fa caputxa, s'acosta la pluja.»

Cara de fora. — Vent que ve del dret del mar cap a la terra. (Vilanova i Geltrú.)

Carada. — Ullada de sol. (Alcalà de Xivert.)

Cart. — Indret d'on bufa el vent. (Empordà.) *Cart de Ponent*, *Cart de llevant*, etc.

Carrer de sant Jaume. — Camí de Santiago. (Sant Pol.)

Carrera del rei En Jaume. — La via làctia.

Segons la tradició, les victòries del rei En Jaume van despertar tant d'entusiasme en el nostre poble, que tots els homes aptes per a la guerra s'allistaven en els seus exèrcits, i tot el poble sortia al carrer en massa per veure'l passar. Eren molts els milers de dones i vells que contínuament el seguien arreu on anava. El pas d'aquella immensa multitud alçava una espessa polsaguera, la qual va anar pujant cel amunt, fins a arribar a la glòria per perpetuar les grans victòries i triomfs del gran rei. Aquella polsaguera espessida ha format, després de mort l'heroi, com una carrera, que és la que marca el camí fet pel rei En Jaume, i sempre més ha brillat en el cel en record de les seves victòries; i d'aquí el nom de Carrera del rei En Jaume.

Una altra versió diu que la via làctia segueix el camí de Mallorca, i que ja es veia abans de viure el gran rei, el qual precisament se'n va servir per orientar les seves naus en la conquesta de l'Illa Daurada: féu cap a Mallorca per haver seguit el rastre de la via que el va guiar. També es diu que els pescadors i mariners la segueixen en els seus viatges cap a Mallorca, puix que és un senyal segur i inequívoc. (Mallorca.)

Carretera de sant Jaume. — La via làctia. Els pastors la prenen per guia i orientació per

baixar els ramats de la muntanya a la terra plana, i seguint la seva direcció anaven

- des de l'alta muntanya pirenenca fins a la costa. (Bergadà.)
- Carro.* — Constel·lació anomenada Orsa major. (Cat.)
- Castell.* — Nuvolada molt grossa, que avança amb rapidesa, i envaeix aviat el cel amb formes encimades. (Cat.)
- Caterina.* — Sinònim de *Margarida*. (Costa de Llevant.)
- Cau.* — Estel Siri, de la constel·lació del Ca major. (Balears.)
- Caure gotes.* — Ploure amb poca intensitat. (Cat.)
- Cavalls.* — Els tres estels de la cua de la constel·lació dita Orsa major; el poble l'anomena *el carro*. Segons el creure popular, el carro és els quatre estels que formen el quadrat, i els cavalls són els tres estels afilerats, que van davant el carro i l'estiren. (Vilanova i Geltrú.)
- Cavallet del diable.* — Nom festiu del vent.
- Cel.* — Nom popularment donat a l'espai que envolta la terra.

El poble no té una concepció clara de l'immens espai; en parla de manera difusa i tèrbola, igual que el concepte que en té. Generalment creu que està format per un sostre immens, de mida incalculable, que s'escapa a la seva comprensió i que té forma de volta; així parla, sovint, de la *volta del cel*.

Els senzills camperols mallorquins arriben encara més enllà: són molts els que creuen que no hi ha al món més terra que la seva illa i sostenen que no és possible que dintre d'una massa tan fràgilment líquida com l'aigua es pugui sostenir cap pes tan gran com la terra. Diuen que les embarcacions que surten dels seus ports i van a altres terres no mallorquines, no fan sinó donar la volta a l'illa, en la qual cosa inverteixen més o menys temps; però han de retornar després, necessàriament, al punt de partida, ja que no hi ha altre lloc al món per poder anar. Molts mallorquins ni accepten l'existència de les altres dues illes balears: Menorca i Eivissa, que fàcilment es poden veure des de les costes mallorquines.

El poble té, així mateix, un concepte poc clar i bastant difús del mecanisme que mou el sistema planetari. Els astres, segons ells, són una mena de gent indefinida, que es lleva al matí; tenen l'obligació de fer un curs i de tornar-se'n a dormir, un cop fet el seu camí; de la qual cosa n'han derivat les frases: *llevar-se* i *anar-se'n a joc*, aplicat al naixement i posta del sol i de la lluna, astres considerats pel poble com a marit i muller. De la resta de l'estelada, com que no és tan interessant als ulls populars, no se n'ha arribat a formar concepte. És molt general la creença que els petits estels són ànimes de difunts que brillen en la volta del cel, tot demanant la commiseració humana, i que, com més forta és la seva lluentor, és senyal d'un major sofriment.

Els núvols que són formats pels diversos fums i bafs que, per variades causes, es desprenen de la terra i s'enfilen cel amunt, formen unes boires més o menys espesses, segons determinades circumstàncies. Quan volen fer ploure, baixen a beure aigua fins al mar, als rius, als estanys i a altres acumulacions aquoses. Aquests núvols, de vegades es barallen, i aleshores produeixen les grans tempestes, amb forts trons.

Aquests no són altra cosa que la cridòria de malícia i enfadament resultant de la baralla dels núvols.

Existeixen diversos proverbis de caire meteorològic, relacionats amb el cel i amb els núvols, els quals els anomenen de maneres variades i capricioses, segons la seva forma:

«Al cel escaletes, a la terra bassetes.»	«Quan al cel hi ha barretes, la terra fa pastetes.»
«Cel a roquetes, aigua a bassetes.»	«Cel a voltets, aigua a botets.»
«Cel a borreguets, aigua a cabassets.»	«Cel rogent a sol ixent, si no és pluja serà vent.»
«Cel a borreguets, aigua a cantirets.»	«Cel rogent, pluja o vent.»
«Al cel bassetes, a la terra pastetes.»	«Cel rogent a la vesprada, la pluja se n'és anada.»
«Cel a panerets, aigua a cabassets.» (Castelló de la Plana.)	«Cel rogent al matí, la pluja ja és ací.»
«Cel a borreguets, aigua a simalets.» (València.)	«Cel rogent a tots costats, pluja i vent aparellats.»
«El cel està empedrat, dins una hora, els carrers banyats.» (Palma de Mallorca.)	«Cel rogent fa, pluja hi haurà.»
«Cel a borreguetes, aigua a calderetes.»	«Cel rogent, o pluja o vent, o molt mal temps.»
«Al cel bassetes, l'aigua a utxetes.»	«Cel rogent, senyal de fred.»
«Quan el cel fa cabassets, a la terra es fan tollets.»	«Senyals al cel, treballs a la terra.»
	«Cel gravat, aigua dalt es terrat.»
«Cel aborregat, als tres dies banyat.»	

Cel encigronat. — Es diu, quan el cel està cobert per petits núvols, dits cigrons. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Cel ferrós. — Horitzó cobert per espessos núvols grisencs, que donen als objectes un to gri-

senc, per efectes de reflexió. (Sant Pol.)

Cel de mànegues. — Es diu quan el cel està cobert per negres nuvolades i l'horitzó es manté serè. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Cel de ruja. — Cel esblanqueït i plujós. (Sant Pol.)

Celatge. — Estat del cel. (Cat.)

Celstia. — 1. La mitja claror de la nit, quan no brilla la lluna i sols s'hi veu per la tènue claror produïda pels estels. 2. La bellesa del cel. (Catalunya.)

Cella roig. — Nom festiu del sol. (Empordà.)

Cella de Caro. — Nuvolada que se situa damunt el cim de la muntanya de Caro, entre els pobles de Xerta i Miravet. Es símptoma de fortes ventades.

Cendrosa. — Nom festiu de la lluna. (Costa de Llevant.)

Centella. — Varietat del llamp, segons el creure popular. És creu que és una centella el llamp que no cau aplomat, sinó el que *corre* per damunt la terra. La idea és molt difusa i difícil de penetrar; sembla que es té, senzillament, com a llamp, quan el fenomen no produeix cap estrall; i que rep el nom de *centella* quan fa algun dany, ja personal ja material. És creu que la centella en caure llança un objecte metàl·lic, dit *rella de llamp*.

Cers. — Vent de ponent.

«Quan bufa el cers,
pluja de cert.»

Cigró. — Núvol excessivament petit i que sol presentar-se en abundor. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Ciutat de Paradela. — Miratge atmosfèric que pren noms diversos. Forma com una boira,

que pren formes rares i abigarrades, en les quals el poble veu la silueta d'edificis, campanars i muralles, i creu que es tracta d'una gran ciutat que va enfonsar-se en el mar i que en determinades ocasions es presenta a flor d'aigua mig enboirada. Es veu en la badia de sa Guia, davant la població mallorquina de Capdepera, entre les puntes de sa Farola i de sa Guia.

Ciutat de Parella. — Nom donat a la ciutat de Paradela pels veïns de Ciutadella, des d'on també la veuen encara més gran i definida que des de Mallorca. És de color blavenca i molt boirosa, i dóna la sensació que se sosté damunt les aigües del mar. Hi ha qui creu que pot tractar-se d'un fenomen de miratge, encara que sembla que no és probable que aquest es produeixi en les circumstàncies que rodegen el que ens ocupa.

Ciutat de Troia. — El mateix fenomen anomenat la *ciutat de Paradela* i *ciutat de Parella*, vist des de Felanitx. Des d'aquest lloc es veu en direcció a ponent, i creuen que es tracta d'un núvol molt gros, de coloració negrenca, que pren formes variades i capricioses. Es té com a indicatiu de molt mal temps.

Clarejar. — 1. Cel cobert de núvols, no en tota la seva extensió, i de manera aïllada. (Cat.) 2. Iniciar-se la primera claror del dia. (Cat.)

Clariana. — Clapa clara o de cel blau entremig del núvol. (Cat.)

Claror. — El crepuscle. (Vilanova i Geltrú.)

Closca de ceba. — Horitzó cobert de núvols blancs i grisencs que reflecten damunt l'aigua i donen a l'atmosfera un to grisós. (Sant Pol.)

Cloure. — Entrar en la plena fosca de la nit o en la claror del dia. (Cat.)

Cluca. — Boira molt espessa, que fa l'aire gairebé intransparent. (Costa de Llevant.)

Comunir. — Conjurar el temps que amenaça tempesta, del comunidor estant; es llegeixen les oracions del ritual o es fa l'exposició del Santíssim Sagrament. Es toca a comunir amb un toc de campana especial. Es comuneix des de Santa Creu de maig a Santa Creu de setembre. (Cat.)

Contrasol. — Núvol que resplendeix perquè el sol l'illumina de ple. Si és a la part de sota el sol, assenyala pluja; si al damunt, vent. (Cornet.)

Contrats. — Tempesta ràpida i inesperada, generalment de males conseqüències. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Corona. — Rodona lluminosa entorn de la lluna. (Cat.)

Córrer el temps. — Soportar els rigors de la tempesta. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Cotonada. — Sinònim de *macarreu*. (Barcelona.)

Creu de l'albat. — Nom popular de la constel·lació del Cigne. (Barcelona.)

Creu de Caravaca. — Nom popular de la constel·lació del Cigne. (Costa de Ponent.)

Creu del Mal Lladre. — Nom popular de la constel·lació del Cigne. (Costa de Llevant.)

D

Darga. — Tros gros de gel que baixa pel riu en temps de grans gelades.

«Any de dargues,
any de poques garbes»

L'any de fred sol ésser any de poca collita de blat. (Lleida.)

Deiols. — Els tres estels del cinyell de la constel·lació d'Orió. Són tinguts com a un símbol de la Trinitat. El seu nom és un diminutiu de Déu.

«Madona, sortiu; veureu
es deiols i ses cabrelles,
i cent mil que van amb elles,
i també la Vera Creu.»

(Migjorn Gran.)

Desduir. — Aclarir-se, assere-nar-se el temps, desaparèixer els senyals de pluja. (Penedès.)

Desembre. — El dotzè mes de l'any.

És costum molt general, a pagès, de matar el porc en aquest temps de l'any; d'ací els proverbis:

«Per Sant Tomàs, sang a terra.»

«Per Sant Tomàs,
agafem el porc pel nas.»

«Qui té el porc a la samal,
pot passar un bon Nadal.»

«Per Nadal,
posarem el porc en sal.»

El fred comença a deixar-se sentir amb força; el poble exclama, amb les dites següents:

«Per Sant Tomàs,
el fred al nas.»

«Per Sant Tomàs,
neu al nas.»

«Per Sant Tomàs,
comença l'hivernàs.»

«Per Sant Tomàs,
qui no crema llenya
li tremola el nas.»

«Per Sant Tomàs,
qui no porti llenya
li cremarem el nas.»

«Per Nadal, al foc;
per Pasqua, al joc.»

«Per Nadal, al foc;
per Pasqua, al sol.»

Es creu, també, que passat Nadal minva la intensitat del fred:

«Si abans de Nadal
capa no et cal,
de Nadal enllà
capa no et caldrà.»

També es creu que si a les darreries d'aquest mes la temperatura no és de bonança, l'anyada per als ramats serà dolenta:

«Nadal sense lluna,
de cent ovelles tornen una.»

I cal vendre el ramat, per evitar pèrdues.

«Quan Nadal hagi passat,
queda't la llana i ven el ramat.»

Segons alguns, la pluja pels voltants de Nadal és profitosa pels conreus:

«La pluja abans de Nadal,
per mitja femada val.»

I segons altres, és dolenta:

«La pluja abans de Nadal,
per mitja pedregada val.»

També es creu que és bona la nevada de Nadal:

«Nadal never,
omple el graner.»

Relacionats amb la pluja, coneixem els següents proverbis:

«Per Sant Silvestre,
la pluja està llesta.»

I no es pot eixugar la roba al sol:

«Per Nadal,
la bugada al fúneral.»

Dia. — Espai de temps que triga la terra a fer el seu moviment de rotació. Popularment es dona també el nom de *dia* a la duració de la claror produïda per la llum del sol. Es diu que un dia és curt o llarg, se-

gons sigui en temps d'estiu o d'hivern. Les hores en què es veu l'astre solar des de la terra, segons les latituds, varien notablement, i, per tant, els dies són més llargs o curts.

El dia més curt de l'any és sempre el de Sant Tomàs apòstol, que s'escau al 21 de desembre; en canvi, el dia més llarg és el dia de Sant Joan, 24 de juny. És ingrát al poble que el dia s'escurci; per això, al seu entorn, no ha creat, que ho sapiguem, cap proverbi que s'hi refereixi. En canvi, ha manifestat en nombrosos refranys la joia del seu allargament, calculat de maneres ben simples i escaients:

«Per Santa Llúcia,
un pas de puça.»

Aquest proverbi, molt just quan va ésser creat, avui resulta equívoc, ja que Santa Llúcia s'escau al dia 13 de desembre, o sigui abans del dia de Sant Tomàs, que és el dia més curt de l'any, i, per tant, el dia, en aquest moment de l'any, no s'allarga, sinó que encara s'escurça. La creació d'aquest proverbi és anterior a la reforma gregoriana del calendari, feta l'any 1581, i manada per butlla del papa Gregori XIII, reforma que començà de regir l'any següent, o sigui el 1582.

«Per Nadal,
un pas de pardal.»

«Pels Reis,
ase és qui no ho coneix.»

«Per Nadal,
ja s'allarga un pas de gall.»

«Pels Reis,
un pas de vells.»

«Per Nadal,
s'allarga un pam.»

«Pels Reis, un pas d'anyell.»

«Per Sant Esteve,
un pas de llebre.»

«Pels Reis, ase serà
qui no ho coneixerà.»

«Per Ninou,
un pas de bou.»

«Pels Reis,
no allarga gens:
i ase serà
qui ho coneixerà.»

«Per Sant Julià, un pas de ca.»	i allí on no baixarà, casa ni vinya no s'hi farà.»
«Per Sant Antoni, un pas de dimoni.»	«El febrer, ja és jornal·ler.»
«Per Sant Pau, una hora hi cau.»	«Per Sant Maties, tant de nits com de dies.»
«Per Sant Sebastià, cent passes de marrà.»	«Per Sant Maties, ja són ben llargs tots els dies.»
«Per Sant Sebastià, una hora s'avança ja.»	«Quan el codonyer (o presseguer) floreix i madura, el dia i la nit són d'una mesura.»
«Per Santa Agnès, una hora més.»	«Sant Joan, el dia més gran.»
«Per la Candelera, una hora endavant, una hora endarrera.»	«Per Sant Joan, el dia més llarg de l'any.
«Per la Candelera, el sol ja baixa per la carretera.»	«Per Sant Miquel, el berenar se'n puja al cel, i per Sant Macià, torna a baixar.»
«Per Sant Vicens, el sol ja baixa pels torrents;	
«Per Sant Pere, el dia enrera.»	

Pel setembre els dies comencen a ésser ben curts; no hi ha lloc a berenar, perquè se sopa més aviat, especialment a pagès; en canvi, per Sant Macià, en què el dia ja torna a ésser bastant llarg, hi ha lloc a berenar una altra vegada.

Ès molt comú, en llevar-se, de dir alguna oració, demanant a Déu el favor d'un bon dia; en la majoria d'aquestes oracions hi és citat el nom del sol i de la lluna:

«Bon sol i bona lluna, Déu ens do bona fortuna, per avui, per demà, per al dia que vindrà; mentre me la doni avui, jo a Déu seré agraït; que el dia de demà, la tornaré a demanar.» (Barcelona.)	en nom de Déu em llevaré, set dons n'hi demanaré: primerament, pel cap, enteniment; l'ànima en bon salvament. La nit se'n va, el dia vé; jo no sé quan moriré; pregaré a Déu per pare, la Verge Maria per Mare; àngels i arcàngels, pregueu per mi en l'hora de la mort. Amén.» (Barcelona.)
«Déu us do bon dia a tothom del món, al sant sol i la lluna, i al sant Déu que ens la dóna;	

«A Déu Nostre Senyor jo pregaré,
a la seva santa Mare també li dema-
al meu sant patró també, [naré,
juntament amb tots els sants celes-
perquè m'ajudin i em salvin [tials,
de tota mena de mals. Amén.»
(Barcelona.)

«Bons dies, pare;
bons dies, mare;
el meu cor se n'alegrit,
que tingué Jesús ungit,
a Jesucrist infinit;
esposa de Déu infinit,
abrigueu-me amb vostre manto.
Amén.» (Barcelona.)

«En nom de Déu em llevaré;
la Mare de Déu saludaré;
tres dons li demanaré:

l'amor del seu fill primerament,
bona voluntat a tota la gent,
la glòria del cel darrerament.
Bons dies tingueu, Mare,
filla de l'etern Pare;
Mare de Déu i son Fill,
esposa del Sant Esperit,
empareu-me amb vostre abric. Amén.»
(Barcelona.)

«En nom de Déu omnipotent
es lleva el vostre servent,
i mentre es va vestint,
aneu-lo beneint,
i quan ja serà llevat,
gardeu-lo de mal i pecat,
com sempre n'està guardada
la Santíssima Trinitat, Amén.»
(Barcelona.)

Pel Ripollès la mainada, en llevar-se, sol dir als seus pares, com
a salutació del nou dia, en sentit invocatiu:

«Bon pare i mare,
Déu us do bon dia i bona hora,
com a tota la gent de tot el món,
menys als maleïts de Camprodon,
que tots són gitanos.»

Hi ha altres refranys referents al dia:

«No es pot dir mal del dia,
que passat no sia.»

«Tots els dies són bons, pels que
estan en gràcia de Déu.»

«Bon dia és el que plou, si no pedrega.»

«Més llarg que un dia sense pa.»

Hi ha algunes supersticions relacionades amb dies determinats
de l'any. Es creu que el dia de Tots-Sants no es pot sortir a caçar
ni a pescar, perquè es pesquen caps de mort, i, per més trets que es
tirin, mai no s'encerta la caça, i perquè es reventa el canó de l'esco-
peta en tirar, i, també, perquè, encara que el tret surti bé i es toqui
la peça, aquesta cau a terra, però mai no es troba. Es creu, així mateix,
que en aquesta diada tots els difunts van a passar el dia amb
els seus familiars; per això se'ls ha de disposar el llit on dormien, per-
què hi vagi a reposar llur ànima. El dia de Santa Llúcia, si es cus,
hom es torna cec. Els Dijous sant i Divendres sant no es pot cusir,
perquè la roba es descús; ni es pot rentar, perquè la roba es pudreix;
ni escombrar, perquè surten formigues; ni cantar cap ocell l'endemà,
o sigui el Dissabte de Glòria. Al punt de les deu del Dissabte es pot
obtenir que les robes no s'arruinin ni les fustes es corquin, batent-les i
espolçant-les fortament. La noia que es passa la mà per la cara en
aquesta hora es torna més bonica. Si es vol que els cabells creixin,

cal tallar-se'ls una engruna en la tal hora. També es pot obtenir, així mateix, tota perfecció corporal, si es toca, o palpa, la part del cos que és desitja millorar. També s'obté un marcat creixement de tota planta, si se la rega en aquesta hora.

Dijous. — El quart dia de la setmana. És considerat com a dia de mitja festa. S'hi solen celebrar la major part de les manifestacions expansives dels dies feiners.

Se'l té per molt bon dia en sentit general; s'hi fa recaure la celebració de molts actes i coses que es té interès perquè reïxin. En canvi, és considerat com a dia de mal averany per les feines agrícoles, que el dia de Nadal s'escaigui en dijous:

«Nadal en dijous,
ven-te l'arada
i ven-te els bous.»

Això vol donar la idea que més val no sembrar ni conrear els camps, tota vegada que es perd la feina i la llavor.

«Tres dijous hi ha dintre l'any,
que llueixen més que el sol:

Dijous sant, dia de Corpus
i el dia de l'Ascensió.»

Es creu que, si es posa una moneda d'argent, generalment una pesseta, damunt l'altar, sota les tovalles, durant els tres dijous de l'any que hem assenyalat, en el moment de dir la Missa major, aquella moneda pren una valor extraordinària: porta gran sort i fortuna, i, sobretot, té la propietat d'esquivar tots els atacs a mà armada, així d'arma de tall com d'arma de foc. També guarda de les males llengües, que res no poden contra el posseïdor del meravellós talismà, el qual el fa invulnerable. Es diu de molts personatges que han posseït una moneda d'aquestes, que han estat, durant tota la seva vida, afavorits en gran manera per la sort. Es diu que en Serrallonga en portava una sempre al damunt; i caigué a mans de la justícia l'endemà d'haver perdut l'amulet que el protegia contra tota mena d'atac.

Es creu que si el sol es pon entre núvols en dijous, abans del diumenge plou; ho diu el proverbi:

«Si el dijous es pon en capa,
de tres dies no s'escapa.»

A part dels dijous notables, que hem citat, n'hi ha altres tres, que també tenen nom propi: són els tres dijous anteriors al diumenge de Carnestoltes, anomenats *dijous dels compares*, *dijous de les comares* i *dijous gras*. Era antic costum que en el primer dijous, els que, durant l'any anterior, havien estat compares, o padrins d'algun infant, fessin un present a la padrina, present que retornava ella, el dijous següent. Entre gent adinerada, ell havia de regalar or o argent, i ella, correspondre amb roba, generalment de seda. Entre gent humil, ell regalava tela, i ella corresponia amb fruita. Aquest costum fa anys que s'ha

perdut. El tercer dijous, *dijous gras*, prenia nom d'un àpat que es feia, en el qual es menjava molt porc.

Quan es vol titllar una cosa d'impossible es diu que passaria o que tindria lloc a la *setmana dels tres dijous*.

Diluvi. — Generalment es dóna que és molt abundosa i imponent. aquest nom a aquella pluja

És ben vivent, en el poble, la narració bíblica del Diluvi universal i de la construcció de l'arca de Noè. Una tradició molt antiga diu que Noè vingué a Catalunya, després de tornades les aigües al seu planivell, i una altra tradició assenyala un lloc, en els Pireneus andorrans, prop d'un paratge anomenat Font Argent, dalt d'un dels cims més alterosos d'aquella serralada, com aquell on va fer cap l'Arca de Noè, després d'apartar-se les aigües de la terra ferma, deixant-la en descobert. Diu la tradició popular que hi ha una grossa anella, que mai ningú no ha vist, en la qual Noè va aferrar la seva nau, en espera d'un complet assecament que li permetés de desembarcar tota la trepa d'animals que portava a bord. Es diu, també, que en aquesta mateixa anella lligaren el seu cavall Aníbal i Carlemany, en passar pels Pireneus i en acampar prop del lloc indicat.

«L'arc de Sant Martí, detura el diluvi.»

«En temps de diluvi, els escarbats neden.» (Cat., Bal., Val.)

Dilluns. — És anomenat així el primer dia de la setmana.

És considerat com a molt bon dia; es creu que les coses que hi són començades acaben en bé. També és dia preferit per casar-se; es creu que els casaments fets en aquest dia són molt feliços:

«Nadal en dilluns,
festes a munts.»

Es creu que les persones nades en aquest dia són molt sortoses. Tota la bonesa que s'atribueix al dilluns és deguda a què, segons la tradició, la Mare de Déu va néixer en dilluns. Es creu que és molt bon dia per començar remeis i novenes de caràcter mèdic. També es diu que, si es tallen les ungles en aquest dia, no es pateix de mal de dit, ni de mal de queixal, i que la fortuna és favorable. Si es tallen els cabells en aquest dia, creixen més. També es creu que és bo de calçar els infants, per primera vegada, en dilluns: se'ls eviten les caigudes, i si cauen, no es fan mal. Els anys que comencen en dilluns són considerats com anys de molt bon averany.

Diu la tradició, que, abans, la setmana començava en diumenge, i que Nostre Senyor manifestà el seu desig que comencés en dilluns, perquè era el dia que havia nat la seva mare. Encara hi ha llocs on es calcula la setmana començant pel diumenge, com a un record dels temps que així es feia.

Dimarts. — Així és anomenat el segon dia de la setmana.

És considerat com a un dia fatídic; es creu que no hi poden ésser començades coses de gaire importància, ja que donen mal resultat.

S'ha d'evitar, molt especialment, de casar-se i d'embarcar-se. Els romans tenien dedicat aquest dia al déu Marte, déu de la guerra, i creien amb la influència d'aquest déu damunt totes les coses fetes durant el seu dia. Aquesta preocupació s'ha estès per tots els pobles moderns i és ben vivent arreu.

«Nadal en dimarts,
mal pels sembrats.»

El mal averany es fa extensiu als tres dies de la setmana en els quals entra la lletra *r*, això és : dimarts, dimecres i divendres, si bé el primer i el darrer són els que tenen la superstició més aguditzada.

Dimecres. — Així és anomenat el tercer dia de la setmana.

Es té com a molt bon any per als conreus agrícoles aquell en el qual el dia de Nadal s'escau en dimecres:

«Nadal en dimecres,
sembra camps i feixes.»

També es creu que si, cap al tard del dimecres, surten fortes nuvolades cap a ponent, és indici de pluja als tres o quatre dies:

«Calçada en dimecres,
pluja abans de festes.»

Entre mainada és molt corrent un enganyall en el qual el que el proposa pregunta:

« — Quin dia és avui?
— Dimecres.
— Doncs, el darrera em llepes.»

Dissabte. — Es dona aquest nom al sisè dia de la setmana.

És considerat com a un bon dia, i molt adequat per començar negocis i empreses, perquè es creu que assoleixen un bon fi. Entre els treballadors se li diu *dissabte piadós*, perquè es cobra el salari i, al mateix temps, perquè es precursor del diumenge, dia en el qual es reposa del treball quotidià; i es diu *dissabte bord* a la vigília de festa, en el qual no es cobra.

En dissabte mai no deixa de sortir i brillar el sol:

«No hi ha dissabte sense sol,
ni vidueta sense dol,
ni donzella sense amor,
ni casada sense pena,
ni prenyada sens dolor.»

O bé:

«No hi ha dissabte sense sol,
ni vidueta sens dol (o bé: sense consol),
ni vaixell sense bandera,
ni tristor sense consol.»

Segons la tradició, la Mare de Déu rentava la robeta de l'Infant Jesús tots els dissabtes, i l'estenia damunt unes mates de romaní. El sol, perquè la robeta pogués ben eixugar-se, no va deixar mai de sortir en aquest dia.

El dissabte és també anomenat *dia de les bruixes*, perquè es creu que en aquest dia celebren llurs reunions al punt de la mitja nit; i perquè cap mortal no iniciat pugui acostar-se en el lloc de llur assemblea, desencadenen fortes ventades en totes direccions, les quals fan impossible l'accés al cim on elles es troben.

També és dit el dissabte *dia de la Mare de Déu*, puix que, segons la tradició, sempre que aquesta s'ha volgut manifestar als homes ho ha fet en dissabte. La Mare de Déu de Montserrat fou descoberta per set pastors que durant set dissabtes seguits van veure una resplendor a la seva cova; la de Cervià fou trobada perquè la dama del castell veié, també durant set dissabtes, caure un estel damunt la terra, sempre en un mateix lloc, on cregué que devia haver-hi alguna imatge enterrada, com així fou, en efecte; i totes les altres Mares de Déu trobades a les quals s'assenyala dia del seu invent, molt rarament sol haver estat aquest en un altre dia que no sigui en dissabte.

Divendres. — És anomenat així el cinquè dia de la setmana.

És considerat com el dia més fatídic de tots, i es creu que totes les coses que tenen lloc durant aquest dia són de mal averany i acaben malament. Diu una tradició, que en aquest dia nasqué Judes, i que ve d'aquesta creença el mal augur que el rodeja. Segurament la causa del mal auguri d'aquest dia és una altra. La lluna, que té forta influència en moltes coses terrenes, perd, en aquest dia, la seva virtut, i, per tant, en divendres poden ésser fetes totes aquelles coses que són per ella influenciades, sense por que en sobrevingui cap particularitat especial. Aquesta neutralitat llunar es fa extensiva al dia de la setmana en què s'escau Nadal.

En aquest dia es treuen les ànimes del Purgatori per passar a millor vida. Si dues persones coincideixen en un mateix pensament, durant un divendres, lliuren una ànima del Purgatori. És diu que els viuyaters que volen tirar aigua al vi, ho fan en divendres, així es barreja tan fortament, que no es coneix la mescla. També és molt general la creença, entre les mestresses de casa, que si en aquest dia es tira aigua al vinagre, l'aigua es torna vinagre, sense que el que hi havia com a llevat, s'aigualeixi per res. És creença, entre les persones que tracten en grans, que si en divendres troben un cigró negre, el couen i se'l mengen d'amagat, sense que ningú no n'hagi esment, obtindran una gran sort, riqueses i fortuna sense límits. També es creu que la temperatura es muda i es canvia en aquest dia. Si s'observa el temps que fa el divendres, es pot saber el temps que farà durant els vuit dies que el segueixen. Si plou en divendres, i molt especialment si trona,

porta gran dissort, de caràcter col·lectiu; assenyala guerra, pesta, fam, pèrdia de collites o altra endèmia semblant. Es creu que si es muda la roba interior en divendres, i molt especialment la camisa, hom queda immunitzat de mals esperits, de bruixes i de dimonis. Entre caçadors i pescadors es creu que és de mal profit sortir a caçar o a pescar en divendres, puix que es corre un fàcil risc que sobrevingui alguna desgràcia.

«El divendres,
és de tembre.»

Es creu que l'any que el dia de Nadal s'escau en divendres, el grau de malignitat i de mals averanys d'aquest dia queda notablement disminuït.

El caure el dia de Nadal en divendres és indicatiu de venir un any molt fred i, també, molt favorable als conreus; tota llavor germinarà llargament, i tot conreu reeixirà molt bé. A aquesta creença responen els dos proverbis següents:

«Nadal en divendres,
crema foc i cendres.»

«Nadal en divendres,
sembla fins les cendres.»

També es creu amb la influència d'aquest dia damunt els somnis. Els auguris i averanys que el poble dedueix de les coses que se somnien, són considerats com a infal·libles i de molta més eficàcia si el somni s'ha tingut en divendres. També es té bon compte a calcular si s'ha tingut el somni de matinada o en plena nit, per tal de veure si el divendres era entrat o sortit, i per tal de jutjar, segons sigui, de la seva eficàcia. Les noies fadrines que desitgen casar-se, creuen que podran saber el nom del que serà el seu marit si el divendres somnien algun home conegut, el nom del qual serà el del seu futur espòs.

Quan, per efecte del millorament de la temperatura, hom ha de treure's alguna peça del vestit, si es fa en divendres, s'evita el refredament.

La noia que, en un divendres, troba tres capellans que li vénen de cara, si es toca el pentinat obté un present.

En aquest dia les bruixes tenen major poder que en els altres de la setmana, sobretot el de poder sentir totes les converses que se sostenen, majorment si es parla d'elles i se'n diu mal.

Drope. — El planeta Júpiter. Segons creença, el *drope*, com que és el més gros del firmament, hauria d'ésser el que es veiés per espai de més temps i el que, en moure's, ho hauria de fer amb major rapidesa, per raó de la seva grandària; però succeeix tot el contrari: se'l veu poc, i quan avança, ho fa amb lentitud, cosa que fa

que, a la vista del poble, sigui un *drope*. (Costa de Llevant.)
Dues clarors. — Crepuscle. (Barcelona.)

E

Eixut. — Manca de pluja per espai de llarg temps, la qual cosa produeix perjudicis als conreus. (Catalunya.)

En Joan de Narbona. — El vent en general, i en alguns casos especialment, la tramuntana. Vegeu *Joan de França*. (Empordà.)

Enlleganyat. — Cel cobert per núvols tènues. (Cat.)

Enllustrar-se. — Fer-se fosc. (Catalunya.)

Ennevat. — Temps propens a nevar. (Camprodon.)

Ennuvolat-se. — Cobrir-se el cel de núvols. (Cat.)

Entre dos llustres. — Claror del crepuscle vespertí. (Barcelona.)

Escabellats. — Núvols esfilagarsats, de coloració grisosa, i sense mala intenció. (Roses.)

Escamarlats. — Sinònim de *balotxa*. (Roses.)

Estel. — Nom genèric, donat a tot astre que brilla damunt l'horitzó, excepte el sol i la lluna, els quals, segons el poble, són diferents de les altres planetes.

És molt comuna la creença que tota persona en néixer està sota la influència d'un estel, amb el qual va lligada i regida la seva vida, i la seva sort és més o menys bona, segons sigui bo aquest estel. D'acord amb aquesta creença, són les dites de *tenir bona o mala estrella, canviar-se l'estrella, pondre's l'estrella, ésser l'estrella d'algú*; en tots els casos es vol significar idees relacionades amb el destí. Es creu que tothom en néixer ja té el seu destí decidit, que la seva vida segueix, el qual s'esmuny, segons sigui d'acord amb un estel o *estrella*. D'aquesta mateixa creença en deriven les frases de *bonastrugança* i *malastrugança*, per significar la sort favorable o adversa, segons sigui bo o dolent l'astre que la regeix i determina. És molt comú que les mares ensenyin a llurs infants alguna de les planetes més brillants i millor colorades del cel, i els diguin que aquella és la seva *estrella*. Totes aquestes creences, ben vivents encara, són restes de les antigues orientacions i prejudicis astrològics, segons els quals els astres influen i regien la vida humana.

També és molt general el creure que tots els desenrotllaments de la vida humana, i molt especialment els de caràcter col·lectiu, estan escrits en el cel per mitjà dels estels, i que, si se sabessin llegir, fóra molt fàcil de preveure i endevinar els esdeveniments de tot ordre, que han de succeir a la humanitat.

Es creu, també, que els estels són les ànimes dels difunts, les quals, un cop passats aquells a millor vida, se'n van al cel, i des d'allí guaiten llurs semblants, i jutgen llurs accions, i les tenen en compte per al dia de la mort fer-les presents al Diví Creador, per tal de jutjar llur destí posterrenal. Així, doncs, es creu que els punts brillants que lluen en les nits estelades són com ulls d'éssers estats, que vigilen els mortals. Segons els estels brillin més o menys, es creu que les ànimes per ells representades estan més o menys contentes i satisfetes de les coses de la terra. Hi ha dos parers: el que, si brillen, manifesten joia, i el que, si estan pàl·lids, signifiquen pena; i al revés: el parer que, si brillen, indiquen disgust i vigilen amb més insistència per sorprendre aquells mals que preveuen i que es presenten.

Els estels, com que representen les ànimes d'éssers difunts, són interrogats pel poble, per tal que diguin i facin saber coses desitjades. Es fa de dues diferents maneres: L'interrogant ha de cercar, amb la

vista, l'estel més brillant de la volta del cel, i ha de dir amb tota atenció:

«Estel, digues que seràs fidel
al que et vaig a preguntar:
Tal cosa serà o no serà?»

Feta aquesta pregunta dialogada amb l'estel, el preguntant ha de parar esment a les converses dels passants per la seva vora, indiferents i desconexors de la seva pregunta. Si sent primer una afirmació que una negació, l'ànima li ha contestat que allò que ha preguntat serà; i si, al revés, el primer mot que sent és una negació, i no una afirmació, és indicatiu que allò desitjat serà negatiu. No es pot entrar en cap lloc tancat, perquè el contacte amb l'ànima o estel i la pregunta no té efecte; com tampoc no es pot entaular cap conversa amb ningú abans d'obtenir la resposta, ja que aleshores es podria provocar, inconscientment, la resposta segons la conveniència, i la fórmula no tindria efecte.

També es consulta els estels dient:

«Ànima, ànima, ànima,
tu que vas pel món perduda,
diga'm si serà *això*
que et pregunto.
Si és que sí,
fes cantar un gall,

bordar un gos
o tocar una campana;
si és que no, fes
plorar una criatura,
miolar un gat
o grinyolar una porta.»

El que pregunta ha de parar esment per veure quin dels sorolls indicats serà el primer que sentirà, i segons sigui el soroll considerat com afirmatiu, o en sentit negatiu, es creu contestada, en un sentit o altre, la pregunta feta. També ha de fer-se la pregunta mirant fixament l'estel més brillant del zenit.

Hi ha, encara, unes altres preocupacions i creences relacionades amb els estels. Si, quan es veu caure un estel fallidor, una dona es toca el cabell, aquest li creixerà en abundor, i arribarà, si s'ho proposa, a tenir una llarga cabellera. També es creu que si, en el mateix moment de caure un estel fallidor, es passa la mà per la cara, aquesta esdevindrà més bonica i bella. Així mateix, es creu que, si en el precís moment, es té temps de fer set nusos al mocador, o en alguna peça de roba que és tingui a mà, s'obté una fortuna quantiosa i que se serà molt ric abans de morir. Igualment, si, quan cau un estel, o es canvia de lloc, es passa la mà per la cara, es curen i desapareixen totes les arrugues. Al contrari del que acabem de dir, es creu que els estels tenen la propietat de fer sortir berrugues, si així es desitja. (Vegeu *estel berruol*.) Si es compten nou estels seguits durant nou nits seguides, i a cada una els mateixos, és creença que la novena nit se somniarà la persona amb la qual s'haurà de casar. El dia abans d'emprendre un negoci o algun afer important, es pot preveure el seu resultat final fixant-se amb els estels. Si se'n veuen molts més que de costum, i brillen amb gran intensitat, és senyal que el negoci que es comença serà pròsper i obtindrà bon resultat, o al contrari, si no brillen gaire i amb poca força. Quan hom va de camí i els estels brillen poc, es creu que ens preparen alguna traïdoria, o que algú que ens rodeja ens és fals i amaga males intencions envers nosaltres.

Estel amb cua. — Nom que es dóna a tota cometa.

El poble ha vist sempre aquesta mena d'estels amb una certa curiositat i païra alhora; són tinguts com a presagiosos de mals i de calamitats de caràcter col·lectiu. A la seva cua es veuen mil variades coses, totes de caient fantàstic, i segons són aquestes, hi dóna una determinada interpretació. S'han de mirar a través d'un mocador de seda, en set dobles, el qual fa de telescopi popular, i fa veure totes les coses meravelloses que vol la fantasia. Quan es presenta un estel amb cua, s'interpreta el seu significat amb un enganyall bon xic groller. (Cat., Bal., Val.)

Estel berruel. — Es dóna aquest nom a l'estel més brillant dels que llueixen al cel en una nit qualsevulla.

Es creu que té la virtut de fer sortir berrugues. La mainada, tot mirant-se fixament l'estel i tocant-se alternativament dues diferents parts de la cara o de les mans, va dient:

«Estel, berruel,
una berruga ací,
una berruga allà.»

O bé, també:

«Estel,
berruguel,
fes-me sortir una berruga.»

A l'endemà els han sortit les berrugues en els llocs que s'han assenyalat amb el dit. (Penedès.)

(Seguirà.)

Astronomia i meteorologia populars

(Acabament)

Estel boater. — La planeta Venus, quan surt a la matinada. (Alcarraç.)

Estel bover. — L'estel alfa de la constel·lació del Bover.

Estel dels boters. — Planeta Venus; surt al cap-vespre. És anomenat així perquè, antigament, quan sortia aquest estel era l'hora que els boters de ribera tenien fixada per plegar. (Vilanova i Geltrú i Costa de Ponent.)

Estel dels bouers. — L'alfa de la constel·lació del Bover, que es pon a l'hora del crepuscle vespertí. (Costa de Llevant.)

Estel del dia. — La planeta Venus, quan surt a la matinada. (Cat., Bal., Val.)

Estel del moro. — No he pogut endevinar quin estel podia ésser aquest. Diuen que surt solament dues vegades l'any, cap a la mitja nit, sempre arran d'aigua. És molt brillant, de claror blavenca; sempre es presenta, al fit de la costa, lleugerament decantat cap a garbí. La seva presència assenyala fort temporal i malastrugança. Podria ésser

que no fos cap estel determinat, sinó qualsevol estel que surti en condicions semblants, ja que, si surt cada mig any, el que surt a l'estiu no pot sortir a l'hivern a la mateixa hora i al mateix lloc. Molt possiblement que es tracta d'un estel fantàstic, del qual els mariners parlen amb certa païra, o bé potser es tracta de l'estel *Canopus*, que a certes èpoques el poble confon amb altres.

Estel de sant Mateu. — Planeta Mercuri. (Vilanova i Geltrú.)

Estel del nord. — Estel polar. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Estel de pastor. — Planeta Venus, quan es presenta al crepuscle matutí. (Puiggorito.)

Estel de tramuntana. — Estel del nord. (Cat., Bal., Val.)

«S'estel de sa tramuntana
n'és un estel molt lluent:
no en fa tant de moviment
com sa teva amò, Joana.»
(Migjorn Gran.)

Estela. — La planeta Venus, quan surt de matinada.

Segons el poble hi ha estels i esteles. No m'ha estat possible d'aclarir en quines coses es diferenciï els uns de les altres. *Estela* conserva el gènere originari femení.

Estela del nord. — Aquest nom tel del nord o bé polar. (Sant Pol.)
és el femení del mateix es-

És molt curiós que aquest estel sigui anomenat en femení i tots els altres en masculí. El mariner no sap donar l'explicació d'aquest fet, però observa que l'estel del nord és *estela*, i els altres són *estels*. (Sant Pol.)

Estelat. — Es diu del cel quan està ben cobert d'estels.

Estelada. — El conjunt dels estels. (Cat., Bal.)

Estel·lió. — Estel de la constel·lació del Lleó. (Girona.)

Estiu. — La segona estació de l'any; va des del dia 21 de juny al 21 de setembre. És la més calurosa; el proverbi, amb múltiples variants, ens en parla de la manera següent:

«A l'estiu,
tota cuca viu.»

«Aigua d'estiu,
xeriu-xerriu;
aigua d'hivern,
aigua d'infern.»

«Vianda d'estiu,
vol regadiu.»

«Del bon estiu,
el pagès en viu.»

Estiuet de sant Martí. — Curta temporada de bonança, que sol fer després del mes d'octubre, quan ja el temps ha refredat una mica.

Hi ha dues tradicions diferents que expliquen l'origen d'aquest curiós fenomen. Conten que, essent sant Martí soldat, va passar pels Pirineus en temps de cru i rigorós hivern; sorprès per una forta nevada, va demanar hostatge en una masia. L'endemà, quan havia d'emprendre la seva ruta, compadit l'amo de la masia pel molt fred que feia i el poc abríc que el soldat portava, li va donar una capa perquè es pogués abrigar. Represa la marxa, se li presentà, al mig d'un bosc, un captaire mig nuu, el qual li demanà una almoïna, puix que es moria de fred. El valent soldat va partir la capa amb la seva espasa i n'hi va donar la meitat. Aquell captaire era el diable, que volia temptar el sant. Nostre Senyor, sabedor de la malifeta del diable, va fer abonçar el temps, perquè el brau soldat pogués disfrutar de temps soportable, en pagament de la caritativa acció d'haver donat la capa. Aquella placidesa de temps ha perdurat, i ha pres el nom del sant que la va motivar.

Una altra tradició diu que, passant sant Martí per la Vall d'Aran, segons una versió, i per un poble veí a Barcelona, avui barri de la ciutat dit Sant Martí de Provençals, segons una altra versió, es trobà sorprès per una rigorosa temperatura hivernal, la qual l'obligà a demanar acolliment a casa d'un pagès. La bona gent l'hi van donar gentilment. Els bons pagesos es van doldre de la cruesa de la temperatura que els matava els fruits i els feia perdre les collites, la qual cosa els llançava a la ruïna. Sant Martí, agraït del bon acolliment que havia rebut, va prometre als camperols que, cada any, després dels primers freds, enviaria uns dies de bonança, perquè així els fruits de la terra se'n sentissin beneficiats, i els pagesos no sofrissin perjudici.

Estelot. — Planeta Venus. (Rosses.)

Estrella. — Nom més corrent i comú per a designar els estels en general. (Catalunya.)

Estrella. — Núvol petit que tapa la lluna o el sol parcialment.

«Lluna amb estrella,
no et fiïs d'ella.» (Catalunya.)

F

Fadrins de Santanyi. — Núvols que, com caps descomunals, apareixen en l'horitzó. Assenyalen mudança de temps. (Llucmajor.)

Favera. — Planeta Mercuri. (Sant Carles de la Ràpita.)

Farell. — El vent en general.

Es creu que aquest és produït pel buf d'un gegantàs anomenat Farell, el qual quan s'enfada s'esbrava fent uns bufecs terribles, amb els quals es fa passar la ràbia, i produeix unes ventades que arrabassen tot el que troben. (Vallès.)

Febrer. — Nom amb el qual és l'any, que és sempre el més anomenat el segon mes de curt.

Hi ha qui creu que al febrer les puces són més grosses que en la resta de l'any, i pessiguen amb molta més de braor i fúria, per recordar a la gent el martiri de santa Eulàlia, la qual fou tancada, tota nua, dintre un corral tot ple de puces, perquè aquests insectes la cusissin de pessigades. També es creu que és el millor mes per posar les llocades, i l'època de l'any en què dona millor resultat la cria de gallines.

Les dones, el dia de la Mare de Déu Candelera van a l'església a rebre una candela beneïda, prenen part a la processó que es fa per l'interior del temple, duent candela encesa; si se'ls apaga, creuen que és senyal que les llocades no els aniran bé. Les dones que han tingut un mal part, del qual ha nat un infant mort, i, per tant, no ha vist la llum del món, creuen que aquest infantó veu des dels llims la claror de la candela que elles duen el dia de la Candelera. Això fa que les pobres dones que es troben en aquest cas, cremin tantes de candeles beneïdes com poden.

Es considerat el febrer com a un dels mesos de temperatura crua i variable; ens ho diuen els següents proverbis:

«Febrer, el curt,
més brau que un turc.»

«Pel febrer,
abrigat bé.»

«De febrers, pocs n'hi ha hagut de bons.»

«De geners n'hi ha molts de bons;
de febrers, no gaires.»

«Febrer i març, carregats de flascos.»

«Febrer, el curt,
si entra dolent,
pitjor en surt.»

«Febrer plujós,
cara de gos.»

«Pel mes de febrer,
l'un dia dolent
i l'altre també.»

«El febrer,
de tard o d'hora l'ha de fer.»

«El febrer, avergonyit,
es tapa la cara
i surt de nit»:
Que sovint fa els dies bons i les nits
cruas.

«El febrer,
té bon alè»:
Vol dir que fa fort vent.

«Pel febrer,
un dia al sol
i un altre al braser.»

«Per la Candelera, candeles de dues
maneres»: Les que es reparteixen
en l'església i les que fa la neu
gelada.

De la temperatura del febrer se'n dedueixen altres pronòstics per
la resta de l'any:

«Si el febrer no febreja,
tot l'any bogeja.»

si la Candelera riu,
el fred és viu.»

«Si el febrer no febreja,
ni el març marceja,
tot l'any li porta enveja.»

«Si la Candelera plora,
el fred ja és fora;
si la Candelera riu,
ja ve l'estiu;
però, tant si plora com si riu,
ja ve l'estiu.»

«Si el febrer no febreja,
el març marceja.»

«Si plou pel febrer,
tot l'any va bé.»

«Candelera clara,
fred farà, encara.»

«Si la Candelera plora,
el fred ja és fora;

«Candelera clara,
tota la Quaresma emborbellada.»

Al·ludint a què fa un temps sec, es diu:

«Per la Candelera,
eixuga, la bugadera.»

Referint-se a les nevades d'aquest mes, es diu:

«Per Sant Romà,
la neu al pla.»

«Per fi de febrer,
la neu ja se'n va,
com un llebrer.»

És celebrada amb joia la creixença del dia, que fa més fàcils els
treballs al ras:

«Pel febrer,
lloga jornal·ler;
pa menjarà,
però feina farà.»

«Per fi de febrer,
jornal enter.»

«Per la Candelera,
una hora entera.»

«Per la Candelera,
el sol ja baixa per la carretera.»

Relacionats amb els conreus del camp hi ha els proverbis següents:

«Si plou pel febrer,
sebra el sementer.»

«Febrer plujós,
ordi granós.»

«Quan trona pel febrer,
tremola el vinyater.»

«Si el febrer volia,
tot ordi seria.»

«A pesar del febrer,
floreix l'ametller.»

«Qui sebra pel febrer,
collita té.»

«El febrer
treu l'ordi del bolquer.»

«Per Santa Àgueda,
planta l'aufàbrega;
que per Santa Marguerida
ja serà florida.»

«Si no plou pel febrer,
mal va el graner.»

«Per Sant Blai,
cava ton all.»

Al·ludint al conreu de la seda, es diu:

«Per Sant Macià,
posa la cuca a remullar.»

Al·ludint als viatges dels ocells, es diu:

«Per Sant Macià,
l'oreneta ve
i el tord se'n va.»

«Per Sant Blai,
la cigonya per l'espai;

i si no li veus,
senyal de neus.»

Referint-se a la poca cacera que es troba en aquest mes, diu el proverbi:

«Pel gener i pel febrer,
no hi ha cap gos coniller.»

Referint-se a ésser aquest el mes més curt de l'any, però, en canvi, un dels més durs de temperatura i, per tant, més costosos de passar, diu el proverbi:

«Febrer, el curt,
amb sos dies vint-i-vuit;

però si bé els comptaràs,
trenta n'hi trobaràs.»

També es diu, per raó de la seva curtedat:

«El febrer,
mes mentider.»

ja que acaba abans que hom ho esperi. Hi ha diversos proverbis que retreuen les boires del temps de Carnestoltes.

També hi ha diversos proverbis que al·ludeixen a l'ésser la Candelera el segon dia del mes:

«Mare de Déu de Candelera,
segon dia de febrer;
Sant Blai al tres,
endevina quin mes és!»

el segon, Santa Maria;
el tercer, Sant Blai;
el quart, anada,
i el quint, Santa Àgueda.»

«El primer no n'és dia;

«Per la Candelera, l'ós surt de la cova.»

Dolent-se de l'afany de divertiment del jovent en els temps boirosos del Carnestoltes, es diu:

«El que balla pel febrer,
poca feina té per fer.»

Al·ludint a què encara no és bon temps per a engegar els ramats, diu el proverbi:

«Per la Mare de Déu Candelera,
porta el xai a la farragera.»

Fer xim-xim. — Ploure amb molt
poca intensitat. (Barcelona.)

lluna. (Costes de Llevant i
de Ponent.)

Flac. — Quart minvant de la

Flamenc. — El pleniluni.

Es creu a pagès, que en aquest temps no es pot passar bugada perquè la roba s'escalfa, ni donar sal a les ovelles, ni posar llocades, perquè la lluna influeix damunt aquestes coses en un sentit desfavorable. (Sant Bartomeu del Grau.)

Fogony. — Vent calent que sol
succeir a una pluja o a una
nevada. (Alentorn, Sort.)

Foranell. — Vent que ve de fora,
o sigui de mar, SE. (Sant Fe-
liu de Guíxols, Palamós.)

De Palamós tenim aquesta, encara que moderna, bella cançó del vent *foranell*:

«Vina, ventet foranell:
bufa i espenya'm la barca,
que s'ha quedat pel camí,
gronxa que gronxa encalmada.
Bufa, ventet foranell:
rissa les ones manyagues

fins que el ruixim salabrós
m'escupinyegi la cara.
Bufa, ventet foranell:
infla les veles que branden,
i la barqueta al moment
voleiarà sobre l'aigua.

Bufa, ventet foranell:
porta'm aviat cap a casa,
que ma muller i mos fills
prou que m'hi esperen amb ànsia.

Bufa, ventet foranell:
l'enyorament s'encomana;
vull abraçar ma muller,
petonejar la mainada.»

Fosquejar. — Iniciar-se el minva-
ment de la claror del dia per
començar la fosca de la nit.

Fred. — És dóna aquest nom a
la poca escalfor en l'ambient
atmosfèric.

El fred, igual que el vent, es creu que surt d'un forat, el qual, si es podia tancar, s'evitarien els seus inconvenients i rigors. La mateixa cosa que es diu del forat del vent es diu del fred, i es confonen i es barregen així les dues idees. És diu que el tal forat es troba en una vall pirenenca ignorada; que abans era molt petit, però que amb el temps ha anat augmentant, i avui és de proporcions gegantesques. Una vegada, anant un capellà per la muntanya, el va trobar, i va veure que amb el seu barret podia tancar-lo; però li va doldre el barret, i no ho va fer. També es diu que se l'hauria pogut tancar, en un altre temps, amb una senzilla pell de moltó; però avui ja no hi bastarien tots els paletes del món per tancar-lo.

«Tal com el dia creix,
el fred neix.»

«Any de canyes espigades, any de
fred.»

«En temps de fred,
pateix el pobret.»

«Qui no té seny, no té fred.»

«Per Sant Iscle,
el fred xiscla.»

«En temps de fred,
val més una capa que un barret.»

«Montseny florit (nevat),
fred a la Plana de Vic.»

«Poc fred a darrer,
pedregades a primer.»

«Al Pla de Ginebret,
o molta calor o molt fred.»

«Any serè, any fred.»

«Per Sant Antoni,
fa un fred del dimoni;
per Sant Sebastià,
cuida a matar.»

«Si el febrer riu,
el fred reviu.»

«Candelera clara,
fred farà, encara.»

«Cel rogent,
freds a darrer,
pedregades a primer.»

«Ni per calor deixis la capa,
ni per fred la carabassa.»

«Vinga el que vinga és bo,
sigui fred, sigui calor.»

Fredeluc. — Sensible al fred.
Fredelugues. — Mena d'ocell de
pas. (Empordà.)

Fredolic. — Molt sensible al fred.
Fredor, fredorada. — Sentit abs-
tracte del fred. (Barcelona.)

Furacà. — Vent impetuós i violent. (Vinaroç.)

Garbina. — Sinònim de *garbí*.
Garbinada. — Ventada de garbí.
(Costes de Llevant i Ponent.)

G

Galindaina. — Núvol petit i sense mala intenció. (Barcelona.)

Gabatxa. — La tramuntana. (Empordà.)

Galeró. — Fort corrent d'aire que passa per un lloc estret. (Guissona.)

Gambírot. — Núvol de març que es veu córrer pel cel arrossegat pel vent. (Esplugas, Borges, Belltall.)

Ganyifosa. — La lluna. (Empordà.)

Garbí. — Vent del sud-oest. S'anomena, també, *Uebeig*.

«Vent de garbí,
bufa allà i pega aquí.»

«Vent de garbí,
no te n'adones que és aquí.»

«Garbí,
l'aigua és aquí.»

«Pluja de garbí,
para-li el baci.»

«Vent de garbí,
ni al vespre ni al matí.»

«El garbí,
a les set se'n va a dormir.»

«El garbí les mou,
i el llevant les plou.»

«Garbinada d'hivern,
dia d'infern.»

Gebra, gebrada. — Rosada de la nit gelada a la matinada. (Cat.)

Gel, gelada. — Aigua glaçada per un fort refredament.

«Any gelat,
any de blat.»

«Gelada sense sol,
plourà molt.»

«Gelada sense sol,
pluja mou.»

«Cada gelada al mes de març,
una ploguda al mes de maig.»

«La calor i el gel,
no es queden mai al cel.»

«Després de la gelada,
ve la nevada.»

«Darrerament és la gelada,
que la nevada.»

«Gelada que dura,
pluja segura.»

«Vent de mar sobre gelada,
pluja o ventada.»

Gelar. — Fer un fred tan intens, que arriba fins al punt de convertir l'aigua en gel (Cat., Bal., Val.)

Gener. — El primer mes de l'any.

Popularment se l'anomena el mes dels gats, puix que és en aquest temps que senten el zel, la qual cosa fa que, amb tot i ésser excessivament fredolics i ésser la temperatura d'aquest mes un bon xic freda, surten a passar les nits al ras. En canvi, pels mesos de major calor s'escalfen al sol i prop del foc. Aquesta observació, per part del poble, ha donat lloc a una cançó popular, que diu:

«Amb la glaçada que cau,
mau-marramau;
fent-se l'amor els veureu,
meu-marrameu;
prenen l'hivern per l'estiu,
miu-marramiu;

i per l'agost i pel setembre
s'estan prop del caliu.
La gent no sap de què els ve,
que remenin tant la cua
pel mes de gener.»

Hi ha una graciosa llegenda que explica que els gats al gener estan tan de broma, degut a una mala passada que els va jugar sant Pere. El gener és el mes més fred de l'any; s'hi troba la setmana dels barbutos.

Referent al fred d'aquest mes, diu el proverbi:

«Gener fred o temperat,
passa'l ben arropat.»

«Per Sant Vicens,
paren els glaços
i vénen els vents.»

«Per Sant Vicens,
paren els freds
i entren els vents.»

«Per Sant Antoni,
fa un fred del dimoni,
i per Sant Julià,
cuida a matar.»

«Per Santa Agnès i Sant Fruitós,
fa el fred més rigurós.»

«Per Sant Fruitós,
els freds majors.»

Generalment es creu que el gener és pobre de pluges. Molts són els proverbis que donen una idea de com són bones pels conreus les pluges d'aquest mes:

«La pluja de gener,
al camp sempre va bé.»

«Moltes pluges pel gener,
bona anyada solen fer.»

«Segons troni pel gener,
menjaràs el pa que s'ha de fer.»

«Aigua de gener,
cada gota val un diner.»

«L'aigua de gener,
omple la bóta
i empenya l'oliver.»

«Aigua de gener,
emprenya l'oliver.»

«L'aigua de gener,
oli a la sitja
i vi al celler.»

«Si plou pel gener,
desembrassa el graner.»

«Aigua de gener,
per tot camp va bé.»

«No hi ha bon gener,
que no deixi les basses plenes pel
[febrer.]»

«Aigua de gener,
omple la bóta i el graner.»

També hi ha proverbis, en canvi, que es dolien que ploqui massa pel gener i ho consideren com un mal pels camps:

«Moltes pluges pel gener,
mala anyada solen fer.»

L'aigua de gener es creu, en canvi, que és dolenta pel bestiar:

«Gener mullat,
bo pel camp,
mal pel ramat.»

És creença, molt corrent, que el mes de gener comença tal com acaba, quant a temperatura, la qual cosa ha donat lloc als proverbis:

«El mes de gener,
és com el bon cavaller.»

«El mes de gener,
és un bon cavaller,
si no és ventoler.»

També es creu que la neu de gener costa de fondre's i és duradora:

«Pel gener,
la neu s'hi asseu
com un cavaller.»

La temperatura del mes de gener es considera que influeix damunt tot conreu:

«El gener és la clau de l'any.»

«El gener fa el mal, i al març se l'acusa»:
De les gelades de gener se'n troben els resultats pel març.

En canvi, es considera com un mal averany que el gener comenci amb pluja:

«Pluja per Cap d'any,
mal any.»

«El mal any,
entra nedant.»

«Cap d'any llegany,
mal any.»

El cant del mussol en aquest mes és considerat com a un indicatiu de freds rigorosos:

«Quan el mussol canta en gener,
un altre hivern ve.»

Són diversos els proverbis relacionats amb els conreus:

«Per Sant Sebastià,
els favons a secar.»

«Qui arreplega l'oliva abans del gener,
deixa l'oli a l'oliver.»

«Per Sant Antoni de gener,
mitja palla i mig graner.»

«Qui vulgui menjar faves pel segar,
que les sembri per Sant Sebastià.»

«El mes de gener,
és la clau del graner.»

«Si mon amo em poda pel gener
i em llaura pel febrer,
vergonya serà si no li omplo el graner.»

Si, cap els darrers de gener no plou, es creu que serà any de fruita:

«Sant Fruitós serè, any de fruita.»

Els anys que els freds no són forts, els ametllers ja floreixen durant aquest mes; això ha donat lloc als proverbis:

«A despit del gener,
floreix l'ametller.»

«Si vols conèixer el gener,
mira l'ametller.»

Si està florit, és senyal que no han fet freds forts. Però els arbres que floreixen en gener, molt difícilment aprofiten; després vénen freds tardans i maten el fruit:

«De la flor del gener,
ningú n'omple el graner.»

Es creu que la carn del porc mort en aquest mes, es conserva tot l'any, sense perill:

«Mata el porc pel gener,
si vols que es conservi bé.»

També es creu que l'aviram nada en aquest mes és la que més es desenrotlla:

«Pollastre de gener,
cada ploma val un diner.»

«Pel mes de gener,
dóna la volta al galliner.»

Es creu, en canvi, que és un mes dolent per a la cacera:

«Mentre el gener passa,
deixa la caça.»

«Pel mes de gener,
no hi ha cap gos coniller.»

«Pel mes de gener,
ni gànguil, ni llebrer,
ni falcó perdiguer.»

Així mateix es creu que, durant aquest mes, la lluna fa més claror que en cap altre mes de l'any:

«D'amors, el primer;
de llunes, la del gener.»

També es diu, al·ludint que la lluna d'aquest mes afavoreix les amors:

«La lluna de gener,
l'amor prevé.»

És el gener l'època de la recia de les ovelles:

«Pel gener, si no a la tripa,
cada ovella amb son corder, al braguer.»

Referint-se als viatges dels ocells, es diu:

«Per Sant Sebastià
l'oreneta ve i el tord se'n va.»

Hi ha diversos proverbis referents a les festes del gener:

«Sant Antoni del porquet, sant Pau se'n va a Niudolera:
de gener és al disset.» troba la Mare de Déu de la Candelera.»

«Sant Antoni del porquet, «Per Sant Anton,
a les velles fa caraces, carnestoltes som.»
i a les joves fa l'ullet.»

«Sant Antoni, «Per Sant Antoni,
se'n va a l'oli; ja es comença a fer el toni;
gira la mà, i per Sant Sebastià,
troba sant Sebastià; ja es comença a bogejar.»
sant Sebastià reganya les dents;
troba sant Vicens;
sant Vicens se'n va a Palau;
troba sant Pau; «Sant Julià
totes les festes va engegar;
menys la Candelera,
que li va quedar endarrera.»

Les matinades són encara molt fosques en aquest mes de gener:

«Matiner de gener, gastador d'oli.»

Els pescadors creuen que la mar rebull, i que la pesca és difícil i perillosa:

«Pel gener,
les xarxes al joquiner.»

Girant. — El pas de la lluna d'una fase a una altra.

És creu que el canvi de fase influeix accentuadament damunt d'algunes persones i animals, dels quals es diu que estan tocats del girant, per creure que són esguerrats, per haver nat en un traspàs de fase llunar.

«La Madona es passeja
per dins ses cases, cridant;
en venir ple o girant,
es cap li desvarietja.»
(Llucmajor.)

Glaç. — Sinònim de *gel*. (Catalunya.) *Glaçar.* — Solidificar-se l'aigua.
(Catalunya.)

Goïna. — Calma xitxa. (Costa de Llevant.)

Gotellada. — Pluja petita o ruixada procedent d'un cap de núvol. (Catalunya.)

Gra d'arròs. — Estel d'una forma especial. (Eivissa.)

Grec. — Vent que bufa del nord-est. (Mallorca.)

Gregal. — És el vent grec, que bufa del nord-est. (Costes de Llevant i Ponent.)

Gregal matiner,
grecal trapacer.»

«El gregal i el xaloc,
porten fred i porten foc.»

«El gregal les mou,
i el llevant les plou.»

«En gregal,
ni peix ni pardal.»

«Quan les boires corren de garbí,
grecal fi.»

«Vent de gregal,
mal.»

Grisu. — Vent molt fred, i també, el fred molt intens.

Grop, gropada. — Nuvolada d'estiu amb trons i llamps. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Gropejar. — Produir-se una gropada. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Guanyar el temps. — Arribar a terra, o al port, abans que es desfermi una tempesta o temporal. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Guarda de ses cabrelles. — Estel de la constel·lació de Taurus. (Menorca.)

Guàrdia. — Estel Siri.

Segons la tradició, el diluvi universal va ésser causat per una forta ventada de gregal, que va durar set dies i set nits; en càstig d'aquell excés, Déu va privar a aquest vent que mai més no fes ploure, i per això es creu que quan bufa el gregal no hi ha por de pluja, i si plou, és amb molt poca intensitat i para de seguida. Al·ludint a aquesta creença, a Mallorca hi ha un proverbi que diu:

«No és nat ni neixerà
qui ploure fort de grec veurà.»

H

Hivern. — Una de les quatre estacions de l'any. Un seguit de refranys ens en parlen de la manera que segueix:

«A l'hivern, neblina,
i neu per veïna.»

«Quan el mussol canta en gener,
un altre hivern ve.»

«L'hivern és bo per fer foc i cendres.»

«Pluja en hivern,
dia d'infern.»

«Per Sant Tomàs
comença l'hivernàs.»

«Hivern plujós,
estiu abundós.»

«A la Plana de Vic,
nou mesos d'hivern
i tres mesos d'infern.»

«Tan a l'hivern, com a l'estiu,
has d'entendre qui les diu.»

«Abril finat,
hivern passat.»

«A l'hivern, dia i solet;
lluna i nit, quan no fa fred.»

«A l'hivern,
bona sopa i vi calent.»

«Hivern fangós,
juny granellós.»

«A l'hivern, enrajolat,
a l'estiu, empedrat.»

«No diguis l'hivern passat,
que Sant Jordi no sigui estat.»

Si per Santa Agnès plou, hi haurà quaranta dies més d'hivern;
si hi ha boira baixa, hi haurà pedregada.

Hora. — Porció de temps en què vint-i-quatre hores, comptades
està dividit el dia. Aquest té en dos períodes de dotze.

Quan es vol significar que una cosa és extemporània, o fora de lloc, es diu que va a tres quarts de quinze, i per indicar que una cosa no segueix el curs que ha de seguir, es diu que no va a l'hora. Entre treballadors, es dona el nom de *piadosa* a l'hora de plegar. Quan algú ha fet alguna cosa que no devia, es diu que ha tingut una hora *tonta*. Entre jovent es diu que l'hora *tonta* és l'hora de llevar-se del llit, ja que hom ha de deixar el repòs per emprendre la feina quotidiana. Restes romanes de la distribució de temps, encara vivents a Catalunya, són: *la prima* : temps que correspon a l'hora en què la gent de mar surt a calar l'ormeig. De l'anar a dormir en havent dinat, es diu que es va a fer la *sesta*, derivat d'una hora *sesta*; i, entre infants, per dir que es va a dormir, es diu que es va a la *nona*.

Les dotze de la nit és coneguda per l'hora de les bruixes, puix que es creu que, passada aquesta, perden tot el seu poder i tota la seva gràcia, i al punt de caure la darrera batallada que anuncia l'acabament del dia, aquests éssers fantàstics ja han d'haver pres el seu estat normal; del contrari, han de romandre en la situació que es troben fins a la mateixa hora del dia següent, en la qual poden fer la mutació. D'ací el proverbi

«Sembla que et passi l'hora, com a les bruixes.»

aplicat a algú que es precipita i afanya exageradament per fer alguna cosa que vol acabar en hora determinada. També es diu a la mainada, per fer-li por:

«A les dotze de la nit,
dimonis i bruixes sota el llit.»

J

Jaumet de Cabra. — El vent en general. (Camp de Tarragona.)

Joan de Cabra. — Sinónim de

Jaumet de Cabra. (Camp de Tarragona.)

Joan de França. — Nom donat al vent en general. Se l'anomena també *En Joan de Narbona* i *En Joanci dels ventalls*.

És un fet curiós la persistència de donar al vent el nom de Joan. Sembla que aquest fet pot tenir el seu origen en algun culte gentil

donat al vent. Els romans van alçar, a la ciutat de Narbona, un temple dedicat al déu Circius, dominador dels vents; creien que tenia un cert domini damunt d'aquella contrada tan perjudicada per la tramuntana. El Cristianisme, en adaptar els antics temples pagans al culte cristià, va convertir el temple dedicat a Circius en una església, consagrada a sant Joan. El poble barrejà i confongué les idees del vent i de sant Joan : es va anomenar el vent amb el nom de Joan; i la tramuntana, per l'Empordà, prengué els noms d'*En Joan de Narbona* i de *Joan de França*. Per les contrades tarragonines, el vent en general prengué el nom de *Joan de Clarà*; i per molts indrets de Catalunya, el d'*En Joanet dels ventalls*.

Una resta del veritable culte al déu Circius, personificador del vent, era encara vivent a Roses fa una cinquantena d'anys. Els pescadors d'aquella badia, la nit de Sant Joan, en encendre les tradicionals fogueres a la platja, tiraven petits peixos al foc, perquè En Joan de Narbona estigués content i satisfet i no bufés amb massa fúria quan es trobessin en mar, i posés en risc d'un naufragi els bastiments.

Joanet dels ventalls. — El vent en general. (Barcelona.)

Jordà. — Núvol negre i molt gros, que sol posar-se damunt la muntanya de Cabrera i que assenyala forta tempesta.

«En Jordà damunt Cabrera s'és alçat molt furiós; ell fa els trons de dos en dos, i es mal temps queda darrera.»
(Santanyí.)

Juliol. — El setè mes de l'any.

El mes de juliol és considerat com a un dels més calorosos, i es creu que durant el seu curs no s'han de menjar certes coses, perquè no són bones al cos. Així ens en parla el proverbi:

«Pel juliol,
ni dona ni caragol.»

«Pel juliol,
ni dona, ni most, ni col.»

«Pel juliol,
ni porc ni sol.»

És creença molt arrelada que els polls que neixen en aquest mes són malaltissos, i, per tant, no és bo de posar llocades, perquè se n'obté un mal resultat.

«Poll de juliol,
porta dol.»

«Poll de juliol,
el cap li dol.»

«Poll de juliol,
cap o cul
sempre li dol.»

Es creu que és el juliol el millor temps per banyar-se:

«Qui no es banya pel juliol,
no es banya quan vol.»

De la pluja d'aquest mes, es diu:

«Pluja de juliol,
omple el cossiòl.»

«Aigua per Sant Urbà,
lleva vi
i no dóna pa.»

Referint-se als conreus, es diu:

«Pel juliol,
la força al coll.»

«Qui no bat pel juliol,
no bat quan vol.»

«Pel juliol,
sega qui vol.»

Al·ludint a què el raïm ja comença de prendre color, es diu:

«Pel juliol,
el raïm porta dol,
i l'oliva també en vol.»

«Pel juliol
el raïm porta verol.»

«El bon nap,
per Sant Jaume
ha d'ésser nat.»

«No hi ha juliol
sense verol.»

«El bon nap,
per Sant Jaume ha d'ésser nat.
Respon Sant Bartomeu:
" — Millor és el meu."»

«Per Sant Feliu,
l'avellana surt del niu.»

«Per Sant Jaume i Santa Anna,
raïms a la plana.»

«Per Santa Magdalena,
l'avellana és plena;
per Sant Salvador,
ja hi ha galló.»

«Per Sant Jaume i Santa Anna,
pinta el raïm i la magrana.»

«Per Santa Magdalena,
l'avellana és plena;
plena, o no plena,
vull l'avellana
per Santa Magdalena.»

«Per Sant Nin i Sant Non, pebrots
i tomàtecs.»

«Per Sant Jaume,
l'avellana a taula.»

«Per Sant Jaume,
pinta l'uva;
per festes d'agost
ja serà madura.»

Es creu que el gram pot ésser exterminat si és llaurat en aquest mes:

«Si es llaura pel juliol,
el gram es mor tot sol.»

Al·ludint a com són delicats els infants, es diu:

«Infants i pasta,
al juliol es glacen.»

Juny. — El sisè mes de l'any.
És el mes de la sega, com bé
ho diu el proverbi:

«Pel juny,
la falç al puny.»

«L'herba curta o llarga,
pel juny té d'estar segada.»

«Sembraràs quan voldràs,
però per Sant Joan segaràs.»

«Per Sant Joan,
les garbes al camp.»

«Per Sant Joan,
les garbes al camp;
i per Sant Pere,
les garbes a l'era.»

No es té gaire bon concepte de les pluges de juny:

«Pel juny,
cada gota com el puny.»

«Juny plujós,
garber polsós.»

«Aigua per Sant Joan,
cap guany i molta fam.»

«Pluja per Sant Joan,
celler buit i molta fam.»

«Sant Pere plorós,
juliol plujós.»

En efecte, es creu, generalment, que si el dia de Sant Pere plou,
és indicatiu de pluja per molts dies, com ho confirmen els següents pro-
verbis:

«Si plou per Sant Pere,
trenta dies al darrera.»

«Sant Pere plujós,
mes perillós.»

«Si plou per Sant Pere,
no posis batuda a l'era.»

O, també:

«Entre Sant Joan i Sant Pere,
no posis batuda a l'era.»

També es creu, en canvi, que si plou per Sant Pere en poca in-
tensitat, després es passa una llarga temporada sense ploure.

«Un raig per Sant Pere,
i, després, fins a la pastera.»

Les tronades de juny són tingudes per dolentes per a les nous:

«Si trona per Sant Joan, totes les nous es corquen.»

També es creu que si plou per Sant Bernabé és indicatiu de llarga pluja:

«Per Sant Bernabé,
quaranta dies ploqué,
si no al davant,
al darrera.»

El juny és considerat com a un dels millors mesos pel desenrotllament de les plantes:

«Per Sant Joan,
tot es fa gran.»

i, també, com a un dels temps que la natura és més riallera:

«Qui de la muntanya
es vulgui enamorar,
per Sant Joan hi ha d'anar.»

També es creu que és el temps indicat per començar a banyar-se:

«Per Sant Joan,
el primer bany.»

També es creu que cal llaurar en aquest temps, per a assegurar la collita del blat:

«Si vols tenir pa, llaura per Sant Joan.»

No obstant, cal observar que, generalment, en aquest temps no es llaura, com ho diu un altre aforisme:

«Pel juny, el bou
no es juny al jou.»

Quant als fruits, hem de dir que els glans florits en aquest mes són tinguts per dolents:

«Dels glans florits pel juny,
tot l'any el porc en gruny.»

«Per Santa Margarida,
l'avellana és mitja.»

«Per Sant Bernabé,
se sembra el carbasser»,

«Per Sant Antoni de juny,
de camp d'ordi no se'n veu un.»

«Les olives, per Sant Joan,
són com un gra de sal;
i per Sant Pere,
són com un gra de pebre.»

«Si el dia de Sant Pere
vas a l'olivar,
i veus una oliva aquí,
una altra oliva allà,
torna-te'n a casa,
que olives hi haurà.»

«Per Sant Pere i Sant Feliu,
l'avellana surt del niu.»

Pel juny és el temps de pasturar les ramades:

«Per Sant Pere, cada pastor amb son ramat.»

Les collites fetes durant aquest mes, asseguruen el menjar per la nova anyada, i, per escassa que hagi estat la collita, sempre, en aquest temps, hi ha abundor de provisions:

«Qui no menja per Sant Joan, o és boig o no té pa.»

Es creu que fins a aquest temps de l'any no està del tot reposat el vi de l'any anterior:

«Fins a Sant Joan, tot vi es rabadà.»

També fins a aquest punt la cacera dels perdigots és fàcil:

«Fins a Sant Bernabé,
per tot arreu va bé.»

Al·ludint a les festes del mes, es diu:

«De prop o de lluny,
Corpus pel juny.»

«El dia de Corpus, fins les dones
parlen llatí.»

Al·ludint a ésser el dia de Sant Joan el més llarg de l'any, es diu:

«Sant Joan,
el dia més gran.»

«Per Sant Joan i Sant Pere,
adéu primavera.»

«De Sant Joan a Nadal,
mig any cabal.»

«Un ral guanyat per Sant Joan,
ja és ral i mig per Nadal.»

«Per Sant Pere,
juny darrera;
i Sant Pau,
gira la clau.»

LL

Llamp. — És anomenada així la descàrrega elèctrica, produïda

en l'atmosfera, que, regularment, precedeix al tro, i la qual es desprèn d'un núvol ràpidament i violenta.

De certa manera, si bé no de forma ben definida, el poble estableix tres gradacions en el llamp: La seva sola claror, quan els efectes de la descàrrega no arriben a terra i, per tant, no produeixen cap estrall ni perjudici, el fenomen és anomenat *llampec*. Quan la descàrrega cau i els seus efectes són visibles, rep el nom de *llamp*. Quan aquests efectes són molt perjudicials, i han produït un gros estrall, se l'anomena *centella*. La majoria de la gent, quan parla d'aquests

tres efectes, confon del tot el *llamp* i el *llampec*, i no sap pas bé ni en concret què és una *centella*.

El poble ha rodejat aquest fenomen, que sempre ha vist amb basarda, de nombroses preocupacions i supersticions. És general la creença que el llamp respecta les coses beneïdes, i, per tant, quan es desferma una tempestat, amb forts llamps, és molt bo de fer cremar els ciris que han estat en el Monument, i fer cremar llorer beneït el Diumenge de Rams. La gent de pagès, quan es troba al ras i es posa a llampegar, creu que pot preservar-se dels llamps posant-se sota d'algun llorer o olivera. El llamp respecta aquests arbres en record de què foren beneïts per Déu i pels apòstols, que els portaven a les mans, quan entrà Jesús triomfalment a Jerusalem. Així mateix, es creu que mai cap llamp no cau ni toca l'arc blanc, perquè és la planta preferida per sant Pere, ja que s'hi guarneixen els altars dedicats a aquest sant. També es creu que respecta l'alzina, no sabem per quina raó. També es poden allunyar els efectes malèfics del llamp, fent el senyal de la creu en el moment de caure. Així mateix, es pot esquivar els llamps de les cases i altres construccions, posant mates d'escardots a les finestres i altres obertures. També és costum, molt arrelat a ciutat, de posar als balcons els palmons i rams de llorer beneïts al Diumenge de Rams: la seva presència evita la proximitat dels mals esperits i la caiguda de llamps. Els pastors creuen que els animals de color negre que no abunden, com cabres, bous, ovelles, etcètera, esquiven els llamps, i, per regla general, en tots els ramats es procura que hi hagi alguns caps de color negre, així el ramat estarà preservat dels efectes del llamp. Igualment es procura que en els corralis i cledes hi hagi algunes branques beneïdes dels susdits arbres. És general la creença que el llamp no pot tocar una persona completament ajeguda a terra; entre camperols i muntanyesos és molt comú el costum d'adoptar aquesta posició quan, en trobar-se en descobert, els sorprenen una tempesta i no tenen manera fàcil de soplujar-se. Així mateix, es creu que la roba de seda esquiva els llamps; la gent que ha d'anar molt pel camp, sol portar sempre alguna peça de roba de teixit de seda, amb la creença que els preserva dels efectes d'aquest fenomen. Els pastors feien amb fils de seda els motius ornamentals de les seves samarres; sempre solien prendre flors bosquetanes per patró, copiades directament de la natura que els voltava. Igualment, els traginers procuraven que hi haguessin fils de seda a les mantes i cobertes de llurs cavalleries; així com mai no es descuidaven de portar un mocador, de virolada coloraina, teixit en seda i posat al coll: els el solia posar la seva muller, quan havien d'emprendre una jornada, o bé solien ofrenar-los-hi llur àimia, quan eren fadrins i festejaven.

És general la creença que el roure atreu els llamps, i, per tant, és cosa perillosa de trobar-se en alguna roureda quan esclata una tempesta, ja que es corre greu perill de sofrir els efectes dels llamps. Els llenyataires i bosqueters pirenenics que han d'anar a treballar en llocs on hi ha molts roures, si és en temps de temporals, solen posar-se algunes peces de seda i portar, al damunt, llorer beneït, el qual cremen quan s'acosta la tempesta. També és generalment cregut que els metalls atreuen els llamps; les dones diuen que no es pot cosir mentre llampega i trona, perquè el metall de la senzilla agulla és prou per cridar

el llamp. Quan la tempesta sorprèn al camp a bosqueters i camperols, uns i altres s'apressen a amagar les eines i posar-les fora de la intempèrie, per la creença que el metall que contenen cridaria els llamps; si hi són a temps, les enterren en algun sot, aïllat del lloc on ells han d'estar i mai no se les emporten on ells se soplugen, per por que allí els anés a sorprendre el llamp.

Així mateix, és un signe de malastrugança i dissort en les collites, el llampegar a entrada de fosc o en caure de la tarda.

També es té per un averany de mala sort i de grans perjudicis quan, en trobar-se un hom al ras, un llampec, sembla que el vulgui envoltar, bo i fent alguns jocs lluminosos al seu voltant. També es creu que el llampegar i tronar cap a la tardor és indicatiu de fortes nevades per l'hivern que s'acosta.

Un altre procediment posat en ús per preservar-se dels efectes de la tempesta i, per tant, del llamp és:

Quan es presenten fortes nuvolades i sembla acostar-se una tempestat, és costum molt general entre la gent de mar que es troba a terra (mullers i famílies de mariners i pescadors), parar la taula amb unes estovalles ben netes i blanques i posar al seu damunt un pa; prop o damunt d'aquest, un Sant Crist, al qual se li encenen un parell de ciris o candeles. La presència del pa és, possiblement, record d'una pràctica pagana d'oferir blat o pa a les divinitats en senyal de submissió i en demanda de llur pietat i benvolença, i que deturi la fúria dels elements amenaçadors. La pràctica de posar un pa prop d'un Sant Crist en temps de tempestats també es troba en alguns llocs de la nostra muntanya. La gent de mar també creu que posar un pa de cap per avall fa tombar les barques, i quan els pescadors i mariners són en mar, les dones i mares d'aquests vigilen ben bé que cap infant de la casa posi impensadament el pa cap per avall, puix que podria provocar el naufragi del bastiment.

Així mateix, la gent de mar, tant pescadors com mariners, procuren de no sortir mai en mar sense portar pa a la barca; creuen que el pa ajuda a esquivar els llamps, i es considera com a un fort mal averany el no portar-ne a bord i exposar el bastiment i la vida dels seus tripulants a qualsevulla malastrugança. Aquestes creences relacionades amb el pa, revelen un origen molt primitiu.

Per prevenir-se contra el llamp i els seus dolents efectes, el poble, arreu del nostre país, apel·la a diferents deprecacions i oracions especials que són recitades continuament durant les tempestes, o senzillament en el moment de percebre la brillant claror del llampec.

«Sant Marc, santa Creu,
santa Bàrbara, no ens deixeu.
Santa Bàrbara va pel camp,
amb una atxa flamejant,
santa Maria Magdalena,
ens guardi de trons, llamps
i de cap mal espant.» (Barcelona.)

«Sant Marc, santa Creu,
santa Bàrbara, no ens deixeu.
Santa Bàrbara passa per un camí,

vestida de blanc,
vestida de negre...
Viva Santa Magdalena!» (Barcelona.)

«Sant Marc, santa Creu,
santa Bàrbara, no ens deixeu.
Veus del cel sento,
vostra divina Majestat...
Valga'ns la Creu de Cristo
i la Santíssima Trinitat!»
(Barcelona.)

«Gloriós sant Roc,
 gardeu-nos de pedra i foc;
 direm un parenostre a sant Orió,
 perquè ens guardi de cos i ànima,
 com el sepulcre de Nostre Senyor.»
 (Barcelona.)

«Santa Bàrbara va pel camp,
 tota vestida de blanc.
 Santa Bàrbara, i santa Elena,
 i santa Maria Magdalena,
 gardeu-nos de trons i llamps.»
 (Menorca.)

«Sant Marc, santa Bàrbara i santa
 van per un camí; [Creu
 entren un àngel de Déu:
 «— Àngel de Déu, què fas aquí?
 — Ací estic, que vull dormir.
 — Àngel de Déu, no ho facis pas,
 que vénen tres núvols mals:
 un de trons, i un de llamps,
 i un altre de mals espants;
 agafa'ls i lliga'ls,
 i tira'ls a una vall de llàgrimes,
 on no se'n canti gall ni gallina,
 ni siguin vistos de criatura viva.”
 Qui aquesta oració dirà,
 també qui la farà dir,
 de tres dies i tres nits
 el llamp no el farà patir,
 ni tampoc el podrà partir.»
 (Barcelona.)

«Sant Marc, santa Creu,
 santa Bàrbara, no ens deixeu.
 Santa Bàrbara va pel camp:
 va buscant l'Esperit Sant;
 l'Esperit Sant la veu venir;
 tres grans núvols veu venir:
 un de trons, un de llamps
 i un altre de mals espants.»

A Mataró és usada amb el mateix fi l'oració coneguda pel *Parenostre del llop*, usada generalment contra lladres i atacs de llops, gossos rabiosos i altres feristeles del bosc:

«Cans i llops, les dents serrades;
 lladregots amb mans lligades,
 tant guardada, tant lligada
 sigui jo, avui, i demà,
 i cada dia d'ací en enllà,

«Santa Bàrbara va pel camp,
 amb una campana al cap;
 la campana fa ninc-ninc...
 Fuig tempestat, que ja et tinc!»
 (Costa de Llevant.)

«Sant Marc, santa Creu,
 santa Bàrbara, no ens deixeu.

Santa Bàrbara va pel camp,
 tota vestida de blanc,
 de blanc i de negre.
 Santa Mare Magdalena,
 tres voltes li dirà:
 “— Llamp i tro no ens pugui tocar.”»
 (Dos Rius.)

«Santa Bàrbara va pel camp,
 reclamant l'Esperit Sant;
 l'Esperit Sant reclama a ella.
 Santa Bàrbara donzella,
 lliureu-nos d'una centella
 i d'un rayu mal guiat;
 lo dia de santa Cruz,
 diré mil veces Jesús;
 aunque caigan centelles i rayos,
 no tengas temor, malvado,
 si el dia de santa Cruz,
 dices mil veces Jesús.» (Xerta.)

«— Bàrbara, què hi fas aquí?
 — Sóc ací, que vull dormir.
 — No t'hi adormis pas,
 que passen tres nuvolades:
 una d'un tro, l'altra d'un llamp
 i l'altra d'un mal espant.
 Cull-los, arraplega'ls i tira'ls,
 damunt un verger d'espines,
 que no se'n canti gall ni gallina.”
 Qui aquesta oració dirà,
 serà un any i un dia
 que el llamp no el porà tocar.»

com va ésser el fill de Déu
 dintre el ventre de Maria;
 fa el sol, fa el vent,
 fa l'estela resplendent.
 Jo, al Paradís me'n vull entrar,

al fill de Déu vull adorar;
el fill de Déu és mon Senyor,
em té paraula d'amor.
Els pecats són definits,
al confés ja els hi he dit;
vós, Senyor, que me'ls sabeu,
us suplico me'ls perdoneu.»

«L'Esperit Sant li diu:
— Santa Bàrbara, què feu aquí?
— Ací estic, que vull dormir.
— Santa Bàrbara, no ho feu pas,
que vénen tres núvols mals.»

«Santa Bàrbara va pel camp,
reclamant l'Esperit Sant;
sant Bartomeu va amb ella,
santa Bàrbara donzella.»

«Santa Bàrbara, santa Elena
i santa Maria Magdalena,

totes tres van per un camí;
veuen venir un núvol blanc,
amb la llum de l'Esprit Sant.
Qui tres voltes la dirà
tro ni llamp no el tocarà.»

(Girona.)

«Sant Marc, santa Creu
santa Bàrbara, no ens deixeu.
Tots 'naven per un camí;
un àngel de Déu veuen venir.
— Àngel de Déu, què fas aquí?
— Ací estic, que vull dormir.
— Àngel de Déu, no ho facis pas,
que vénen tres núvols mals;
un de llamps, altre de trons,
altre de mals espants;
agafa'ls i tira'ls a una vall de llàgrimes
on no se'n canti gall ni gallina,
ni sang de criatura viva.
La formiga no té sang,
i el colom no té ronyó.»

Si és al matí, cal acabar amb la forma:

«...Bon matí que Déu ens do,
Nostre Senyor, de tot Creador.»

Si és a la tarda, cal acabar:

«Bona tarda que Déu ens do,
Nostre Senyor, de tot Creador.»
(Manresa.)

A Menorca són molt corrents les dues següents oracions, dedicades a sant Bartomeu, les quals, a més d'ésser recitades contra la tempestat, serveixen, també, per guardar de males anyades i de mal part:

«A casa de sant Bartomeu,
habitava el fill de Déu;
de dies estava,
de nit se'n tornava.
— On vas, Bartomeu?
— A cal Senyor meu.
— Torna enrera, Bartomeu,
que et vull donar un do,
que no he donat a comte ni a baró,

ni a cap deieble meu:
Allà on seràs,
seràs anomenat;
trons i llamps no hi tocan,
l'home no perdrà la sang,
ni la dona el seu infant,
ni el sembrador la llavor
— Així sia, sant Bartomeu gloriós.»

L'altra oració és una variant de la que acabem de dir:

«A casa sant Bartomeu
habitava el fill de Déu;
de vespre hi anava,

de dia se'n tornava.
— On vas, tu, Bartomeu.
— A casa el Senyor Déu meu.

— Torna enrrera, Bartomeu,
que et vull donar un do
que no l'he dat a cap comte,
ni tampoc a cap baró,
ni a cap àngel meu,
sinó a tu, Bartomeu:
A la casa on seràs,
hi seràs anomenat;

trons i llamps no hi tocan;
l'home no perdrà la sang,
ni la dona el seu infant,
ni la vaca el seu vedell,
ni l'ovella el seu anyell,
ni el sembrador la llavor.
— Jesús, així sia, mon Senyor,
sant Bartomeu gloriós.»

Aquesta darrera variant és, també, usada pels parts del bestiar i contra les hemorràgies.

Aquestes oracions, amb un nombre incalculable de variants en algun vers o en algun mot, no canvien el sentit. He transcrit aquelles que, al meu judici, constitueixen un tipus diferent. El seu ús és general per tots els dominis de la nostra llengua. Les oracions curtes es diuen precipitadament, cada cop que es produeix una exhalació, tot senyant-se; les més llargues es diuen en començar la tempesta, tres vegades seguides, cada una d'elles, de tres parenostres a la Santíssima Trinitat; altres persones més piadoses les diuen continuament mentre dura la tempesta. En la major part dels indrets és invocat sant Marc, perquè se'l creu advocat contra els grans temporals d'aigua i contra les malalties i dolences causades per l'excessiva pluja. Santa Bàrbara és, generalment, advocada contra els llamps, així com també la Santa Creu, perquè és una creença que el llamp no toca allà on es fa el seu senyal. En algunes invocacions hi és retreta santa Elena, per haver trobat la Santa Creu de Crist, en el Calvari. No sé per què el poble menorquí relaciona sant Bartomeu amb la tempesta. En algunes oracions el tro i el llamp són equiparats i considerats com a sinònims, perquè el poble creu que el tro també pot caure, tocar i produir algun dany.

En moltes cases de pagès, antigament, hi havia a la paret una estampa de santa Bàrbara, davant la qual, en casos de tempesta, es feia llum amb el ciri del monument.

Hi ha, relacionats amb el llamp, alguns proverbis de caient molt local:

«Llamps a llevant, vent a ponent.»

«El llamp del cel i l'amor,
deixen la pell i cremen el cor.»

Llamp de calor. — Llamp d'estiu del qual no se'n sent el tro.

Llamp forcat. — Llamp, la claror del qual es divideix en dues o tres branques. (Catalunya.)

Llampar. — 1. Llampegar. 2. Assecar-se una planta.

«Llamp a la mar,
vent a la terra.»

Llampec. — La claror produïda per la descàrrega elèctrica llunyana.

Llampecs a Llusa, (Maldà.)
pluja demà.»

«Llampecs a sant Magí,
pluja al matí.» (Guimerà.)

«Llampecs a Bagur,
pluja segur.» (Girona.)

«Llampec gros, forta pluja i molta calor.» (Barcelona.)

Llampec de ràbia. — Llamp de calor. (Cornet.)

Llampec de marina. — Nom donat al llampec que es produeix cap a llevant, vist des de les contrades interiors.

«Llampecs a marina, porten llenya i farina»:

Els llampecs a marina són senyal de fred i de forta pluja.

Llampegar. — Llampar. (Catalunya.)

«Llampega a Vidrà, pluja demà.» (Vic.)

«Llampega a Camprodon, pluja a trompons.» (Ripoll.)

«Rellampega a la marina, vent a la matina.» (Girona.)

«Quan llampega a la marina, pel riu baixa rubina.» (Empordà.)

Quan llampega, la mainada sol cantar:

«Santa Bàrbara va pels camps,
vestida de llamps;
santa Bàrbara va per terra,
vestida de guerra.» (Camprodon.)

Llampegadera. — Freqüència de llampegar. (Camprodon.)

Llampegadissa. — Sinònim de *llampegadera*. (Igualada.)

Llampeguejar. — Llampegar. (Penedès.)

Llampegueig. — Llampegadera. (Borges.)

Llampó. — Llampec de colors. (Llucmajor.)

Llampuga. — Llampó. (Llucmajor.)

Llegany. — Núvol petit en l'horitzó. (Camp de Tarragona.)

Lleó. — Planeta Venus, quan surt al matí. (Cat., Bal.)

«En el cel hi ha una estela
que li diuen es Lleó;
i una altra n'hi ha a la terra
que li priva el resplendor.»

Llevant. — 1. Punt cardinal est.
2. Vent que bufa de llevant.

«Vent de llevant,
aigua al davant.»

«El llevant les mou,
la tramuntana les plou.»

«Llevant en mar,
i tramuntana en terra,
pluja darrera.»

«Es Llevant no és xorc.»

«El Llevant
va caminant,
i el ponent
ve corrent.»

«Ni en llevant ni en llebeig,
mariner, segur no et veig.»

«Llevant d'hivern,
volta a ponent.»

«Llevant, xaloc i migjorn;
llebeig, ponent i mestral;
tramuntana i gregal,
vet ací els vuit vents del món.»

«Llevant, marinada,
fon la neu de la ubaga.»

«El llevant les mou,
i el serè les plou.»

Llevantada. — Ventada forta de
llevant. (Costes de Llevant.)

Llevants. — Pluja produïda pel
vent de llevant.

Llebeig. — Vent del sud-oest.

«Llebeig,
aigua veig.»

«Llebeig per sopar,
aigua per esmorzar.»

«El llebeig les mou,
i el llevant les plou.»

«Llevant, grec i tramuntana;
mestral, ponent i llebeig,

an es migjorn aigo veig,
veïnat d'es xaloc Joana.»

(Mallorca.)

Llisó. — Núvol petit que es
desprèn d'una nuvolada grossa.
(Sant Pol.)

Llisor. — Estat del cel comple-
tament núvol i amenaçador de
pluja (Catalunya.)

Lluent. — Nom festiu que és do-
nat al sol.

Llum de sant Elm. — Foc follet
que se situa al cim dels pals
de les embarcacions quan hi
ha fortes tempestes.

La presència d'aquest fenomen atmosfèric és considerada com a
un mal averany i com a símptoma d'un temporal desfet i molt intens.

La gent de mar creu que el foc follet està animat d'una certa vida
i que enclou un esperit, al qual cal atreure's i no incomodar-lo; el soroll
el mortifica. Es creu que, quan es presenta, cal abandonar imme-
diatament tota maniobra i deixar la nau a la mercè del mar i del temps,
amb la seguretat que no vindrà cap accident greu que es pugui de-
rivar del brandeig de l'embarcació. A aquesta creença respon el pro-
verbi:

«Mestaler vermell,
lliga el timonell.»

Davant el fenomen, cal lligar el timó i suspendre tot moviment.
Es creu que, mentre el foc es mantingui al cim del pal, no hi ha cap
perill per al bastiment; però si, per efecte del soroll, o per una altra cir-
cumstància, el foc s'agreuja i baixa a coberta, aleshores el perill de
naufregar és imminent i inevitable, per més esforços que es facin, i
cal que tothom procuri de salvar-se, tota vegada que el bastiment
ja és pot donar per perdut.

És molt possible que sant Elm hagués estat considerat pels supers-
ticiosos com l'esperit d'algun ésser fantàstic, al qual calia atreure's i,
sobretot, es devia procurar-ne simpatia per evitar la seva fúria, que
sempre era fatal.

Lluna. — Nom donat a l'astre,
satèl·lit de la terra, que la illu-
mina durant la nit. La lluna

rep la claror del sol i la re-
flecteix damunt la terra com
un mirall.

La distància i disposició de la terra i de la lluna envers el sol
són molt variables, i fa que no sempre es vegi la lluna des de la terra
per la seva part plenament il·luminada. Aquest creixent i minvant de
claror de la lluna està dividit en quatre fases, que reben els noms de:

Lluna nova o tallada de meló, quan la llenca lluminosa és molt estreta; *quart creixent*, durant tot el període que puja; *lluna vella o ple de lluna*, quan està tota ella il·luminada, i *quart minvant*, tal com va decreixent per arribar, una altra vegada, al seu grau mínim.

Aquestes mutacions o fases llunars han impressionat l'home visiblement, des dels temps més reculats, i han fet que al voltant de la lluna sorgissin un cúmul de creences que no ha pogut desterrar la ciència moderna. Segons el viatger grec Strabó, que visità el nostre país uns segles abans de Jesucrist, els íbers adoraven la lluna, i cada vespre encenien grans fogueres en culte seu, als afores de les ciutats, entorn les quals feien els seus balls, seguits de cantúries; en pot ésser tinguda com a una resta vivent encara, la cançoneta infantil que amb nombroses variants, més o menys importants, es troba en tots els dominis de la llengua:

«La lluna, la pruna,
vestida de dol;
son pare la crida,
sa mare la vol.
Minyona bonica,
se'n va amb els coixins;
sa mare li pega
davant els fadrins.»

«La lluna, la pruna,
i el sol, mariner;
son pare la crida,
sa mare també.
Minyona bonica,
no sap on anar;
sa mare li pega,
que vol festejar.» (Barcelona.)

«La lluna, la pruna,
vestida de dol;
son pare la crida,
sa mare no ho vol.
Minyona bonica,
festeja els fadrins;
sa mare li pega
davant els veïns.»
(Barcelona.)

«La lluna, la pruna,
vestida de dol;
son pare la crida,
sa mare la vol.
Canta, canta, rossinyol,
din dol;
la Maria,
clavellina,

que ens ensenya
la doctrina;
clavellet,
poncellet,
bona galta
i bon xuflet.» (Salt.)

«La lluna, la pruna,
vestida de dol;
son pare li pega una tunda
i la penja al trespol.»
(Talarn.)

«La lluna, la pruna,
i el sol, mariner;
son pare la crida,
sa mare també.
La pobre xiqueta,
tocava el tambor,
los àngels anaven
a la processó.»
(Xerta.)

«La lluneta m'és padrina;
me fa un cos i una camisa,
me la talla i me la cus
per lo dia de Jesús.
Lo Jesuset no la vol,
perquè té corona d'or;
sant Joan en fa casquetes,
ne convida a les mongetes.
De la santa Magdalena,
tots los peixos de la mar
ne ballen la tantantena,
menys lo més xicotet,
que balla més gracioset.»

Hi ha una variant que, partint del novè vers de l'anterior, segueix així:

«Els canonges de la Seu,
de la Seu a Vallirana,
en ballen la tarantana;
tots los peixos de la mar,
se'n posaren a ballar,
menys el més petit,

que ballava més que tots ells.
L'agafí per la cueta
i el porto a Tortoseta,
a Tortoseta al mercat,
on ne trobí un pobre gat
menjant figues i torrat.»

La primera part de la cantarella, sens dubte que està adulterada. Creiem que el text ha d'ésser:

«La lluna, la bruna,
voltada de sol...»

si bé també podria ésser:

«...vestida de dol...»

en aquest cas vol al·ludir a alguna forta nuvolada que l'embolcallés. La part ritual de la cançoneta està formada pels quatre primers versos; la resta és un complement o afegit posterior, potser traspassat d'alguna altra cançoneta avui perduda. Sembla que el retreure el sol mariner i remarcar, sempre, la discussió entre el pare i la mare de la lluna, vulgui enclore el sentit de lluita entre el sol i la terra, els quals es discuteixen la propietat de la lluna, facècia que va d'acord amb la creença que la posta dels astres no era sinó un monstre gegant que els volia prendre, i entaulava una fera lluita amb l'astre, que generalment era el sol o la lluna. La lluita durava tot el temps en què desapareixia de la vista humana; acabava per vèncer el monstre i tornava a sortir als ulls dels homes, perquè el tornessin a admirar, fins al vespre o posta, que, refet el monstre, novament li entaulava la brega, la qual cada dia es repetia de la mateixa manera. Podem creure que la diferència entaulada entre els pares de la lluna és un record de la creença de la discussió entaulada entre el sol — el qual volia la lluna, se la feia seva i no la deixava sortir ni brillar mentre ell regnava — i la terra, la qual pugnava per no perdre-la. La lluita tenia alternatives de victòria i de pèrdua, d'acord amb les hores de major brill del sol durant el dia i del seu reflex, portat per la lluna, durant la nit.

Potser una resta dels antics cultes és la creença, comuna entre la gent senzilla, que el sol i la lluna són marit i muller; per tant, amb aquest matrimoni s'estableix una ideologia sols trobable en l'home de civilització molt reculada. És molt coneguda una tradició, verificada, del gran poeta Verdaguer, segons la qual el sol desitjà casar-se, i, d'entre tots els astres, escollí la lluna per muller. Entre els estels del cel es va saber la nova del casament del sol i tots van creure que la muller que el sol devia haver escollit com a companya, devia estar dotada de gran bellesa. Un dia, i mentre la curiositat era més gran, entre els estels, per conèixer qui fóra l'escollida del sol, es va córrer la veu que havia de passar per un lloc determinat, i tots els estels

van acudir al lloc per on havia de passar la lluna, desitjosos de conèixer-la i d'admirar-la. La lluna, que anava tota embolicada amb un tènue vel de núvols, va saber que entre els estels hi havia gran curiositat per conèixer-la, i sentint-se orgullosa de la seva bellesa, en passar per davant la munió dels estels reunits en espera seva, amb gentil delicadesa va retirar el vel de núvols que la tapava, perquè els seus admiradors poguessin veure millor la seva bellesa. El sol, assabentat d'allò succeït, i ple de folla gelosia, va anar en cerca de la lluna, i després de reprotxar-li la vanitat, que pogué més que la seva puresa, fins al punt de quedar-se tota nua davant els estels, perquè aquests la poguessin veure bé, la va menysprear, i li digué que no fóra la seva muller; li va llençar un grapat de cendra a la cara, perquè perdés per sempre el seu delicat brill. D'aquest fet ve que el color de la lluna sigui un xic cendrós.

El poble creu veure en el relleu de la lluna una cara humana, de forma arrodonida, que generalment es diu que és la cara de la Mare de Déu. Aquesta és la visió més general i comuna de la superfície de la lluna. No obstant, s'hi veuen, també, altres diferents coses, d'acord amb unes tradicions i llegendes, que sempre són iguals en la seva essència, però que canvien notablement en el seu detall, i influeixen perquè la visió sigui una o altra.

Segons els mallorquins, una vegada un home va anar a robar garbons; fou sorprès per l'amo d'aquests, el qual el va tractar de lladre. L'home ho negà enèrgicament, i acabà per dir que si era cert que hagués robat, la lluna se l'emportés. En efecte, aquesta el va prendre, i ara es veu, encara, la figura d'un home amb un garbó, en aquest astre. Una vegada que el bon Jesús passava per Mallorca, va haver de travessar un riu. No veient-s'hi en cor, demanà a un home, que hi havia allí prop, si li volia donar la mà. Aquest s'hi negà, perquè col·lia garbons i tenia pressa. El bon Jesús, en càstig, el va penjar a la lluna, on encara es veu, segons la gent senzilla de Mallorca.

A Barcelona, un home va anar a robar figues. Sorprès en la seva malifeta, i portat davant la justícia, ho negà, i com que ningú no ho havia vist, sinó l'amo, i aquest deia que sí, i el lladre deia que no, el jutge no sabia quin dels dos tenia raó. Demanà al lladre que jurés la seva innocència; i aquest digué que hi havia un testimoni, que era la lluna, la qual havia vist com ell no havia fet el furt del qual se l'acusava, i que el guardaria de mentir. La lluna, ressentida perquè se la volia fer servir de testimoni fals, va agafar el lladre i se'l va emportar, on quedà penjat i on se'l pot veure, encara, menjant figues.

També es creu veure la figura d'un caçador; segons uns, amb l'escopeta al coll, i, segons altres, amb l'arma encarada a una llebre. La tradició conta, per raonar la visió, que hi havia un caçador que no parava nit i dia de perseguir llebres i conills, aquests van recórrer a Déu demanant-li ajuda i misericòrdia, i Déu prometé d'amparar-los. Va cridar el caçador i el va requerir perquè no perseguís els dits animals amb tanta d'obstinació, i l'amenaçà amb un fort càstig, si no ho feia així. El caçador prometé de fer-ho. Déu el volgué provar; i un dia, mentre estava oint la santa Missa, i al moment d'alçar Déu, va travessar per l'església una preciosa llebre blanca; el caçador no es pogué contenir, i sortí en la seva persecució. En càstig del qual mancamment

va ésser portat a la lluna, perquè servís d'exemple a tots els altres caçadors, i per estar posat a l'eterna vergonya.

Al Vallès diuen que a la lluna hi ha l'*home dels arços*, i contenen així el motiu de la seva presència: Hi havia dos veïns, d'un mateix poble, que es tenien llunyanes i fortes antipaties. Un dia, un d'ells, hagué de fer un viatge fora vila, i no havia de retornar a casa fins ben entrada la nit. Al seu retorn havia de passar per un camí molt estret, tocant a un pregon abim. El seu enemic, que va assabentar-se d'aquest fet, va sortir, cap al tard, de casa seva; va tallar uns arços i els va posar al mig del camí, en el lloc més perillós. En retornar l'altre de la seva diligència, la fosca de la nit no li va deixar veure el parany que se li havia preparat, i, entortolligant-se amb els arços, va caure daltabaix de l'abim, i quedà mort. L'endemà fou trobat el seu cadàver embolicat amb els arços, i es va comprendre el que li havia passat. Seguidament es va pensar amb el que era el veritable autor del fet, el qual fou portat davant la justícia, on va negar el seu crim. Reclamat jurament, va dir que si ell havia fet el que se li imputava, que es tornés com la lluna, i, en efecte, com ella es va tornar, i a ella va anar a parar, en càstig de la seva malifeta i fals jurament.

Hi ha una variant d'aquesta llegenda, també vallesana: Hi havia un home posseïdor d'un gran terreny, pel mig del qual passava un camí públic, que era molt transitat. El propietari, que era un avar, es dolia que els vianants, si de vegades no eren prou primmirats, li trepitgessin les plantes que ell tenia plantades per la vora. Volent-se revenjar d'aquesta petita pèrdua, va posar unes grans mates d'arços en mig del camí, i així dificultà el pas; però, en conseqüència, causà un greu perjudici a tothom. La lluna en càstig d'aquesta mala acció, se'l va emportar amb ella, on encara es pot veure.

A València creuen veure, en el relleu de la lluna, la cara d'una dona, i contenen que hi havia una dona bruixa, la qual fou presa per la justícia i acusada de tal. Ella es defensava negant que ho fos; i com que no es podia provar, li fou exigit un jurament, i va jurar que si era cert que mentia, que es tornés com la lluna. Com que, en realitat, deia mentida, per això es va tornar com la lluna, i aquesta prengué la fessomia d'ella.

En la primera de les tretze veritats del frare, es diu:

«Qui dirà que no és una,
la dona que hi ha a la lluna?»

La lluna concentra tot el vell sentit d'antiga tradició astrològica. Hi són encloses totes les antigues creences sobre la influència dels astres en la vida humana i en totes les coses terrenals. És encara ben vivent la creença en la influència de la lluna damunt les persones; així, es diu que s'és tallat de bona o mala lluna, segons es tingui un caràcter afable i bondadós o maligne i pervers; com també, que s'està de bona o de mala lluna, segons s'estigui de bon humor o emmurriat. Sobretot, es creu en la gran influència de la lluna per dictaminar el sexe dels infants que han de néixer, i que aquest és un o altre segons sigui la lluna en què s'ha produït el part anterior. Així, per l'observació de l'estat de la lluna, quan una dona infanta, es pot saber el sexe de l'infant que tindrà en un part següent. Aquesta creença, molt

arrelada, ha donat lloc a la formació de diferents proverbis explicatius:

«Quart minvant,
porta infant.»

Quart creixent,
llinatge diferent.»

«Quart creixent,
muda de gent.»

«Quart minvant,
llinatge semblant.»

«Lluna plena,
porta nena.»

Les mares creuen que han de calçar llurs infants per primera vegada, durant la lluna nova o quart creixent, perquè així aprenen més aviat de caminar, i quan ho fan donen els passos més segurs. És general la creença que els cabells i les ungles creixen, més o menys, segons hagin estat tallats en quart creixent o minvant.

L'estat de la lluna és tingut molt en compte pels agricultors, els quals subjecten moltes de llurs feines a les fases de la lluna. Es creu que no es pot trascolar vi ni fer feines relacionades amb el seu trasbalsament, que no sigui en lluna vella, i millor, si pot ésser, en el dia de la setmana en què es va escaure el dia de Nadal, puix que si no es fa així, hom corre el perill que el vi es torni agre.

Si els alls es planten en lluna vella, són més rodons; si es planten en lluna nova, surten més grans. Es diu que les cabeces tenen un nombre de grans iguals als dies que s'han tardat a plantar-los, des del primer dia de lluna vella. Si es vol tenir alls primerencs han d'ésser plantats en lluna nova de setembre, i si es vol que en lloc de cabeces facin un sol all i ben rodó, cal que es plantin en lluna vella de març. (Empordà.)

Perquè l'ensiam creixi i no s'espigui s'ha de plantar durant el primer quart de lluna. (Camp de Tarragona.)

Perquè les cabeces es facin ben grosses s'han de plantar en lluna nova. (Mataró.)

Els pèsols plantats en lluna nova floreixen més aviat i donen més fruit; en canvi, les carabasseres plantades en aquestes condicions floreixen, però no donen fruit. (Baix Empordà.)

Les mongetes i les faves deuen ésser plantades en lluna vella, com també la vinya, la qual ha de podar-se pel mateix temps si se'n vol obtenir bon fruit. És general la creença que els ceps plantats en lluna nova no arrelen.

Quan la lluna és tan petita que quasi ni es veu, no es pot sembrar res, perquè no arrela. També és general la creença que els violers i plantes de flors aromàtiques van millor i arrelen més fort si són plantades el dia que la lluna fa el ple.

L'ordi fet en lluna nova s'estella o cau a terra. (Igualada.)

Les llavors plantades en lluna vella no es carbonen. (Ripoll.)

Si es vol evitar que la fusta es polli s'ha de tallar els arbres durant la lluna d'octubre, si són de fulla perenne, i en lluna nova o tendre, si són de fulles caduques. La llenya tallada en lluna nova espetega molt, es crema aviat i fa poca escalfor; passa el contrari si es talla en lluna vella.

Arran d'aquesta creença es conta una graciosa llegenda. Molt

temps abans del diluvi universal, Déu encarregà a Noè que fes una arca ben gran, en forma de nau, en la qual cabés ell i la seva família, junt amb una parella d'animals de cada mena, perquè es poguessin salvar del cataclisme. Noè va començar de treballar a fer la nau en forma d'arca, la qual havia d'ésser molt exageradament gran i requeria molta de feina; però fou el cas que quan ja tenia construït tot un cap de la nau, i feia el cap contrari, es va trobar que el primer se li va corcar. El bon home va refer-lo; però mentre l'arreglava, se li va corcar el segon que havia fet, i li passà la mateixa cosa diverses vegades a cada una de les dues bandes de la nau. Això el tenia molt preocupat, puix que el perill s'acostava i el trobaria desprevintut. Un dia se li va presentar Déu, a veure com tenia l'obra encarregada, i el pare Noè, tot capficat, li contà el que li passava. Déu es posa a riure, i li digué que bé es comprenia que no entenia en fustes; i l'aconsellà que tallés tota la que volgués i li convingués per a la seva obra, però que posés atenció en tallar durant la lluna vella tota la dels arbres que tenien fulla sempre, i en lluna nova la d'aquells que cada any la canviaven. Noè escolta el consell de Déu, i en efecte, pogué acabar el seu bastiment, en el qual va embarcar tota la família, i el qual va resistir tot l'embat de l'aigua.

Les sembres i les plantacions han d'ésser fetes durant el quart creixent o durant la lluna nova, tota vegada que aquesta afavoreix el desenrotllament i creixença dels vegetals; en canvi, la collita i talla d'arbres és preferible en lluna vella, perquè aquesta afavoreix la conservació de la fusta i evita que es corqui i podreixi. Hi ha, però, qui creu que la lluna nova afavoreix la creixença dels vegetals, però en minvament del seu fruit, i que, en canvi, la lluna vella no els fa créixer tant, però donen més fruit.

Per tota la Costa, la gent de mar creu que els mol·luscos i altres mariscos pescats en lluna nova són buits de dintre, i són plens si es pesquen en lluna vella.

També és creença general que la llana s'ha d'esquilar en lluna vella; si es fa en lluna nova, es polla i arna amb major facilitat.

Els músics i constructors d'instruments de fusta o d'inxes de canya, creuen que les fustes són més sonores com més velles, si han estat tallades en lluna vella; perden, però, tot el so, si han estat tallades en una altra lluna.

Es creu que la lluna influeix damunt les aigües, les quals solen ésser més abundoses en lluna nova que en lluna vella. Els pouaires i escurapous, creuen que si comencen els treballs per obrir un pou en lluna nova, l'aigua es troba més aviat; la lluna la crida i la puja terra amunt, i l'aigua es fa més fàcilment trobable. També es creu que si es netegen els pous en lluna nova l'aigua es corca i s'hi fan cucs.

Entre pastors i ramaders està molt estesa la creença que les cries i el remuntatge han de fer-se en lluna nova.

La matança del porc ha d'ésser feta en lluna nova, perquè la carn se salí bé i no es floreixi, però les botifarres s'han de fer en lluna vella, perquè, del contrari, es reventen en ésser posades al perol. Però a la Vall de Bianya, creuen que s'ha de matar la truja en lluna nova i el mascle en lluna vella; així la cansalada surt ben viada.

També es creu que la lluna influeix en la putrefacció dels fems i en l'assimilació d'aquests per la terra.

És general la creença que per l'Advent desapareix la influència de la lluna i, per tant, es poden fer tota mena d'operacions sense tenir en compte l'estat llunar. El dia de la setmana en què s'escau Nadal, és afavorit per la lluna, i, per tant, en aquest dia, durant tot l'any, es poden fer totes les feines, sense mirar llunes, amb la seguretat que la influència d'aquesta serà benefactora. També es creu que els divendres disfruten d'igual avantatge, i que, per tant, en aquests dies es pot fer el que es vulgui, prescindint de la lluna. Hi ha dies, dintre de cada lluna, que són considerats com a millors que altres per fer les diverses feines en les quals es té en compte l'estat d'aquest astre. Solen ésser els dimecres; en canvi, cap a la Conca de l'Ebre creuen que és el divendres.

En totes aquestes creences, relacionades amb la lluna, es veu el mateix sentit que informava la màgica dels pobles primitius. Moltes pràctiques i supersticions d'aquests pobles han sobreviscut fins a les civilitzacions més avançades. Totes les races de civilització reculada encara creuen, avui, que totes les coses i accions semblants tenien entre elles una certa relació i parentiu, i que podien influir les unes damunt les altres. En aquesta creença basaven tota la seva ideologia. Quan es volia obtenir una cosa, no calia més que imitar-la; i de seguida s'obtenia la simpatia d'allò desitjat. Si es feien les accions dintre un ordre semblant a allò que es pretenia d'obtenir, podia assolir-se per una senzilla llei de simpatia. Si es desitjava que una cosa creixés i es reproduís i fecundés, calia fer-la en un moment en què el món, al creure de les simples intel·ligències, es trobava, així mateix, en estat de creixement. Calia, doncs, plantar i fer reproduir els animals en el moment en què també la lluna creixia, ja que aquesta influència sobre tota cosa feia créixer, en conseqüència, tot allò del món, mentre ella creixia. Altrament, quan ella fos ja feta i en el seu estat de plenitud, com ho és la lluna vella, faria que tot estigués, també, al punt del seu major desenrotllament. El sentit que informa les creences i supersticions llunàtiques, és, per tant, del mateix ordre del que regna en tota la màgia practicada i creguda pels pobles primitius.

Hi ha diversos proverbis relacionats amb les creences sobre la influència de la lluna en els conreus agrícoles:

«Lluna nova,
vés-hi amb un cove;
lluna vella,
vés-hi amb una cistella.»

«Nadal sense lluna,
cent ovelles tornen una.»

«Pagès lluner,
ni vol ni fa re.»

«Pagès lluner,
poca palla al graner.»

«Pagès lluner,
no omple el graner.»

Aquests tres darrers refranys volen significar la desconfiança i incredulitat amb l'eficàcia de la lluna pels conreus.

«Quan la lluna ja ha passat,
ven la llana i queda't el ramat.»

Es creu que la lluna té una major o menor influència per determinar coses en diverses èpoques de l'any. Per exemple, la lluna de gener és tinguda com la més clara de l'any, i es creu que és la més afavoridora d'afers amorosos; així ho diu el proverbi:

«La lluna de gener,
l'amor prevé.»

També hi fan al·lusió aquestes dues corrandes mallorquines:

«Blanquejant com s'ametller,
quan més que n'està florit;
blanquejant de dia i nit,
com sa lluna de gener.»

«En sa lluna de gener
jo t'acompany,
que és sa lluna més clara
que hi ha en tot s'any.»

També es creu que la lluna de gener és la que afavoreix les glaçades nocturnes i la més adequada per a la sembra i plantació de la vinya, ço que ha fet dictar al poble:

«Lluna de gener, lluna raïmera.»

La lluna de març és la millor per les llocades, i els ous postos durant el seu regnat es conserven tot l'any i fins tenen algunes virtuts medicinals. També es creu que el gram es pot matar si se l'arrenca durant la lluna vella de juliol, com diu el proverbi mallorquí:

«Es gram es mor sol
si es llaura per sa lluna veia de juliol.»

Per la lluna d'agost s'han de plantar les cols i bròquils primerencs. La lluna vella de novembre és qualificada de *mussolera*, i és considerada com la més apropiada per a la cacera del mussol.

El poble calcula i compta moltes coses per llunes, i dóna vida plena al proverbi segons el qual

«Qui per llunes va comptant,
tretze mesos troba a l'any.»

Les dones són aferrades a aquesta manera de calcular; prenen per patró el flux menstrual, que, segons elles, es presenta sempre en el mateix estat llunar. Igualment calculen per llunes la duració dels embarassos, els quals, segons elles, no duren nou mesos, sinó nou llunes. La gent de mar, com també els camperols, es regeix amb la duració de la lluna per calcular les variacions atmosfèriques. En més o en menys, regna una mateixa situació atmosfèrica durant tot el període llunar complet, de vint-i-vuit dies. La lluna de gener és la més freda de l'any, i la de març, la més variable; es creu que aquesta regna més que les altres, i deixa sentir la seva influència dintre bona part del més d'abril.

La lluna influeix, també, damunt les malalties: La lluna de se-

tembre és molt dolenta; moltes de les malalties contretes durant el seu curs, són mortals:

«Malaltia setembràl,
mala o mortal.»

També conta el poble que, entre gitanos, quan neix un infant, seguidament es prova el seu grau de gitaneria ensenyant-li la lluna. Si riu i manifesta goig en veure-la, creuen que serà un bon gitano i el rodegen de tota mena de moxaines i sol·licituds; però si, al contrari, plora i li és desplaent la claror llunar, el tenen per un mal gitano i creuen que deshonoraria la seva nissaga, per això el llencen a mar.

Entorn de la lluna hi ha, encara, una altra mena de preocupacions i supersticions. Veure la lluna entelada porta dissort i malastrugança.

Quan es canvia de casa, ha de procurar-se que sigui en lluna creixent; llavors la casa nova prova bé i s'hi té prosperitat i fortuna.

Veure la lluna plena porta sort i guany de diners.

Les babeques s'aflaqueixen mentre la lluna està al ple, i les grosses van amagrint-se seguint les evolucions de la lluna; el seu grau màxim de grassor coincideix amb el ple de la lluna.

Mirar molt la lluna fa tornar cec, d'una ceguera especial, dita la gota serena.

També es creu que l'anar molt per la claror de la lluna fa tornar més morè que si s'anés per la llum del sol.

L'anar molt de nits, al clar de lluna, escurça la vida.

Dormir al clar de lluna, i majorment si és damunt de palla, és dolent per la salut i pot portar greus trastorns.

Menjar al clar de lluna és perjudicial per al cos; el beure en el mateix clar de lluna, facilita l'embriagar-se, encara que es beguin líquids poc alcohòlics i en escassa quantitat, perquè es creu que la claror de la lluna també embriaga, per ella sola.

Entre la gent de mar és general la creença que la lluna es menja els núvols, perquè, generalment, quan aquesta surt s'aclareix el cel de nuvolades. Els terrassans, portats segurament per la mateixa idea, també creuen que la lluna menja la salut, la qual cosa ha donat lloc al proverbi «La lluna tot s'ho menja».

La lluna té un cert poder damunt les bruixes: els pot reforçar el seu poder malèfic quan, per efecte d'ésser velles, el perden. Així, es creu que la bruixa vella, quan perd la seva força i encara la vol mantenir, ha de reganyar el detràs a la lluna una estona totes les nits. Així recobra el poder perdut o minvat. Aquesta superstició ha donat lloc a la dita «— Vés a ensenyar el cul a la lluna», que equival a treure's algú del davant.

Així mateix, existeixen diversos proverbis, de caient meteorològic, relacionats amb l'observació de la lluna:

«Lluna tapada,
boira o ruixada.»

«Rocle a la lluna,
senyal de pluja.»

«Lluna amb estrella,
no et fiïs d'ella.»

«Lluna lluent,
sequedat o vent.»

«Lluna amb corona,
aigua dóna.»

«Rocle a la lluna,
pluja segura.»

«Lluna voltada,
pluja o ventada.»

«Quan la lluna fa rodona,
aigua dóna.»

«Lluna rogent,
pluja o vent.»

«Quan la lluna porta banya,
brunz el vent a la muntanya.»

«Lluna dreta,
mariner ajegut;
lluna ajeguda,
mariner dret.»

Aquest últim proverbi vol significar que amb bona lluna el temps sempre és bo, i, per tant, el mariner pot estar refiat, mentre que si la lluna s'ajeu, el temps és variable, i el mariner ha d'estar amatent als canvis que puguin presentar-se.

«El bon mariner,
mirant la lluna, ja sap son quefer»:
Que l'estat de la lluna revela als mariners les probabilitats de canvis atmosfèrics.

«Lluna marinera,
aigua al darrera.»

«Quan la lluna fa dos sols,
aigua a dolls.»

«Lluna morta,
aigua porta»:

Al·ludeix a la lluna emboirada.

Es conten altres coses referents a la lluna. Es diu que els habitants del llogarret de Bescaran es creuen que la lluna és un gros formatge, i ansien el dia que caigui per poder fer-se'n un bon tip; i com que la lluna està en el zenit, ells van mirant en l'aire i amb la boca oberta perquè si cau els vagi a dintre i no se'ls escapi. Es diu d'altres diversos pobles, que una vegada van veure la lluna reflectida dintre l'aigua d'un pou i van creure que era un gros formatge, i el volgueren pescar amb un cove. A l'operació van prendre part tots els homes més braus del poble: el rector, el mestre i l'alcalde, i no ho pogueren aconseguir.

També es conta que, en una ocasió, uns fadrins de Sant Feliu de Torelló anaven per un camí, de nit, i van veure la lluna reflectida en les aigües d'un rec molt profund; van creure que l'astre havia caigut al rec, i que calia salvar-lo i pescar-lo. Si no ho feien, mai més no podrien veure la lluna ni podrien fruir la seva claror, perquè moriria ofegada. Anaren al poble a donar la veu d'alarma i a demanar ajuda. Tothom es va llevar, i es va formar una nombrosa brigada, la qual, armada amb parpals i altres estres, va fer cap al lloc indicat pels fadrins, on, en efecte, veieren la lluna caiguda al rec. Van fer grosses maniobres per tal de poder-la treure; hi tiraren cordes i hams. Aquests, aviat es van enganxar en algun relleu del sòl del rec; i la bona gent va creure que ja l'havien agafada. Tots estiraren amb fúria, però la corda es trencà i caigueren tots a terra, de cara en l'aire, i llavors veieren la lluna dalt

el cel. Cregueren de bona fe que la lluna hi havia anat a parar per efecte de la gran estrebada, o sigui que havia fet un bot des del fons del rec al cel. Per aquesta singular facècia, els veïns de Sant Feliu de Torelló són coneguts per *pescallunes*, qualificatiu donat també al molt crèdul i poc espavilat. El poble de Torelló té per patró sant Feliu, el qual va morir ofegat, després d'haver estat tirat al mar amb una grossa mola lligada al coll. A l'escut d'aquesta població hi ha un cos rodó, que vol simular la mola, damunt unes ratlles onejants, que representen les aigües del mar; tot presidit per la imatge del sant. La gent del poble creu que la mola és la lluna, i les ratlles, les aigües del rec on va ésser pescada.

En tots els dominis de la llengua és molt comú el proverbi «Quedar-se a la lluna de València», aplicat a algú que veu fallats els seus propòsits, desballestat un projecte, perduda una esperança, prometedora d'alguna cosa ansiosament esperada. Es donen dues diferents versions de l'origen d'aquesta dita popular. Segons la primera, quan el regne de València fou conquerit pel gran rei En Jaume, la morisma es va reunir en una platja propera a la ciutat, la qual té la forma de mitja lluna, coneguda, popularment, per La lluna. Des d'allí, amb diverses naus van ésser repatriats cap a l'Àfrica, però aquests eren tants, que no fou prou, ni en molt, el nombre de naus de què es disposava, per la qual cosa es va decidir que les naus fessin un viatge i que seguidament retornessin a recollir els que s'havien quedat a la platja, en espera de les naus que havien de repatriar-los. Però mentre esperaven el retorn de les galeres, una colla de cristians, assabentada que hi havia en aquella platja un gran nombre de musulmans, hi acudí i els va assassinar tots. Quan les naus van retornar, no van trobar sinó cadàvers. Una altra versió, diferent del tot, diu que prop del portal principal de les muralles de València hi havia un famós hostal, anomenat «La lluna», on havien de quedar-se tots els viatgers que, per una causa qualsevulla, havien fet tard per entrar a la ciutat i havien trobat ja closos els seus portals. En tots els antics emmurallaments de ciutats hi havia, en la part exterior del portal principal, que solia tancar-se més tard que els altres, un espai en forma de mitja lluna, protegit per les forces de l'interior en un cas de conveniència. Aquí se soplujaven els tocatardans que no arribaven a temps per entrar, i així, en certa forma, aquest hostal estava salvaguardat per la ciutat. És molt possible que, per extensió, hi hagués, prop de la lluna de les muralles, un hostal anomenat «La lluna».

Hi ha altres diversos proverbis referents a la lluna:

«Béns de fortuna, muden com la lluna.»	quan mira a ponent, quart creixent.»
«Quan la lluna mira a llevant, quart minvant;	«La veritat és com la lluna: com més a prop més enlluerna.»
«La nit de la Cena, la lluna plena.»	

Aquest darrer proverbi es refereix al Dijous sant; aquest dia sempre s'escau en el pleniluni de març:

«Lluna nova de febrer, primer diumenge de Quaresma.»

«Prometre la lluna», equival a prometre una cosa impossible.

«Lladrar a la lluna», significa exclamar-se contra una cosa que no es pot obtenir.

«Demanar o prometre la lluna», com demanar o prometre allò que no es pot donar.

«Viure a la lluna», no estar advertit de les coses que passen.

«Caure de la lluna», estar inadvertit de les coses més conegudes i insignificants.

«— Torna-te'n al llit, que això és la lluna», es diu a algú, quan s'equivoca de molt en alguna cosa molt senzilla i comprensible.

«Habitant de la lluna», es diu dels indigents i captaïres.

«Tenir una cara com la lluna quan fa el ple», equival a tenir la cara molt grossa i rodona.

«Lluna de mel», es diu del període de temps que segueix al matrimoni. És possible que l'origen d'aquesta dita sigui en el costum romà, de condimentar amb mel els aliments, una temporada després del matrimoni; potser el període de durada d'una lluna. Avui es considera que la lluna de mel dura un any. Sol dir-se:

«Després de la lluna de mel,
ve la lluna de fel.»

Sobre la lluna hi ha les següents endevinalles:

«Quina cosa és aquella
que abans d'un mes ja és morta de vella?»

«Una cosa petita com una poma,
que no cap a Barcelona.»

«Una cosa rodona com un sedàs,
que no cap a la plaça de Monràs.»

«Una cosa menuda com un garbell,
que no cap en tot Sabadell.»

«Una cosa rodona com un plat,
gipi, gipi, ja s'amagat.»

La lluna rep diferents noms de caient festiu: *la cluca, la cendrosa, la trista, el sol dels gitanos, el sol dels fadrins, el sol de la nit, etc.*

Llunari. — Antics calendaris i llibres d'astronomia popular i de caient quimèric i supersticiós, plens de preocupacions referents a les virtuts i influències dels astres. A Mallorca creuen que amb els llunaris es poden conèixer les arts d'encantament i embruixament; que amb sols llegir-los s'obtenen mil coses meravelloses, les quals poden desfer-se si hom

les torna a llegir al revés.

Llunàtic. — Persona que sent la influència de la lluna i que és de caràcter variable com les mutacions llunars.

Lluner. — Persona que es fixa i dona molta importància a les preocupacions relacionades amb la lluna.

«Pagès lluner,
no omple el graner.»

M

Maig. — El cinquè mes de l'any. Es considera aquest mes com el més agradable i florit de l'any.

Macarreu. — Núvol blanc i com acotonat. (Barcelona.)

Hi ha molts modismes i proverbis en els quals surt retratat aquest sentiment de joia per la temperatura pròpia d'aquesta època. Fins fa ben pocs anys eren ben vivents, entre nosaltres, diferents restes de les festes paganes, dedicades a Flora. En molts d'indrets de Catalunya es plantava, al mig de la plaça i davant l'església, un arbre, el més alt que es trobava en el terme; el jovent i la mainada el portaven triomfalment. L'arbre variava, segons les contrades, entre un pi o un pollancre; solia treure's el bracetge; es deixava el tronc llis i se'l coronava a la part alta amb un ram de flors. En certs llocs se'n plantava un davant de cada casa on hi havia una fadrina. En els llocs on se'n plantaven diversos, no es donava a la festa el caire solemniat que prenien en les localitats on tan sols se'n plantava un. A Sant Hilari Sacalm el jovent escollia l'arbre més corpulent del bosc, el qual el demanava al seu propietari; si aquest es negava a cedir-lo, el jovent, acompanyat de flabiol i tamborí, es dirigia al lloc on es trobava l'arbre, i feia donar als músics una volta a l'arbre escollit; tot el jovent present feia el mateix. Després d'aquesta cerimònia, l'arbre quedava propietat del jovent, i era tallat o arrancat; el seu propietari no podia protestar ni acudir a la justícia en reclamació del seu dret.

Al voltant de l'arbre es feien balls rodons i tota mena de manifestacions de joia, i entre el jovent es repartien flors. En alguns indrets es procurava que el tronc fos ben llis; al cim es posava un parell de conills o pollastres, que eren oferts al brau minyó que, enfilant-se tronc amunt, arribava a poder-los tocar amb les mans. Aquesta diversió s'anomenava la *cucanya*, i per fer la sort més difícil solia tenir el tronc ben enseuat. També solia nomenar-se una noia fadrina per reina, la qual, durant la festa, tenia una certa autoritat. Solia ésser l'escollida, al parer de la fadrinalla, la més formosa i bonica. La mainada canta una cançó de la qual es troben nombroses variants; la canta com a lletra d'un ball rodó infantil; s'hi parla dels costums de maig i de la reina escollida. Una d'aquestes cançons cantada, encara, fins fa pocs anys, pel ball rodó, fet al voltant de l'arbre per la gent gran, diu així:

«Plantaven lo *mai*,
lo *mai* de l'oliva;
en aquest carrer
hi ha una guapa nina,
fresca i colorada,
colorida com un sol;
no és pas doncs meravella
que el fadrí X..., la vol.
Les guerres són cridades,

ell hi ha d'anar;
calla, calla, Pepa,
que ja tornarà;
te'n portarà un saio,
forrat de tafetà,
saio sobre saio,
coral sobre coral
i a la senyora *Maia*
una corona reial.»

Donem aquesta versió, que no és pas de les més completes ni de les més descriptives, perquè, fins fa poc, era cantada per les ballades

de maig, a Andorra, i, altrament, perquè hi surt anomenada la *maia*. Generalment és el propi fill del rei el que s'enamora de la donzella, i cap al final de la cançoneta surten citades i al·ludides les flors que hauran d'adornar la corona de la donzella, la qual cosa retrata ben bé el caràcter de la festa. Hi ha una altra cançó popular que descriu un fet històric, referent als veïns dels pobles de Valldara i Albi, els quals un any es van robar el maig, pel qual motiu es va entaular un plet, que costà la ruïna de diverses cases hisendades dels dos pobles.

Aquesta festa havia estat, segles enrera, molt estesa, puix que es troben documents de quan se celebrava dintre la Catedral de Barcelona, en la qual es guarnia tot un bosc de pins en record del bosc que, segons tradició, hi havia hagut en el lloc on avui s'aixeca el temple.

És considerat com a un dels mesos més abundants en pluges, com bé ens ho diu el proverbi:

«Pel maig,
cada dia un raig.»

«Aigua de maig,
tot l'any dura el raig.»

«Si plou per Sant Pere regalat, plou
quaranta dies seguits.»

«Maig humit,
fa el pagès ric.»

«Per Sant Pere regalat,
tot eixut o tot mullat.»

«Per l'abril,
de fil a fil;
i pel maig,
de raig en raig.»

«Pel maig,
plou a raig.»

«Aigua de maig,
i plor de bagassa
en un punt passa.»

«Pel maig,
cada gota val un raig.»

«Pluja de maig, collita segura.»

Relacionant la pluja amb els conreus, es diu:

«Quan no plou de maig, anyada d'ordi
vindrà.»

«No et fiïs de pols de maig, ni de
fang d'agost.»

«El maig és dolent, si Sant Isidre no punxa.»

Al·ludint a si no plou:

«Maig hortolà,
palla i poc gra.»

El ploure massa és bo pels conreus d'horta i dolent pels sembrats; bé ho diu aquest altre refrany:

«Aigua de maig,
mala pels sembrats.»

També es creu que la pluja de maig és dolenta per la ramaderia:

«Aigua de maig, mala pels animals.»

«Pluja per Sant Urbà,
lleva vi i no dona pa.»

«Aigua de maig,
pesta en els bestiaris.»

«El pa i el vi, neixen dintre el maig.»

Aquest refrany darrer al·ludeix a què, si dintre d'aquest mes plou, són assegurades les collites de blat i de raïms. En alguns llocs és oferta una quartera de blat a sant Ponç, perquè a mitjans de maig faci ploure; d'ací deriva la dita:

«Vuit dies endavant,
vuit dies endarrera,
Sant Ponç guanya la quartera.»

Al·ludint al molt ploure de maig, els treballadors que treballen a sou fixe, solen dir:

«Plou, plou, maig,
que a mesades vaig.»

Segons uns, durant el maig la temperatura encara refreda alguns dies, ço que ha donat lloc al proverbi:

«No hi ha mes de maig que l'ase no tremoli dintre l'estable.»

En canvi, segons altres, la calor del maig regeix durant tot l'any:

«La calor de maig, fa la llei a tot l'any.»

Al·ludint a la conveniència d'ésser prudent, en no treure's roba per evitar les inconveniències de la temperatura, es diuen els següents proverbis:

«Al maig, vés com vas.»

«Pel maig,
vaig com vaig.»

«En maig,
com vaig.»

«Entre Marquet i Creueta,
no te'n llesves la jaqueta»:

Que no és propi de treure's roba entre Sant Marc i Santa Creu.

El maig sol ésser el mes més escàs d'alimentació per la gent del camp, ja que és el temps en què es fan les noves collites, i si les anteriors no han estat prou abundants per durar tot l'any, en aquest es troben les conseqüències de l'escassetat; així, es diu:

«Pitjor que la fam de maig.»

«Déu ens guard de pesta i de fam de maig.»

«Entre la falç i la gavella,
està la fam verdadera»:
Vol dir pels temps de les segues.

Al·ludint a què el maig és el temps de la florida, es diu:

«Una flor no fa maig,
ni una gota raig.»

Altrament, també es creu que la flor de maig no és pas de la millor per donar fruit; d'ella es diu:

«Flor de maig,
me'n vaig, me'n vaig.»

També es creu que les herbes d'aquest mes tenen una virtut especial:

«Les herbes de maig, totes tenen gràcia.»

Dels fruits de maig se'n diu el següent:

«Pel maig,
faves a raig.»

«Al maig, el favar,
primerenc o tardà.»

«Per Santa Creu,
faves i pèsols per tot arreu.»

«Pel maig,
la rama al faig.»

«Fes-me quan vulles,
que fins al maig no treuré fulles.»

«Pel maig,
a segar me'n vaig,
ordis, però no blats.»

«Pel maig,
floreix el faig
i canta el gaig.»

«Pel maig,
grana l'ordi
i rosseja el blat.»

«El maig mata les faveres i les ci-
vades.»

«Maig, com el trobo, el grano.»

«Cada cosa per son temps, i pel maig
cireretes.»

«Per l'Ascensió,
cireretes en abundor;
a la plana,
que a la muntanya no.»

«Maig ventós i juny calent,
fan bon vi i bon forment.»

«Tant el vi bo com el dolent,
pel maig floreix.»

«Per Sant Isidre, el blat
deu ésser igualat.»

«Quan la fava fa cloc-cloc,
nostramo, no sóc enlloc.»

«Per Santa Creu,
a robar faves per tot arreu.»

«Per Santa Creu,
faves per tot arreu.»

«Per l'Ascensió,
civada en abundor.»

Al·ludint als conreus, es diu que:

«Pel maig, el bon pagès,
de llaurar ha d'estar llest.»

«Llauri qui no llaurà,
que el mes de maig entrà.»

«Pel maig,
a segar vaig.»

«En maig, el rostoll al sol.»

Referint-se als ocells, es diu que:

«Per l'Ascensió,
el pigot forada el tió.»

Referint-se a la considerable llargada del dia, es diu:

«Per Santa Creu,
nostramo, mudeu de preu.»

També es creu que les febres de maig predisposen el cos per a una bona salut estival, ço que fan dir al proverbi:

«Febres de maig,
salut per tot l'any.»

Al·ludint al desenrotllament pres pels llops en aquest mes, es diu:

«Per Santa Creu,
el llop ja hi veu.»

«Per l'Ascensió,
el llop agafa el millor moltó.»

Referint-se a les festes d'aquest mes, es diu:

«Pel maig,
festes a raig.»

«Si ha entrat maig,
o no ha entrat,

vindran els apòstols
dient la veritat.»

Aquest darrer al·ludeix a què el primer dia de maig és la festa de Sant Simó i Sant Jaume, ço que també fa dir al proverbi:

«El primer de maig,
a missa me'n vaig.»

«Per la setmana de l'Ascensió,
l'un dia carn, l'altre moltó,
i cada dia processó.»

Aquest últim proverbi al·ludeix a la setmana de les lletanies, en la qual se celebren les processons de pregàries i hi ha diversos dejunis. A Figueres fan festes per Sant Baldiri, i diuen:

«Sant Baldiri, a vint de maig; tant si plou, com si no plou,
el dinou és la vigília; la vigília és el dinou.»

També es creu que la setmana de les lletanies, i especialment el dia de l'Ascensió, s'encreuen les fulles de les oliveres, i es guanyen quaranta dies de perdó si es concorre a les festes religioses.

«Per l'Ascensió, s'encreuen les fulles «Per l'ascensió,
de les oliveres.» quaranta dies de perdó.»

També es diu, al·ludint a la bonança pròpia d'aquest temps de l'any:

«Per l'Ascensió,
cortines al balcó.»

«Per l'Ascensió
barret i bastó.»

Mal homo. — Núvol gros, de to negrenc, que surt cap a tramuntana, i que s'ajunta amb un altre anomenat *mala dona*, i entre tots dos produeixen fortes pedregades.

Mala dona. — Núvol negre i gros que surt sol, precedint les tempestats. És tingut com de molt mal auguri. Surt generalment cap a ponent. Quan surt junt amb un altre núvol,

anomenat *mal homo*, del costat de ponent, en lloc de tempesta assenyala fortes pedregades. (Mallorca.)

Mànega. — Tromba marina; perllongació d'un núvol que, en forma de trompa o embut, arriba fins a mar i hi produeix un remolí. La gent de mar les mira amb gran basarda i les té com a un presagi de forta tempesta.

Es creu que si es porten gats negres a bord s'evita la formació de les mànegues. Existeix una pràctica supersticiosa per a tallar-les o desfer-les, i evitar així els seus efectes. El que practica aquesta superstició se situa de cara on es troba la mànega, agenollat, amb dos ganivets encreuats per la part del tall, i mentalment diu:

«Jesús és viu,
Jesús és nat,
Jesús és crucificat;
i tot això és tan cert,
com aquesta mànega
que jo he desfet;
i tot això és tan veritat,
com aquesta mànega
que jo he tallat;

i tot això és tan cert,
com cert és;
i és tan veritat,
com Déu va donar
sa santíssima sang
per salvar la Humanitat;
i és tan cert
i tan veritat,
com ho és la santíssima Trinitat.

Jesús és viu,	com ho és
Jesús és nat,	aquesta mànega
Jesús és crucificat,	que jo he tallat.»

Cada vegada que pronuncia el terme *tallat*, clou la creu dels ganivets, com si tallés alguna cosa. Ha d'ésser dita tres vegades, se guida cada una d'un parenostre. Ha de dir-se amb la gorra treta i amb tota devoció, del contrari no fa efecte. Tampoc té bona fi si, mentre es diu, algú la sent, per la qual cosa ha d'ésser dita mentalment. Es creu que té major eficàcia si és el patró del bastiment el que fa la cerimònia. No pot ésser dita ni revelada amb facilitat, puix que el que la diu en perd la seva gràcia i mai més no té poder d'encís; el que la sent tampoc no n'obté profit, perquè no li resulta eficaç. Pot ésser revelada, sense perdre'n el valor i la gràcia, al punt de les dotze de la nit de Nadal. El que la sent no se la pot escriure, perquè, aleshores es perd l'encís, i el que la diu sols pot repetir-la set vegades de carrera, amb les quals l'ha d'aprendre el que l'escolta. Si no l'aprèn, es creu que no té virtut per fer-ne ús. Tots els vells patrons de bastiment procuraven saber-la i creien en la seva eficàcia. No es pot pagar diners perquè sigui ensenyada, ja que n'esdevenen grans desgràcies per part de qui paga i de qui cobra. És general a tota la costa; l'he recollida a Badalona.

Manguera. — La mànega. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Mantell. — Núvol que se situa al cim de les muntanyes. Se l'anomena també capell, caperó, caputxa, capot.

«Quan Salou porta mantell,
guarda't d'ell.»

Mare de Déu fa Coques. — Ha-

ver-hi rojor al cel. També es diu que la Mare de Déu pasta. (Costes de Llevant.)

Març. — El tercer mes de l'any. És considerat com el més variable en temperatura, i com el més a propòsit per agafar malalties. També se'l creu el més dolent pels conreus del camp i pels ramats.

La influència de la seva temperatura portada per la lluna, que se l'anomena *lluna de març*, es creu que té una llarga durada, i que arriba fins ben entrat el mes d'abril. El poble conta una curiosa tradició o llegenda sobre aquesta creença, la qual ja és referida en el mes d'abril. El següent proverbi respon a la dita creença:

«No et fiïs del març, que és mes traïdor; per quedar bé ell,	fa fer el mal a l'abril, son companyó, que és un bonatxó.»
--	--

A la mateixa duresa del març responen els següents proverbis:

«Març, marçot,
mata l'ovella i el borregot;
i el pastor, si pot.»

«Març, marçot,
mata la vella a la vora del foc;
i la jove, si pot.»

«Març, marçot,
mata la vella a la vora del foc.»

o bé:

«... si la hi trob.»

«Març, marçot,
mata l'ovella i l'ovellot;
i per l'abril,
mal profit et farà la pell.»

«Març, marçot,
mata l'ovella i l'ovellot,
i a la vella prop del foc,
i a la jove, si la hi trob.»

De les variacions pròpies d'aquest mes, es diu:

«Variable com la lluna de març.»

«El març i l'abril
es fan ganyotes més de mil.»

«El març marceja,
i la gent bogeja.»

De la pluja de març es diu:

«Aigua de març,
herba als sembrats.»

«Quan el març trona,
l'ametlla és bona.»

«Si la Quaresma entra seca,
amb secada se'n va.»

Amb tot i la duresa d'aquest mes, hi ha un proverbi que diu:

«Per Sant Salvador,
deixa ta capa, pastor.»

Dels vents que sovintegen en aquest mes, se'n diu:

«Març ventós
i abril plujós
fan ésser el pagès orgullós.»

«Quaresma ventosa,
collita granosa;

però si massa en fa,
ni palla ni gra.»

Les gelades de març es tenen com de mal auguri:

«Cada gelada al mes de març,
una pedregada al mes de maig.»

Els raigs del sol de març són considerats com a molt forts i molestos; així, es diu:

«El sol de març estella el cap als
ases.»

«El sol de març es coneix set anys a
la cara.»

El març és el millor temps de l'any per començar obres i construccions; així, es diu:

«Si ta casa vols obrar,
al març tens de començar.»

Les plantes florides en aquest mes es tenen per dolentes:

«Ni dona desvergonyida,
ni planta pel març florida.»

És abundós en variats fruits:

«El març dona de tot.»

Referent als fruits de març, es diu:

«Per Sant Josep,
borró al cep.»

qui vulgui tenir bon bri,
que el sembri pel mes d'abril.»

«Per Sant Josep,
verdeja el cep.»

«Per la Mare de Déu de març,
la margalla treu el nas.»

«Per Sant Josep,
la margalla treu el bec.»

«Per la Mare de Déu de març,
s'emprenyen les oliveres.»

«Qui vulgui tenir bon canemàs
que el sembri pel mes de març;

«Pel març
el marduix treu el nas.»

D'aquest darrer hi ha la següent variant:

«Per Sant Josep,
el marduix treu el bec.»

Relacionats amb la ramaderia es diuen els següents proverbis:

«Pel març,
la cabra a l'arç;

l'ovella a la pastura
i el bou al ribàs.»

«Per la Mare de Déu de març,
tots els xais de totes parts.»

Es diu, al·ludint a la vista dels ocells:

«A darrers de març
i a primers d'abril,
canta el cucut, si és viu.»

«Per Sant Josep,
el cucut canta tot dret;

si no canta per Sant Josep,
canta per Sant Benet;
si no canta per Sant Benet,
canta per Setmana santa;
si no canta per Setmana santa,
el cucut és mort o pres a França.»

Es creu que si la Pasqua de Resurrecció s'escau pel març, els fruits s'avançaran i seran primerencs:

«Pasqua marcenca,
anyada primerenca.»

i, per altra part, també es té com a un indicatiu de misèria i males collites:

«Pasqua marçal,
anyada mortal.»

Marcejar. — Fer un temps variable, propi del març.

«Si el març marceja,
i l'abril abril·leja,
tot l'any bogeja.»

Maria de França. — Tramuntana. (Empordà.)

Marieta. — Sinònim de *Margarida*. (Barcelona.)

Margarida. — Núvol molt clar i transparent, que deixa veure la claror solar al seu través, i que surt en abundor arran de mar. (Barcelona.)

Marinada. — Ventijol de vora mar, brisa marina de relativa importància per la navegació, sense que produeixi cap alteració atmosfèrica.

«Marinada forta,
pluja a la porta.»

Marta. — El planeta Març. El poble l'anomena en femení, com si fos el nom propi de dona.

Matera. — Estel Siri, de la constel·lació del Ca major. (Costa de Llevant.)

Matí. — Part del dia compresa des de la una fins a les dotze, en el primer dels dos períodes de temps en què es divideix el dia. (Cat., Bal., Val.)

Matinada. — Primeres hores del matí. (Cat., Bal., Val.)

Mestral. — Vent del nord-oest.

«Vent mestral,
entra per la porta
i surt pel fumeral.»

«Vent mestral,
no acaba el jornal.»

«El vent mestral,
a posta de sol
ha acabat el jornal.»

«Mestral i tramuntana,
en ésser l'hivern,
treuen es diables de s'infern.»

Mes. — Fracció de temps en què es divideix l'any.

Hi ha una fórmula popular per recordar el nombre de dies de cada mes.

«Trenta dies té el novembre,
i l'abril, juny i setembre;

tots els altres, trenta u,
i el de febrer, vint i vuit.»

Hi ha un altre procediment popular per saber si els mesos tenen trenta o trenta un dies. Amb la mà closa es van dient, per ordre,

els mesos de l'any, mentre es van assenyalant, amb rigorós ordre, els nusos fets per les falanges dels dits en la seva base, i els clotets i buits que hi ha entre nus i nus, començant pel del dit índex, que pertany al gener, i en arribar al dit xic, que li toca el juliol, es torna a començar seguint el mateix ordre, però tocant dues vegades la falangeta del dit xic, al qual tocaran dos mesos seguits juliol i agost. Segons toqui, per ordre, un nus d'una falangeta o un clotet intermig, serà el mes de trenta dies o de trenta un. Els de la falangeta pertanyen als mesos més llargs, i els del clotet, als més curts.

A pagès no sempre es dona al temps el nom del mes que li pertany; sovint se serveix d'altres formes, generalment relacionades amb les feines agrícoles. El gener se l'anomena, popularment, el mes dels gats, tant per correspondre a l'època del zel d'aquestes bèsties domèstiques, com per una llegenda que es conta sobre els gats i el gener.

El febrer és conegut per Carnestoltes o la Candelera.

El març, per la Quaresma.

L'abril, per la Pasqua florida.

El maig, per la Pasqua granada o per l'Ascensió.

El juny, per la sega o pel segar.

El juliol, pel batre o la batuda.

L'agost, per la Mare de Déu d'agost.

El setembre, per la verema.

L'octubre, pel sembrar.

El novembre, per Tots Sants o per Santa Caterina.

El desembre, per l'advent o per Nadal.

En termes generals es tenen per no gaire bons els mesos en els quals no entra la lletra *r*, o siguin: maig, juny, juliol i agost. Es procura no fer, durant el seu transcurs, cap cosa de gran importància per la humana vida. Es té certa prevenció per casar-se, adquirir finques, començar obres, canviar de residència, iniciar algun negoci o empresa important i tota altra cosa que pugui encloure transcendència.

Migjorn. — Punt cardinal sud.

Vent que bufa d'aquell indret; és calent i no dura gaire, i sol portar maror i malalties.

«Vent de migjorn,
pluja de jorn.»

«Migjorn d'hivern,
pluja d'infern.»

Migjornell. — Vent petit, que bufa de migjorn; porta bon temps i no perjudica la pesquera. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Moltonada. — Sinònim de *co-tonada*. (Costa de Llevant.)

Moltons. — Moltonada.

Mosquit. — Núvol molt petit i fàcilment dissoluble. (Cadaqués.)

Murada. — Nuvolada estesa prop de l'horitzó i sense arribar a la part alta del cel. (Sant Pol.)
V. *calçada*.

Muriac. — Vent local de Crespià.

N

Neu. — L'aigua de pluja, cristallitzada per efecte de la fredor de les capes superiors de l'atmosfera.

El poble sent per la neu un cert respecte i una certa admiració; se la té per molt benefactora dels conreus perquè assaona molt la terra i mata tots els gèrmens i larves d'insectes perniciosos als vegetals, i produeix bon servei a l'agricultura. Inspirat en aquest sentit està el proverbi que diu:

«Any de neu, any de Déu.»

Entre altres, el refranyer té els següents proverbis referents a la neu:

«Per Sant Andreu,
la neu al peu.»

pel febrer,
la neu ja fuig
com un ca llebrer.»

«Per Sant Tomàs,
la neu al nas.»

«Quan la sutja s'encén,
senyal de neu.»

«De Tots-Sants a Sant Andreu,
ploure, neu, o fred molt breu.»

«A l'hivern neblina,
i neu per veïna.»

«Una nevada per Nadal,
de mitja femada val.»

«Neu rodona,
d'altre en dóna.»

«Pel gener,
la neu s'hi asseu
com un cavaller;

«Neu gelada al mes de març,
pluja forta al mes de maig.»

«Per la Candelera,
gran fred o gran nevera.»

«Pluja al pla, neu a la muntanya.»

Hi ha la creença que quan els gats esternuden amb molta freqüència assenyalen neu.

Nevar. — El caure neu. (Cat.,
Bal., Val.)

Nit. — El temps durant el qual
el sol està dessota l'horitzó.
(Cat., Bal., Val.)

Novembre. — L'onzè mes de

l'any. És considerat com el
més dolent per a embarcar-se;
es creu que durant el seu curs
es produeixen els temporals
més forts i els moviments de
mar més intensos i violents.

Pel novembre és el millor temps per matar el porc, com ho diu el següent adagi:

«Per Sant Martí,
mata el porc
i enceta el vi.»

També es creu que, estant llestes les feines de fer el vi, és arribat el temps de tastar-lo i encetar les botes:

«Per Sant Martí,
enceta la bota del vi.»

«Per Sant Martí,
aspira ton vi.»

«Per Sant Martí,
tasta ton vi.»

«Per Sant Martí,
tapa la bota del fi.»

En aquest mes el fred comença de deixar-se sentir, i són molts els adagis que hi al·ludeixen:

«De Tots-Sants
a Sant Andreu,
vent o pluja,
o fred o neu.»

per Sant Andreu,
per tot arreu.»

«Per Tots-Sants,
desa el vano
i treu els guants.»

«Per Sant Climent,
el fred reganya la dent.»

«Per Tots-Sants,
capes i mocadors grans.»

«Per Sant Andreu,
reïra de Déu.»

«Per Sant Iscle,
el fred xiscla.»

«Per Sant Andreu,
qui no tingui capa
que n'emmanlleu.»

«Per Sant Martí,
la neu al pi;
si no hi és al vespre,
hi és al matí;

«Per Sant Andreu,
si no teniu capa,
ja patireu.»

«Per Sant Andreu,
pluja o neu,
o fred molt greu.»

Les fortes nevades gelen l'aigua dels recs i no deixen córrer els molins:

«Per Sant Martí,
no mol el molí.»

També és temps de pluja:

«Per Sant Martí,
la pluja ja és ací.»

De la temperatura que fa per Santa Caterina se'n dedueix la que farà per l'advent:

«Santa Caterina clara,
tot l'advent emborbellada.»

Al·ludint als conreus, es diu:

«Pel novembre,
qui no ha sembrat, que sembla.»

«Fins a Tots-Sants,
de dos en dos grans;
de Tots-Sants enllà,
de gra en gra»:

«Per Tots-Sants, canyes
i caragols amb banyes.»

Aquest proverbi es refereix als raïms.

«Per Tots-Sants, castanyes
i caragols amb banyes.»

«Per Sant Martí,
la pinya cau del pi.»

«Per Tots-Sants,
ni mill en trisca ni glans.»

«Per Sant Martí,
la fulla cau del pi.»

«Per Sant Sever,
faves a fer.»

«Per Santa Caterina,
l'oli és a l'oliva.»

«Si vols tenir l'all fi,
sembla'l per Sant Martí.»

«Per Santa Caterina,
de ton blat fes la farina.»

«Per Santa Caterina,
replega l'oliva.»

És el temps en què es fa la recia del bestiar cabrú:

«Per Sant Martí,
les cabres a boquir.»

Al·ludint al desaparegut costum casolà de filar, es diu:

«La dona que de Tots-Sants a Nadal
no emprèn la fila,
tot l'any sospira.»

Referint-se als costums de cacera, es diu:

«Per Tots-Sants,
plega les teles
i vinguen rams.»

«Per Tots-Sants,
caçador plega els rams.»

Fent referència a les festes i als dies assenyalats pel mes, es diu:

«Tots-Sants el primer,
Sant Andreu el darrer.»

«Per Tots-Sants, penellets,
que a les dones fan fer pets.»

«De Tots-Sants a Sant Martí,
onze dies i un matí.»

«Per Santa Caterina,
un mes es fina.»

Núvol. — Vapor d'aigua condensat en l'atmosfera. Pren diferents noms, segons les seves

formes i la manera com és vist pel poble o es presenta en l'espai.

El poble creu que els núvols poden ésser produïts i conduïts a voluntat humana, i que són les bruixes i bruixots els que tenen aquesta virtut. També es creu en diferents arts màgiques per tallar-los i

desfer-los. Fa pocs anys vivia a Barcelona un gran *desfedor de núvols*, el qual tenia la virtut de fer parar la pluja a voluntat seva. Quan plovia, i desitjava que la pluja parés, sortia al terrat de casa seva, sense paraigua, i senyava els núvols, de manera especial; després, amb el dit índex de la mà esquerra, signava el núvol, i, al moment, com si el dit hagués obrat de punxó, es feia, en el lloc del núvol assenyalat pel dit, un forat, que s'anava engrandint ràpidament, i en forma circular, fins a arribar a fer una gran clariana, que desfeia el núvol a trossos, els quals s'escampaven, i parava de ploure a la poca estona. El *desfedor*, mentre operava, remugava unes paraules màgiques, que no podien ésser oïdes per ningú; si algú en percebia tan sols una, l'encís quedava desfet. Aquest personatge havia tingut gran popularitat: es parlava de grans pluges i de fortes tempestes que ell havia tallat i parat en pocs moments. Hem conegut persones que deien haver-lo vist tallar núvols i fer parar tempestes. Era un home vulgar i analfabet.

També es creu en el poder de certes oracions per desfer núvols i fer parar de ploure:

«Gloriosa, santa Elena,
vós que vau pujar al calvari
a buscar la santa creu
del nostre gran Redemptor,
i els claus de nostre Senyor
que trobareu al Calvari,
feu que aquesta pluja pari,
per salvar al Redemptor,
i al diluvi universal,
de record molt eternal,
que tots els homes va matar,
i sols un en va deixar,
que Noè duia per nom,
salvador de tot lo món.
Una barca va tenir,
que al món va perténir,
Tot el món ple d'aigua estava,
cosa nada no es salvava,
i tothom es va ofegar,
fins que la pluja parà.
La mare de sant Simeon,
anava perduda pel món;
amb Noè es va encontrar;
pietat li va demanar;
Noè la va replegar
dintre la barca sagrada,
i li va donar posada,
i posada li va dar;
de la mort la va salvar;

com vós, santa Elena gloriosa,
salveu-nos d'aquella cosa,
del diluvi universal,
que és cosa molt eternal;
que tot el món va morir
de tanta pluja i patir;
no volgueu que aquell procés,
en el món, hi torni més;
no volgueu que amb tanta pluja
tot el del món *sobruja*;
ni volgueu amb tant de mal
fer pagar un pecat mortal;
que la gent ja pregarà,
i del pecat es purgarà.
Santa Elena gloriosa,
no vulgueu una tal cosa.
Vós, que vau anar al calvari,
feu que aquesta pluja pari,
i que del núvol traidó,
se'n perdi fins el ronyó;
que es parteixi en un moment,
i se'n vagi a l'infern;
i que cap mal no pugui fer
l'aigua que d'ell en prevé;
que cap mal no hagi donat
l'aigua que ell ha llençat;
i que tot això sigui tan veritat,
com ho és la Santíssima Trinitat.»
(Barcelona.)

Perquè tingui eficàcia, cal dir-la tres vegades, junt amb tres parenostres a santa Elena, i altres tres a la Santíssima Trinitat, cada vegada que es diu l'oració; això és, tres vegades l'oració i divuit parenostres.

No cal que es digui en secret, com altres oracions d'aquest gènere. Cal remarcar que aquesta oració no és per evitar els estralls de la tempesta, ni per anar contra llamps o centelles, com un bon nombre d'altres que en donem en l'article *llamp*; serveix per fer parar de ploure i per evitar que arribi a ploure. Es creu que té la virtut de desfer els núvols i esgarriar-los, i, per tant, fa impossible la pluja o almenys l'allunya del lloc on l'oració ha estat dita, junt amb els corresponents parenostres.

Per a tallar els núvols, evitar la pluja o estroncar-la, es creu molt en el toc de les campanes. Hi ha un toc especial a aquest efecte, que duu el nom de *tocar a temps*. És costum, molt arrelat encara en els pobles petits i poblacions de segon ordre, de llançar les campanes al vent, en venir tempestat. Hi ha campanes que tenen gran fama, de les quals es creu que tenen una major virtut que altres, i que el seu toc és infal·lible contra els núvols. S'aplica a algun toc de campanes alguna lletra que respon al seu ritme i al seu so; així, per exemple, a Cervera diuen:

«Tots ho som de butiflers,
la campana també ho és.»

En alguns llocs de pagès, a Sant Quirze de Terrassa, per exemple, quan ve una tempesta, tallen els núvols per l'estil que a la Costa tallen les mànegues. Els pagesos surten al ras, armats de falç, que brandegen en l'espai, encarats en direcció de l'indret del núvol; manegen l'eina amb lleugeresa, mentre es diu una oració màgica, i el rector comuneix. Els pagesos creuen que ajuden el rector en la seva pràctica, i estan convençuts que la falç talla els núvols.

Núvol cerdà. — Núvol gros i vermellenc que surt per la costa de Banyuls, el qual, si es decanta cap al cantó de Roses, assenyala que farà tramuntana, i si va cap a França, assenyala que plourà. Rarament falla. (Empordà.)

Núvols en creu. — Nuvolada grossa, amb núvols que s'entrecreuen. (Vilanova i Geltrú.)

Nuvolassa. — Núvol negre, estès per tot el cel, i que arriba fins a donar negror a l'aigua i als objectes en reflectir-s'hi. (Badalona.)

o

Octubre. — El desè mes de l'any. Es creu que en aquest mes el fred es deixa sentir una mica; que mata els insectes i cucs, els quals perjudiquen els conreus, i que les llavors sembrades prenen major ufana i no són rosegades per aquests animals:

«El fred d'octubre,
mata l'eruga.»

«L'octubre fred,
mor el cuquet.»

També hi ha alguns proverbis que al·ludeixen a la conveniència de tenir llestes les feines del vi, després de la verema de setembre:

«Per Sant Lluc,
mataràs el porc
i posaràs la verema al cup.»

«Per Sant Pau
i Sant Vicens Ferrer,
el vi al celler.»

És recomanable, durant aquest mes, de dedicar-se a la sembra, com ens ho diuen els següents adagis:

«Quan la grua ve de ponent,
sembra el forment.»

«Quan el desè mes ha arribat,
sembra ton ordi, sègol i blat.

«Per Sant Lluc,
sembra, pagès,
moll o eixut.»

«Per Sant Simó,
sembra, baró.»

«Per Santa Teresa,
sembra a tesa.»

«Si bones faves vols sembrar,
per la Mare de Déu del Pilar.»

«Per Santa Teresa,
ton blat estesa.»

«Per Sant Simó i Sant Judes,
treu els bous de cobertures.»

Al·ludint a l'estat dels fruits, es diu que:

«Per Sant Lluc,
la nespra ha palluc.»

Al·ludint a què el dia ja s'escurça notablement, es diu que:

«Per Sant Narcís,
de sis a sis.»

I recordant el miracle obrat per aquest sant contra la host francesa, que assetjava Girona, de la qual tradició n'ha derivat la creença que per aquest mes les mosques són més grosses i piquen amb més fúria, ens diu el proverbi:

«Per Sant Narcís,
cada mosca val per sis.»

També es diu, al·ludint a ésser el darrer dia d'aquest mes la vigília de Tots-Sants:

«Quan l'octubre és a la fi,
de Tots-Sants és el matí.»

Oreig. — Vent de muntanya.
(Costes de Llevant i de Ponent.)

Orella. — Vent local de Crespià.

Orient. — En alguns casos es dona aquest nom al cel en general, però també sols a l'horitzó per la part de Llevant.

«Quan l'orient és més roig que groc,
no deixis ta capa d'aigües.»

P

Paca de cotó. — Sinònim de *macarreu*. (Barcelona.)

Palma. — Núvol de forma llarga i estreta i de coloració grisenc. (Costa de Llevant.)

Para-sol. — Nuvolada que tapa el sol tot just sortint o ponent-se, quan el núvol pren una forma arrodonida. (Cos-

tes de Llevant i de Ponent.)

Passar el carro d'en Dalmau. — Forma festiva d'indicar que trona. No he pogut esbrinar qui era aquest Dalmau ni quina propietat especial tenia el seu carro, que el seu pas hagi estat comparat a l'acció de tronar. (Barcelona.)

Pastar la Mare de Déu. — Haver-hi rojor al cel. També es

diu que la Mare de Déu fa coques. (Costa de Llevant.)

Pastor. — Estel que no hem pogut identificar. (Sant Pol.)

Patatera. — Estel que, a la tardor, surt prop de l'estel del Nord. (Costa de Llevant.)

Pedra de llamp. — Nom donat a la pedra que, segons creença del poble, el llamp llença, quan cau.

Aquesta pedra baixa amb tanta de força, que travessa la terra, i es va a enterrar en el subsòl, a una distància variable segons la fúria del llamp, que està en plena relació amb la força i grandària de la pedra. La pedra, un cop deixada anar pel llamp i enterrada, inicia un moviment d'ascens molt suau, i cada any puja una cana, fins que arriba a sortir a flor de terra; triga un temps variable, segons la força del llamp.

Ens explicava en una ocasió un gat de mar, que una vegada caigué un llamp a la platja i matà un pescador, el qual quedà completament carbonitzat; no se'n trobà altre rastre que la gorra mig rostida. La família del pobre, consternada per la desgràcia, manifestà desigs de poder obtenir la pedra, ja que no havien pogut tributar al difunt els honors corresponents. Els pescadors companys del desgraciat es prestaren, per complaure la família, a fer un clot sota terra per cercar la pedra; cavaren molt, però inútilment; i el gat de mar que ens ho contava, com a ponderació de com degué ésser fort el cop del llamp, ens digué que amb tot i haver fet un pou de moltes brases de fondària, no van trobar la pedra.

Les pedres a les quals el poble dóna el qualificatiu de *pedres de llamp* són les *fulgurites*, resultant de la fusió de materials en el lloc on el llamp ha tocat a terra, i els sílexs i destrals prehistòriques, de les quals es creu que en el lloc on es troben ha caigut un llamp en temps més o menys llunyà, i que la pedra que, en caure, ha quedat enterrada, ha anat pujant de mica en mica fins a sortir a flor de terra. Hom creu que aquelles pedres tenen la propietat de preservar del llamp.

Hi ha indrets on es creu que la pedra de llamp, en caure, s'en-sorra sempre a la mateixa fondària de set canes, sense variar la profunditat, segons la força del llamp, com es creu en altres indrets.

S'atribueixen diferents virtuts a les pedres de llamp. Es creu que tenen un fort sentit d'antipatia entre elles, i que, on n'hi ha una, no n'hi pot haver d'altra, ja que la primera, fent ús d'una força misteriosa, esquivava i refusa l'altra. Per això es creu que són un eficaç esquivador del llamp; la pedra portada per aquest refusa d'anar a parar on n'hi ha una altra, per evitar la competència entre les dues. Portat per aquesta creença, el poble recull, amb gran zel, aquestes pedres i les posa en llocs estratègics, per a preservar les cases del llamp. Les posa sota les teulades, en la part forana de les cases i, també, al peu de les finestres. Per evitar la pèrdua o rapte d'aquestes pedres mera-

velloses, en diferents indrets del Pirineu, són posades entre les pedres i materials de construcció de les cases. Quan es construeixen les cases, se'n solen posar dues a les dues parets mestres i principals de la casa; una a la façana i l'altra a la paret del fons de la construcció, o sigui en les dues parets orientades en sentit contrari; així les dues pedres, malgrat la seva proximitat, poden conviure.

També s'atribueixen a la pedra de llamp certes virtuts, relacionades amb el foc, damunt el qual és creença que té cert ascendent; ella és filla del foc. Si se la lliga amb un fil de llana i se la tira al foc, el fil no es crema, perquè la pedra la'n preserva. Passant la pedra, ben untada amb oli, pel damunt el lloc cremat, el cura. (V. *rella de llamp*.)

Pedregada. — Fenomen atmosfèric, que consisteix en la solidificació de l'aigua de pluja que cau en forma esblanqueïda, semblant a pedretes. Aquest

fenomen perjudica, en gran manera, els conreus; és molt temut pels pagesos, als quals fa perdre la collita, afanyada amb molts de treballs i sacrificis.

És general creença que les pedregades poden ésser provocades a voluntat, i que les bruixes i bruixots tenen la facultat de congriar-les i produir-les.

Per produir una pedregada cal fer una grossa foguera prop d'una font. El fum de la foguera, enlairant-se, esdevindrà un núvol, que es beurà l'aigua de la font, i la farà tornar pedra. El bruixot o bruixa, autor de la foguera, s'enfila per la columna de fum, fins a arribar als núvols, que es poden dirigir a voluntat, i fer que la pedra caigui damunt els camps o propietats del qui ell desitgi perjudicar i que respecti els conreus dels seus amics. Es contenen molts casos d'haver sentit bruixots que, des de dalt els núvols, parlaven, però no sabem de ningú que hagi vist cap d'aquests éssers a dalt d'una nuvolada per ell conduïda o dirigida. La pedregada sol durar poc, i, sobretot, mai no agafa extensió. Sovint deixa completament arrasat un paratge, i, a pocs metres a la seva vora, ni tant sols hi cau un granet ni pedra. La zona on cau la pedra s'anomena *rem de pedregada*. Així es diu: «— Ha passat un rem de pedregada», «— Ha deixat anar un rem», etc. Això ha donat lloc que la fantasia popular hagi cregut en la possibilitat que les nuvolades que duen la pedregada puguin ésser menades i dirigides, a voluntat, per perjudicar els veïns d'algun poble o partida de terreny determinada.

Es creu que les bruixes de diversos pobles es posen en relació i fan combinacions per congriar grans pedregades. Se citen diversos llocs, generalment els que per la seva configuració natural donen lloc a la formació de nuvolades portadores de tempestes, on les bruixes s'apleguen, i des d'on estenen les pedregades per allà on volen i els convé. Se citen converses de bruixes tingudes d'uns a altres núvols, i fins s'han arribat a conèixer la veu de les que parlaven.

Les bruixes, com a éssers malèfics, no poden resistir cosa beneïda, i, per tant, les pedregades són combatudes per mitjà de forts tocs de campanes; el so de les campanes els dificulta el pas i els causa gran mal. També se sol engegar trets, en l'aire, amb bales beneïdes durant l'estada de Nostre Senyor al monument. Es contenen diferents casos

de persones tingudes per bruixes i bruixots i, per tant, congriadors de pedregades, les quals han comparegut, de cop i volta, ferides d'un braç o d'una cama, poc després d'haver passat una pedregada, sense haver pogut explicar satisfactòriament el motiu d'aquella ferida. El poble creu que els ha tocat alguna de les bales beneïdes, engegades a l'espai, durant el pas d'una gropada. També es fa la cerimònia de *comunir*, o sigui conjurar la tempesta amb la benedicció del temps, feta amb la Vera-Creu, lectura dels Evangelis i aspersió amb aigua beneïta. Es contenen diversos casos d'haver-se produït un vent estrany, que ha xuclat la peroleta de l'aigua beneïta, la qual se n'ha pujat cap als núvols i ha desaparegut entre la broma. Més tard ha estat trobada, tota malmesa i abonyegada, en algun paratge no llunyà; llençada des de dalt els núvols. Les bruixes conduïdores de les nuvolades se sentien perjudicades pels efectes de l'aigua beneïta, la qual els era aspergida pel capellà; per això han xuclat la peroleta, perquè els seus efectes no els fessin mal. La volen esbotzar i destruir però com que no poden, acaben per tirar-la daltabaix del núvol, després d'haver-la ben masegada i buidada del seu contingut. També són nombrosos els casos en què la caldereta ha estat tirada pel propi capellà, amb l'afany que el seu conjur fos més eficaç, havent-se-la emportada, els núvols, a gran distància. És molt general, també, la contalla que un capellà, desesperat en veure que, amb tot i els seus conjurs, la pedregada no finia, va tirar contra els núvols una de les sabates, la qual fou xuclada per aquests, i trobada, molts dies després, tota feta malbé, molt lluny del lloc on el clergue l'havia llençada.

Sant Pere Màrtir és tingut com advocat contra les pedregades, per això, en el dia de la seva festa, per totes les poblacions rurals de Catalunya, i, fins fa escassament un segle, també a Barcelona, són portades a beneir diferents herbes boscanes, i molt especialment branques d'olivera, les quals són plantades als camps i vinyes, sostingudes per una canya plantada a llur vora; es procura que la branca i la canya formin com una mena de creu. Abans de clavar-se a terra, el que ho fa, ha de senyar-se, dir un parenostre, amb la gorra treta i de genolls en terra, i repetir-lo un cop plantada la creu. És té com a cosa ben certa que la presència de l'olivera esquivi els llamps i les pedregades, els quals no cauen al mig dels camps així guardats, puix que, com he dit, els mals esperits no poden sofrir la presència de coses beneïdes, perquè els fan molt mal. Seguint la mateixa creença, es penjen rams de llover a les portes i finestres de les cases, amb el mateix fi.

Hi ha llocs, especialment costers, on es creu que les bruixes tenen la propietat de tornar-se ocells, i quan s'acosten tempestats, aquests éssers fantàstics prenen una forma d'au, i volen fins a posar-se davant els núvols, als quals guien i dirigeixen bo i proferint grans crits i grinyols, imcomprensibles dels terrassans, i fan anar les nuvolades, i també les pedregades, cap als llocs i indrets que elles desitgen. Cap al Penedès es creu que aquesta facultat és posseïda sols per les Filles del Rei Herodes, éssers fantàstics, condemnats a etern rondar, en càstig d'un mal fet, les quals, com les bruixes, es posen davant els núvols i els menen cap on elles volen. Aquestes filles d'Herodes van posades dintre la broma, i són invisibles pel poble, o van completament desplaçades de la massa nuvolosa, del tot soles, i, en grans vols, la precedeixen; són ben visibles pels mortals, si bé en forma d'ocells. No

és possible llur identificació ni és comprensible llur cridòria. Els núvols no són pas fets ni formats per elles, sinó que es posen a llur servei, per treure'n un profit i utilitat, d'acord amb llurs mals instints i malignes desigs; els condueixen i els fan anar on més els plau, per fer mal a qui volen i desitgen. D'aquesta curiosa manera explica el poble el fet de la fugida de les aus, en grans vols, a la cerca de llocs de refugi on no arribin els efectes de la tempesta propera. Per les visions del poble, els grans vols d'aus que, en grans nuclis i esparverades, la proximitat de la tempesta fa emigrar apressadament, són grans eixams de bruixes i d'éssers malèfics que precedeixen les tempestes, tot guiant els núvols i dirigint-los cap on elles millor volen.

També s'ha donat una altra interpretació popular als grans vols d'aus de pas, que, especialment de nit, i en grans nuclis, travessen l'espai tot fent forts crits i xisclets. Per molts indrets de la nostra muntanya es creu que són ànimes en pena, enviades del purgatori al cel, segons sigui interpretada com a alegre, o com a planyivola llur cridòria, i, també, segons sembli que, en la direcció del núvol, es dirigeixin cap a terra o cap a l'infinit. No cal dir que el pas de les aus emigradores és interpretat així quan no precedeixen cap alteració atmosfèrica. El seu pas és mirat amb gran respecte i amb certa veneració; són molts els pastors i camperols que, en veure-les, els endrecen llurs oracions, i senten joia o dolor, segons es cregui que van cap a la glòria o cap als sofriments infernals.

El boc i la cabra són considerats com a animals amics i protectors de bruixots i bruixes, les reunions de les quals són presidides per un diable, en forma de boc, al qual reten estafolari acatament i tribut. No sabem per quina raó el poble relaciona les pedregades amb les cabres, potser pel parentiu que ell mateix estableix entre les bruixes creadores de les pedregades, segons ell, i les cabres. Es creu que, amb tot i el seu extraordinari poder de crear núvols i de guiar-los cap on elles millor desitgen, no poden fer produir les pedres sense obtenir pèl de cabra, i per poder produir, per tant, aquest fenomen atmosfèric, han d'esquil·lar primer un ramat de cabres. Això sol fer-se de nit, sense que els pastors se'n donin compte, d'una manera misteriosa i per procediment desconegut; són esquilades les cabres, sense que mai no es pugui aclarir com s'ha produït el fet, i, al dia següent d'haver aparegut les cabres d'un corral esquilades, sense que es pugui comprendre per on han entrat i sortit els misteriosos esquiladors, es produeix una forta pedregada, que assola tots els voltants. El poble conta nombrosos casos d'esquilaments misteriosos de ramats de cabres, atribuïts a les bruixes, els quals han estat seguits de fortes pedregades. Segons el poble, les bruixes fan una pedra entorn de cada pèl de cabra, i les pedregades són tant més fortes com més pèls de cabra han pogut obtenir. Es creu, ben certament, que dintre cada pedra caiguda del cel hi ha un pèl de cabra, i la gent es posa les pedres damunt el palmell de la mà, i així fan que, per causa de l'escalfor d'aquestes, es dissolguin i tornin al seu primitiu estat líquid. A la mà queda un pèl de cabra, que era contingut dintre la pedra, i que venia a ésser com l'ànima o nucli central d'aquella, que no hauria pogut formar-se sense contenir aquell pèl. També hi ha qui fa dissoldre la pedra posant-la damunt una medalla beneïda; es creu, aleshores, que és la benedicció de la medalla el que fa el seu efecte de fer sortir el pèl que la pedra contenia.

La creença que les bruixes congreguen les pedregades és general a Catalunya, i fins s'al·ludeix en alguna cançó. En recordem una en la qual s'esmenten diversos pobles tarragonins. S'hi diu:

«Forés, bona vila és,
però està en part molt alta;
a Solivella, són bruixes,
d'on vénen les pedregades.»

Es creu que pot conjurar-se una pedregada si es recullen set pedres de les que cauen del cel, en pedregar, i es guarden ben curosament, i quan torna a produir-se el fenomen se les tira al foc; si encara no ha arribat a pedregar, s'evitarà, i si ja ha començat, al moment començarà a minvar, fins que ràpidament parará del tot la pedregada.

També es creu que si, en pedregar, es cullen tres pedretes i es guarden curosament, perquè no es fonguin, serveixen per fer parar una altra pedregada que es produeixi, si es tiren, de revés, per l'esquena d'un infant. També es creu que provoca la pedregada i que fa produir fortes tempestats, el posar un llum de ganxo de cara a la paret, la qual cosa s'evita molt, a pagès.

Pescadoret. — Núvol petit, que assenyala pluja. (Ripollès.)

Peu de gall. — Grup d'estels format pel del Nord i tres d'altres, que es veuen, al seu entorn, en nits molt serenes.

Pina. — Planeta Mercuri. (Costa de Ponent.)

Pixanera. — Boira molt humida. (Costa de Llevant.)

Pixotera. — Sinònim de *pixanera*. (Costa de Ponent.)

Platejada. — La lluna. (Costa de Llevant.)

Plorar. — Sinònim de *ploure petit*. (Barcelona.)

Planeta. — Pel poble la *planeta* és un sinònim d'*estel* o d'*una estela*, però no astronòmicament considerat, sinó sota un aspecte supersticiós; d'ací que es parli de la planeta d'una persona volent significar la seva *estrella* o el seu destí.

No sé per quina raó el poble relaciona els ocells amb els estels i els presenta com a endevinadors del destí. Hi ha un tipus d'ensinistradors d'ocellets, que volten pels mercats de les nostres ciutats, amb un propòsit mercantil, i porten escrits variats paperets, curosaments plegats, amb una trentena de versets, diferents, en els quals són contades quatre vulgaritats, per les quals es preté descriure el destí d'una persona. Aquests paperets estan posats, de cantell, dintre una caps planera. La gent senzilla acut a aquesta bona gent perquè els *tregui la planeta*. Un ocellet, que té el mercader posat dintre una gabieta, al damunt de la taula, després d'haver-li obert la porta, el dreçador fa quatre giravolts i moxaines, i, seguidament, es dirigeix cap a la capseta de les *planetes*, i, amb el bec, en treu una, la qual ofereix al que ha donat unes monedes perquè li fos aquesta predita i endevinada. El poble, de bona fe creu que allò escrit en aquell paper pel tranquil mercader és el seu destí o la seva *planeta*.

Ploure. — Caure l'aigua dels núvols. (Cat., Bal., Val.)

Ploure a bóta canal. — Ploure en abundància. (Castellbò.)

Ploure a ram i a vela. — Ploure molt. (Costa de Llevant.)

Plovisquejar. — Ploure en poca intensitat. (Barcelona.)

Pluja. — Fenomen atmosfèric, que consisteix en la condensació de l'aigua provinent dels núvols, que cau a terra en forma de gotes. L'aigua de pluja fecunda els camps i afavoreix la reproducció dels vegetals.

Les necessitats agrícoles han fet que l'home tots els temps hagi donat gran importància a la pluja i hagi observat les circumstàncies que l'afavorien i perjudicaven, i ha donat lloc a la formació de variats pronòstics, dels quals n'han derivat nombrosos proverbis i aforismes, com també algunes supersticions i quimeres. Els antics consideraven la pluja com a cosa sagrada i com a una gràcia dels déus, i es lliuraven a diferents pràctiques de caràcter màgic i supersticiós que, segons ells, feien obtenir de les divinitats protectores la pluja. Algunes restes d'aquestes velles pràctiques es troben encara vivents entre nosaltres, completament desfigurades i adaptades a un ús modern, com són els balls de morratxes, del ciri, i d'altres en els quals un o diversos dels ballaires van amb una morratxa, tota enflocada i plena d'aigua aromàtica, amb la qual, en un moment donat de la dansa, ruixima algun dels ballaires, acció imitativa de l'acte de la pluja. El ploure era celebrat pels antics amb mostres de joia i satisfacció manifestades per cants de lloança a la divinitat. La nostra mainada també canta diferents cançonetes, en les quals es revela la joia de la pluja. Es canten sempre que plou. Veiem-ne algunes, per mostra:

«Ara plou;
ara neva;
ara cau pedra,
pedra rodona.
Xim, xim, xim...
Viva la gresca del Torín;
si el Torín no va bé,
posa-hi pega, sabater.»
(Barcelona.)

«Plou, plou, plou,
gotes d'ou,
aigua a la bassa,
aigua al molí,
farinetes per a mi.» (Cervera.)

«Ploví, ploví, ploví,
la gallina, la gallina;
ploví, ploví, ploví,
la gallina ha fet un oí.»
(Perpinyà.)

«Plou i fa sol,
carrabina i caragol;

anirem al Castellnou
a veure una gran senyora,
la Zabet, la teixidora,
la que tinc en un teler,
santa Maria del Roser.»
(Gandesa.)

«Plou i neva,
a la bassa de l'Esteve;
plou i fa sol,
a la bassa del Faiol.»
(Dues Aigües.)

«Plou, plou,
carrabina de Salou;
bona pluja que faces,
la riera que en vingués
tota plena de diners;
aigua a les basses,
aigua als torrents,
garrotades als jueus.» (Reus.)

«Sant Jaume, patró d'Espanya,
feu aclarir tot el món,
que tinc la bugada estesa

i la pasta bona al forn,
els bouets a la llaurada
i els cantirets a la font.» (Reus.)

«Plou, plou bon ruixat,
que la llebre va pel blat;
aigua a les basses,
foc a les cuinasses,
aigua de Déu,
garrotades als jueus!» (Llers.)

«Plou, molí nou,
Caterina, Caterou;
aigua a la basseta
i farina a la caseta.» (Tortosa.)

«Plou, molí nou,
Caterina, Caterou;
bona aigueta que plugués,
que matés els sabaters;
les sabates pels recons,
i els diners p'als butxacons.»
(Tortosa.)

«Ja plou, ja neva,
ja pixa l'ovella.» (Rasquera.)

«Plou, plou Montserrat,
que la terra fa bon blat;
aigua de pluja, aigua de neu,
bastonades pels jueus.»
(Vilanova i Geltrú.)

«Plou, plou,
carrabina, caragol;
aigua a les basses,
foc a les vinasses,
aigua de Déu,
corretjades als jueus.»
(Barcelona.)

«Plou i fa sol,
les bruixes es pentinen;
plou i fa sol,
les bruixes porten dol.»
(Barcelona.)

«Pluja menuda,
enganya pastors;
quan se ve la vespre,
els ha mullat a tots.»

«Ja plou,
tapa, sol,
la mula i el bou.» (València.)

«Ja plou,
carrabina i caragol;
ja pixa l'abuela,
ja caga lo bou.» (València.)

«Plou i fa sol,
la Verge Maria;
plou i fa sol,
la Verge ja ho vol.»
(Reus.)

«Fa sol i plou,
les bruixes es pentinen;
fa sol i plou,
les bruixes fan un ou.»
(Figueres.)

«Plou i fa sol,
carrabina, caragol;
les xiques de Xerta
no valen un sou.» (Tivenys.)

«Plou i fa sol,
la lluna i lo cargol.» (Tortosa.)

«Quan plou i fa sol,
la gallina fa l'ou.»
(Rocafort de Queralt.)

«Plou i fa sol,
la lluna del juliol.» (Albí.)

«Plou i fa sol,
aigua de caragol.»
(Benifallet.)

«Plou i fa sol,
Nostre Senyor està a Borriol;
plou i fa lluna,
la Mare de Déu està a Catalunya.»
(Torreblanca.)

«Plou i fa sol,
les bruixes es pentinen
plou i fa sol,
les bruixes i els bruixots.»

«Plou i fa sol
la gallina fa son ou;
lo diable tupa a la dona.»
(Mallorca.)

«Plou i fa sol,
les bruixes es pentinen,
amb un caragol.
Sant Pere i sant Pau,

doneu-me les claus
per obrir els angelets,
que es moren de fred;
Divina Pastora
tocava el tambor,
los àngels anaven

a la processó.
Les pobres mongetes
tancades amb clau,
les puces hi entraven
pel pany de la clau.»
(Conca de l'Ebre.)

L'home recorre a l'ajut dels sants per obtenir pluja, quan aquesta li manca. Els antics celtas passejaven els seus ídols pels camps, coberts amb un vel blanc, per implorar el favor de la pluja. Sant Mamert, en el segle v de la nostra era, va introduir la pràctica de cantar les lletanies, que encara avui subsisteix. Durant tota l'Edat mitjana i encara avui, quan es necessita el favor de la pluja no s'apel·la a altre recurs que el celebrar processons, presidides per determinades imatges, obtentores de la pluja. En els antics registres catalans es troben nombrosos documents molt curiosos sobre les cerimònies i processons fetes per implorar i demanar el favor de la pluja. A Barcelona solien celebrar-se cinc processons en altres tants dies seguits, les quals sortien de les esglésies de Santa Caterina, Sant Francesc, Hospital, Mont-Sió i Jerusalem.

També es feien processons a l'ermita de Santa Madrona de la muntanya de Montjuïc de la qual ermita treien el cos de la santa i era portat a la Seu, on es feien pregàries especials i es reclamava del poble forts dejunis per obtenir la gràcia de la pluja. Així mateix, santa Eulàlia s'havia tingut com a una gran advocada de la pluja; s'havien celebrat diferents processons al lloc on es creu que havia tingut la seva casa, al veí Sarrià, a les quals concorrien un gran nombre de consellers, en representació de la ciutat. Ambdues santes eren considerades com a advocades per obtenir la pluja. Encara avui hi ha determinades imatges a les quals es té singular devoció per obtenir la pluja; basta que siguin tretes de l'església, i portades en processó, perquè vingui una bona pluja. Una d'aquestes imatges, entre moltes d'altres, és el Sant Crist de Piera; és creença, molt arrelada, que no surt sense provocar la pluja. També és fama que un dels seus portants, abans de l'any d'haver-lo tret al camp, en demanada d'aigua, ha de morir.

Igualment havia estat molt en ús el portar les imatges, i fins les relíquies d'alguns sants, a tocar aigua: el poble creia que, sentint-se molestades les tals imatges, provocaven, seguidament, la pluja, per tal que les deixessin estar. El cos de sant Galderic, que es conserva a la ciutat de Perpinyà, ha estat portat moltes vegades, en processó, fins al riu Tec, on se l'ha banyat, a fi que fes ploure. En el llogarret ribagorçà de Berruera, encara avui està en ús el costum de portar la imatge del sant patró de la parròquia, amb solemni processó, a una ermita romànica, situada fora la població, on hi ha un pou d'aigua gemada, en el qual és posada la imatge completament submergida; al cap d'un temps és tret, per ésser duta a la parròquia, amb les mateixes cantúries i cerimònies. Aquesta pràctica, segons els veïns de la rodalia, és un mitjà eficaç per obtenir la pluja.

Les observacions, fetes per l'home, relacionades amb la predicció i vaticini de la pluja, són moltes:

El poble creu que la temperatura *tomba* a les dotze del dia i a igual hora de la nit, de manera que els dies núvols que passa sense

ploure fins més tard del migdia, segons el poble, ja molt rarament plourà, puix que la nova fase atmosfèrica que ha entrat a les dotze també es presenta novulosa, però no amb pluja. Això mateix es creu quan plou i pels volts de migdia o mitja nit s'asserena; el temps nou porta bonança i, per tant, la temperatura millorarà. Segons el poble, doncs, el punt de migdia i mitja nit són reveladors de la temperatura que regnarà durant dotze hores: el símptoma que al punt de les dotze s'observi, serà el que regirà durant l'espai de temps que va fins a les dotze properes.

Molts animals estan dotats de facultats de sensibilitat superiors a les de l'home, i coneixen la depressió atmosfèrica que sempre precedeix els canvis de temps, per això molts d'ells prenen llurs mesures preventives per evitar que la pluja o les ventades els pugui perjudicar. L'observació que d'aquestes precaucions dels animals han fet els pagesos els serveix moltes vegades per poder preveure els canvis atmosfèrics amb molta de precisió, i per això la gent del camp, que està més en contacte amb els animals que la gent de ciutat, són millors coneixedors dels canvis de temperatura que nosaltres. Ací van unes quantes observacions fetes per pagesos, respecte del que fan els animals abans de ploure i abans d'iniciar-se ventades fortes.

Un dels animals més sensibles a la temperatura és l'aranya, la qual deixa de teixir algunes hores abans de començar a ploure, i si té teranyines parades, molt abans de canviar el temps, i moltes vegades fins fent ple sol, les despara, les plega ben curosament perquè no es malmeti el teixit i les amaga sota una fulla o en un altre lloc ben segur on no pugui penetrar la mullena, i ella també s'amaga en un lloc on pugui deixar caure la pluja sense mullar-se. Quan l'aranya fila cap al tard, els pagesos ja diuen que durant la nit i matinada següent no hi ha por de pluja. Les aranyes casolanes, que viuen en quadres o edificis, quan plou solen abandonar llurs teranyines i caminar per terra.

El camperol ha observat molt detingudament certs costums de la formiga, l'animal estalviador per excel·lència i la vida col·lectiva complicada del gran previsor, per a deduir-ne els seus pronòstics atmosfèrics. Així, la gent creu que, quan la formiga tapa els seus nius amb terra, i procura d'aïllar del món exterior la seva colònia, és senyal de forta pluja; amb aquesta mesura s'evita que l'aigua que s'acosta entri per les galeries de llurs caus i els produeixi desperfectes i avaries difícils de recompondre. També s'ha donat compte que, a darreries d'hivern, aquestes bestioles treuen pallofes i brosses de llurs nius, les quals no són altra cosa que les despulles del menjar consumit durant l'estació freda. El poble, molt encertadament, ho considera com a un designi de bon temps. També ha notat que quan les formigues, després d'una forta pluja, treuen fora el seu niu, i ho exposen al sol, grans de blat i altres vitualles que les filtracions de la pluja han mullat, és prova segura de bon temps; no farien això si no tenien la seguretat de fer bon temps, el qual senten, inequívocament, gràcies a facultats sensitives desconegudes per l'home. També és presagi de bon temps, quan se les veu sortir del niu en llargues corrues, cap a cercar el menjar necessari a la col·lectivitat, i retornar cap a casa totes carregades amb una cosa o una altra. Les abelles, quan entren i surten de les arnes amb gran abundor, i empaitades per una febrosa rapidesa fan mil viatges de vaivé durant el dia, és també senyal de bon temps.

Tots els animals anfíbis són perfectes anunciadors de la pluja; quan ha de ploure, es fiquen tots dintre l'aigua, i des d'allí profereixen els seus crits i sorolls. Quan en ple dia se senten roncar les granotes, és indicatiu de pluja.

Les gavines, gallines d'aigua i algunes altres aus aquàtiques, quan s'internen mar endins, és indicatiu infal·libre de bon temps; en canvi, si durant el matí aquests animalets no entren a mar, o si hi entren, no es mouen de vora la platja, és senyal infal·libre de pluja. També és senyal de pluja quan les aus de terra que són amigues de nedar, com l'oca, l'ànec, la cigonya, etc., es banyen i rabegen amb més gust que de costum i armen gran cridòria, que demostra que estant contents.

Quan algunes aus, especialment les orenetes, volen molt baix i no s'allunyen gaire del seu niu, és indicatiu de pluja.

Quan les mosques entren per les habitacions de les cases en molt més nombre que de costum, i voleien molt baix sense moure's gaire del mateix lloc, i es mostren en llur volar i en llur posar-se molt més impertinents que d'ordinari, assenyalen pluja. També es diu que, quan vol ploure, les mosques volen cap per avall.

Quan els pardals salten pels arbres amb molta d'insistència i s'empaiten i joguinegen, assenyalen pluja.

Quan se sent cantar un ocell dels que solen cantar poc, com el mussol, el cucut, etc., és anunci de pluja.

Quan els galls canten en caure la tarda, assenyalen pluja a la nit, i també indica pluja bona i abundosa quan les gallines, o altres animals de ploma, es graten amb molta insistència o es refreguen per la pols, acció aquesta coneguda amb el terme d'*espollar-se*. Quan els galls canten amb molta més freqüència que de costum, anuncien pluja. Quan plou i les gallines no se soplugen, és indicatiu que la pluja no serà duradora.

El poble també diu que és senyal de bonança quan els peixos de recs i estanys neden panxa per amunt. En efecte, alguns peixos adopten aquesta posició — les femelles, per a desovar, i els mascles, per a lliurar llur líquid seminal —, i així es banyen els ous i es produeix la seva fecundació. Perquè aquesta interessant i delicada funció generadora es produeixi, amb totes les probabilitats d'èxits que l'instint de conservació és sentit pels peixos, cal que les aigües estiguin com més quietes possible, i que, en el paratge on han de produir-se, hi hagi la major calma desitjable. Els peixos cerquen per això un temps de bonança atmosfèrica i de llunyana pluja, puix que si aquesta es produïa aviat, destruiria la fecundació.

Així mateix, el poble diu que, quan els llargardaixos, serps i altres reptils estan ensopits i mig esmorteïts, és indicatiu de mal temps, i assenyalen bonança quan se'ls veu estesos de panxa al sol. Els reptils, que sols es veuen en les èpoques càlides, senten un esmorteïment molt intens quan la temperatura és baixa, i els seus moviments esdevenen lents i difícils.

Quan les rates pinyades volen molt lluny de poblat, és senyal inequívoc de bon temps, puix que, segons el poble, quan la temperatura és baixa aquests mamífers voladors mai no s'allunyen dels nuclis de població.

També és tingut com a un símptoma inequívoc de pluja, quan les tartanyes, o cucs de terra, llauen, o sigui, que, per efecte de la

humitat, el terreny proper a rius i llocs humits, on viuen aquestes bestioles, està tou, i en fer llurs galeries subterrànies, tot cercant les arrels de les quals s'alimenten, esberlen la terra, i deixen unes llargues regueres del seu pas, fenomen conegut per *llaurar*.

També es considera com a símptoma de pluja si els bous es graten molt el cos i corren i s'empaiten, amb la cua molt dreta. El poble creu que la mosca els ha picat.

Així mateix, és senyal de pluja:

Quan els ocells beuen molt i s'apleguen a grans colles.

Quan les abellerols canten.

Quan el bestiar menja totes les herbes que troba.

Quan les cuques dels pins fan cadena i travessen els camins.

Quan els falziots volen molt alt i de pressa.

Quan els caragols surten i s'enfilen pels vegetals.

Quan es veuen volar moltes d'òlibes.

Quan les mosques van tauperes, o, també, quan volen pel sol, amb més abundor i molta més d'insistència que d'ordinari.

Quan els verdums volen alts, senyal de bon temps; si volen baixos, senyal de vent o pluja.

Quan la reineta canta cap al tard, es creu que assenyala pluja o boira.

És també tingut com a indicatiu de pluja quan els esparvers criden fortament en el niu. En canvi, si volen molt alt, assenyalen bon temps; però si a posta de sol volen cap a la muntanya, cridant molt, haurà plogut abans de vint-i-quatre hores. Quan vol ploure, els esparvers novells, solen cridar tot el dia.

Quan pels llocs humits de les cases es presenten escorpins negres, és senyal de pluja propera:

«Escorpi negre,
humitat i mullena.»

També indica això mateix quan pels forats de les aigüeres i llocs de desguàs surten grossos escarabats o aranyes, llimacs i altres bestioles menudes que viuen a la casa de l'home. En moments de baixa temperatura serveixen de termòmetre i assenyalen els canvis atmosfèrics a l'home, si els sap observar.

El poble creu que els gripaus són fills de la pluja i de la pols de les carreteres i els camins. Es creu, també, que, essent la pluja la seva mare, són bons assenyaladors de les variacions d'aquesta. Per tant, la seva observació dona lloc al coneixement dels canvis atmosfèrics. Diu el poble que quan canten estan contents perquè no ha de ploure, i, per tant, canten de goig perquè no neixeran nous germans que els facin la competència. Quan vegeu gripaus, no tingueu pas por de pluja, però, si els trobeu amagats, no dubteu que plourà, perquè no estan disposats a ensenyar als seus germans més petits que ells, que naixeran amb la nova pluja, com s'ho han de fer per trobar el menjar que necessitaran per viure.

Fins els ases serveixen de baròmetre popular. La gent diu que, quan els ases van de camí amb les orelles molt baixes i cotxes, és senyal de pluja, però que quan, contra llur costum, en lloc de fer via per la vora del camí, en fan pel mig i en plena polsaguera, és senyal

infal·lible de bon temps durador. Sobre els ases, i llur facultat per a assenyalar la temperatura, es conta la següent llegenda:

En certa ocasió hi havia un rei molt poderós, que tenia al seu servei un astròleg, a fi que li pronostiqués els canvis de temperatura, quan li fos convenient. Un dia, el rei desitjava emprendre una llarga cacera, i, abans de sortir de casa i de fer els preparatius de marxa, va consultar el seu astròleg sobre l'estat atmosfèric. Aquest li assegurà que faria bo durant molts dies, i que, per tant, podia emprendre el viatge sense perill de mal temps. Escoltades les paraules de l'astròleg, el rei emprengué el seu viatge.

El mateix dia que havia deixat la cort, mentre passava per un camí, sota un sol abrusador, va trobar un home que anava muntat damunt un ruc, que, en veure el rei i tot el seu llarg seguici, li digué:

— Ja cal que us afanyeu, puix que, si no aneu de pressa, abans d'arribar al poble us mullareu.

El rei no féu cas de les paraules del camperol, i cregué que sols havia parlat per ganes de dir alguna cosa o altra al rei. Però ben aviat el cel es cobrí de núvols, i no tardà a fer un xàfec, que deixà xops el rei i els seus acompanyants. El monarca, en veure que aquell senzill camperol li havia endevinat el canvi de temperatura, que no havia sabut conèixer el seu astròleg, en arribar al poble contà a les autoritats el cas que li havia passat. Aquestes, al moment, van saber a qui es referia, i el rei l'envià a cercar. Tot espantat, el bon home comparegué davant el monarca, tement un correctiu per la llibertat que s'havia pres d'anunciar-li la pluja. Res d'això. El rei li va demanar com havia conegut que a no trigar havia de canviar el temps, i el bon home respongué que no havia pas estat ell qui ho havia conegut, sinó el seu ruc, el qual havia abaixat les orelles, símptoma infal·lible de propera pluja. El rei comprà l'ase al camperol, i l'hi pagà a pes d'or, per agrair-li l'avis que li havia donat. Quan, feta la cacera, se'n tornà al seu palau, cridà l'astròleg, i li digué que com que aquell ase sabia més de les coses de la pluja que ell, que era astròleg, ase per ase, preferia més el de quatre potes, puix que li havia dit el que ell no havia sabut dir-li, i el despatxà del seu servei.

L'observació dels animals ha donat lloc a diversos interessants proverbis de vaticinis meteorològics:

«Quan l'aranya fila cap al tard, nit
estelada.»

«Quan el caragol es posa a llaurar,
senyal que plourà.»

«El cant de l'aranya,
crida la tramuntana.»

«Lluert ajupit,
pluja tot seguit.»

«Aranya per terra,
tapa la gotera.»

«Lluert amagat,
la pluja ha passat.»

«Fred o pluja llarga farà,
quan l'aranya ens ve a visitar.»

«Si el cucut canta al tardí,
pluja al matí.»

«Quan canta el cucut,
el matí moll
i el vespre eixut.»

- «Quan fa dissabte la formiga
a venir el bon temps no triga.»
- «Quan la formiga treu terra del niu,
adoba la gotera i fuig del riu.»
- «Quan la formiga tanca el niu,
el cel plora i el moliner riu.»
- «La formiga treu terra del niu, treu
tu el blat de la farinera.»
- [car,
«Quan la formiga posa el menjar a se-
senyal que el bon temps vindrà.»
- «Si la formiga posa son blat al sol,
el bon temps vindrà tot sol.»
- «Si les tortres criden
i els falziots també,
no paris batuda,
que el temporal ve.»
- «Si veus el peix saltar,
deixa la trema, pescaire.»
- «Quan vegis el peix
a l'aigua saltar,
estén la bugada,
que el bon temps vindrà.»
- «Quan la sangonera puja,
senyal de pluja.»
- «Oronell terror,
pluja o aigua ve.»
- «Murlà a flor d'aigua,
senyal d'aigua.»
- «Quan els esparvers canten al niu,
rodolen còdols al riu.»
- «Si els pardals veus terrejar
i les gallines espollar-se,
senyal de mal temps
i perill de mullar-se.»
- «Quan l'ocell s'espolla
i la perdiu terreja,
al dia següent
la font espurneja.»
- «Cant d'esparver a la matinada,
vent o aigua a la vesprada.»
- «Quan vegis els cucs de terra llaurar,
no treguis la dona a passejar;
puix que ella es mullarà
i tu t'enfangaràs.»
- «Quan la gallina s'espluga,
senyal de pluja.»
- «Els ocells s'omplen de pols, la pluja
els rentarà.»
- «Quan les serps cacen,
durant la tardor,
acaballes senten
de bon temps i calor.»
- «Lluert cansat,
l'estiu acabat.»
- «La granota canta i plou,
i bona aigua, si Déu vol.»
- «Vol de mosquits,
pluja tot seguit.»
- «Molta mosca i mosquit,
cel enterbolit.»
- «Les mosques piquen, el temps can-
viarà.»
- «Quan canta el pigot,
la pluja és a prop.»
- «Quan el pigot canta pels alts, plourà;
si canta pels torrents, farà vents.»
- «Quan el pigot canta, plourà;
si no és avui, serà demà.»
- «Cant d'ànecs a la matinada,
pluja a la vesprada.»
- «Quan els ànecs fan untets, senyal de
bona pluja»: *Fer untets* es refereix
a untar-se el plumatge amb el bec.
- «Els escorpins fan com els esmolets,
només surten quan ha de ploure.»

«Escorpins i esmolets, plourà.» «No és aigua beneïta la que renta la mort de l'escorpi.»
 «Mata l'escorpi, que el cel plorarà la seva mort.» «Ocells de pas, pluja segura.»

També ha donat lloc a pronòstics sobre la pluja, l'observació dels vegetals, però en molt poc nombre, en relació a les moltes deduccions tretes dels animals.

Quan els lletsons, cap al tard, clouen llurs flors, és senyal que l'endemà plourà, i si les mantenen obertes, com d'ordinari, farà bon temps.

La carlina assenyala els graus d'humitat i sequedat obrint i tancant la seva flor. Quan està oberta, és senyal de sequedat, i, per tant, de bon temps, i quan es tanca, indica humitat, i, en conseqüència el temps serà plujós. És costum, molt arrelat per la muntanya, de clavar aquestes flors a la finestra, que fan el servei d'un higròmetre camperol i casolà, amb el qual es guia la gent del camp per deduir-ne els canvis atmosfèrics, segons obri o tanqui les seves fulles.

Les flors del bujac també es tanquen quan ha de ploure, i no tornen a obrir-se fins que el temps ha de tornar a millorar.

La berbena es marceix i s'ajup, quan ha de ploure, i no torna a alçar-se fins que novament fa bon temps. Arran d'aquesta observació el poble ha creat el següent proverbi:

«Berbena ajupida,
 pluja de seguida.»

A més de l'observació d'animals i vegetals, el poble ha fet també pronòstics sobre la pluja valent-se d'altres observacions. Es té com a símptoma infal·lible de pluja quan el sol escalfa molt més que no escalfaria, en relació al temps de l'any.

Quan els femers de pagès i les clavegueres i imbornals de ciutat fan mala olor, és senyal inequívoc de pluja.

A ciutat és també indicatiu de pluja quan la terra que omple els espais que separen les pedres de l'empedrat dels carrers, és molt negra; així com, també, quan el sòcol de les cases, a la seva part lateral que s'uneix amb la casa veïna, està humitejat i com si s'hi hagués tirat aigua. També es té com a senyal de pluja si se sent a llarga distància el sonar de les sirenes de les embarcacions i el xiular de les locomotores del ferrocarril.

Es diu que plourà, quan dos rellotges de campanar, en tocar les hores, coincideix llur so alhora com si fos un sol rellotge el que toqués.

Quan cau sutja o estalzi de les xemeneies, o bé aquesta s'encén, és senyal de pluja; i es té per un indicatiu igual quan, en encendre el foc, aquest li costa de prendre i les flames no pugen gaire i queden molt baixes i arrapades a les brases. També és senyal de pluja quan al fum li costa d'enlairar-se i, en lloc de pujar en columna, queda baix i s'estén i es dilata semblant a una nuvolada.

Quan plou i l'aigua de la pluja fa bombolles, es creu que la pluja serà llarga i duradora.

Quan l'aigua de les basses esdevé verda, assenyala pluja.
 Quan les parets s'humitegen, és indicatiu d'aigua.

Quan els plats sembla que s'agafin a les tovalles, indica pluja. Les observacions sobre els indicis de pluja fetes damunt coses d'ordre divers, han donat els següents proverbis:

«Cremallot al llum,
pluja i poc fum.»

«Cau l'estalzi,
la pluja és ací.»

«L'estalzi ha caigut,
la pluja ha vingut.»

«Sutja encesa,
pluja de pressa.»

«Mar blanca,
pluja amanta.»

«Si plou de migdia,
pluja tot el dia.»

«Lluna marinera,
aigua darrera.»

«Aigua d'estiu,
xerriu-xerriu;
aigua d'hivern,
aiguat d'infern.»

«Quan a vora del riu està llaurat,
fuig-ne prompte, si no vols ésser em-
[portat.]»

Al costat de les observacions, que podríem qualificar de sàvies, per les quals el poble pot, més o menys, preveure la pluja, n'hi ha d'altres, del tot quimèriques i supersticioses, que el poble té també com a certes:

Quan els gats estosseguen, inclinant el cap a terra, assenyalen vent, i, quan ho fan amb la testa alta, assenyalen pluja; i no indiquen cap variació atmosfèrica quan ho fan sense alçar ni abaixar el cap per res. Quan els gats es toquen molt les orelles amb la pota, assenyalen també pluja, o bé quan, en rentar-se, es toquen molt la punta del morro.

Així mateix, és indicatiu de pluja quan algú es posa una peça de roba al revés, i quan algú canta a grans crits i de manera discordant i desafinada.

També es creu que és senyal de pluja quan el bestiar de peu rodó, o de peu forcat, d'un ramat, quadra, etc., en ajeure's, ho fa tot d'un mateix costat; i es creu que la pluja vindrà del cantó que aquell s'ajeu.

Si, anant de camí, trobeu un esmolet, no dubteu que abans d'acabar la jornada haurà plogut. També es té com a símptoma de pluja, quan es veuen passar estanyapaelles, calderers i marxants ambulants d'argent i or.

Sentir cruixir els mobles i les portes és indicatiu de llarga sequedat i perllongat eixut.

Si la terra dels camps desprèn molta fortor i com un baf xardorós, senyal que plourà.

És general la creença que si plou el dia de Sant Pere Regalat, plou tots els quaranta dies que segueixen, en més o en menys. En canvi, si aquest dia es manté sense ploure, durant un igual període de temps no cau gota, per més que s'ennuoli i el temps es presenti amenaçador d'aigua. També es creu això mateix del dia de Sant Bonifaci, solament que el període de temps sec o eixut, segons sigui aquell dia, és sols de trenta dies.

És molt general la creença que el temps que faci durant el cant del *Passio* de la missa celebrada el Diumenge de Rams, és el que farà i predominarà tot l'any que segueix, fins a aquella mateixa diada l'any vinent; per això, en arribar la celebració de la missa, és molt general

que pagesos i mariners surtin fora l'església i vagin al camp a veure l'estat del cel i de l'atmosfera en aquells moments.

La mateixa fantasia del poble ha cregut veure variats indicis d'ordre màgic segons la direcció i grau d'escalfor de l'aigua de la pluja. Així, es creu que, quan és freda, porta mala astruga i es considera com a un mal presagi; en canvi, si és calenta, és portadora de bonança, i molt bona per als camps i per a les collites. Si, en caure, cau verticalment, no porta ni sort ni desgràcia; però si ho fa d'esquerra o dreta, serà ben fecunda pels camps, i, en general, portarà sort i benaurança; però si, el revés, cau en direcció de dreta a esquerra, serà dolenta pels camps: en lloc de fer grillar les llavors, més aviat les farà podrir, i, en termes generals, portarà dissort i malastruga. També es considerada com a un malastruc la pluja massa duradora.

Existeixen un bon nombre de proverbis relacionats amb la pluja, segons les diferents èpoques de l'any i segons els profits que se'n pugui obtenir, en relació amb les collites i feines agrícoles:

«Primer d'any, llegany,
mal any.»

«El mal any,
entra nedant.»

«No hi ha bon gener [brer.]
que no deixi les basses plenes pel fe-

«Mentre el gener passa,
deixa la caça.»

«Pel març i l'abril,
de mudances mil.»

«Pasqua plujosa,
anyada granosa.»

«Sol i aigua, temps de març.»

«Pluja d'abril i sol de tardor,
solen fer l'any bo i millor.»

«Si plou per Sant Antoni,
pluja de dimoni.»

«Si plou entre les dues Mares de Déu,
hi ha quaranta dies més d'hivern.»

«Si per Santa Àgata plou, hi ha quaranta dies més d'hivern; i si hi ha boira, pedregarà.»

«Candelera clara,
hivern hi ha encara.»

«Per la Candelera,
si no plou pel davant,
plou pel darrera.»

«Candelera clara,
Quaresma emborbellada.»

«Si plou pel febrer,
tot va bé.»

«El febrer,
al cap o a la cua, l'ha de fer.»

«Febrer el curt,
més brau que un turc.»

«Abril i maig, carregats de flascos.»

«Abril i maig, són la clau de l'any.»

«Per Sant Pere Regalat,
tot eixut o tot mullat.»

«Per Sant Pere Regalat,
que plou quaranta dies és provat.»

«Déu ens guard de maig polsós,
i de juliol i agost plujós.»

«Aigua de maig, mala pels animals.»

«Pluja de maig, collita segura.»

«Sant Bernabé,
és molt remoler.»

«Sant Pere plorós,
mes perillós.»

«Juliol sense rosada,
té la pluja amenaçada.»

«Nit de juliol,
pluja no vol.»

«Pel juliol,
els temporals a posta de sol,
i per l'agost,
a entrada de fosc.»

«Per Sant Bartomeu,
pluja arreu.»

«Sant Pere de Fluvià
lleva vi i no dona pa.»

«Tramuntana per Sant Miquel,
tot l'any miraràs al cel.»

«Tramuntana per Sant Miquel,
pagès, et faràs bon tip de mirar al cel.»

«Pel setembre
el mal temps és de tembre.»

«Per Sant Andreu,
pluja, neu,
o fred molt breu.»

«Trons abans de l'Ascensió,
molta pluja i molta saó.»

«Pluja de tardor,
fa bona saó.»

Hi ha alguns altres proverbis referents a la pluja, que no cauen dintre cap dels tipus ja exposats:

«Si plou al migdia,
pluja tot el dia.»

«Sol blanc,
parent del fang.»

«Forta aigualada,
parent de la nevada.»

«Mar blanca,
pluja amanta.»

«Pluja de vespre,
sol a la finestra.»

«Quan el sol fa banyes,
ves-te'n, pastor, de la muntanya.»

«Quan el sol fa cluc,
no tindràs, pagès, eixut.»

«Llevant en mar
i tramuntana en terra,
pluja darrera.»

«Quan el sol neix en rogent,
cap al vespre pluja o vent.»

«Ponent amb terra banyada,
pluja una altra vegada.»

A part dels proverbis de caient meteorològic, n'hi ha diferents, relacionats amb la pluja:

«Bon dia és el que plou, si no pedrega.»

«Tant com en plou, el vent n'eixuga:
Tant guanyat, tant gastat. (Barcelona.)

«Fer com els de Sanahuja,
que, quan plou, es posen sota la pluja.»
(Barcelona.)

«Fer com a Ridaura,
qua, quan plou, la deixen caure.»
(Barcelona.)

Aquests dos proverbis signifiquen que hom no es pot oposar a la natura, i que, si sorprèn la pluja sense paraigua, no hi ha més remei que mullar-se.

«Quan Déu vol,
de tot vent plou»:
Quan ha de venir una providència,
es rep d'on menys s'espera.

«Quan plou molt, no hi valen para-
raigües.»

«Ploure sobre mullat»:
Quan damunt una dissort en sobrevé
encara una altra.

«Quan plou,
En ... no es mou»:
Significa que hom no es vol moure
d'on es troba, mentre dura la pluja,
per evitar el mullar-se.

«Poca pluja, molt fang.»
(Oliana.)

«Bona pluja que fes,
que matés els sabaters,
i de sastres no en deixés.»
(Vic, Manresa.)

«Escoltar una cosa, com qui sent
ploure» : No fer-ne cas.

«Sempre plou, quan es tenen mossos,
o quan es té bugada» : Equival a
significar que una cosa no és oportu-
na.

«Si hagués de ploure a conveniència
de tothom, no plouria mai.»

«Pluja d'estiu i plor de bagassa,
prompte passa.» (València.)

Plujana. — Aigua de pluja. (La
Bisbal.)

Ponent. — Punt cardinal oest, i el
vent que bufa d'aquell indret.

«Ponent en terra banyada,
pluja una altra vegada.»

«Ponent té una filla
casada a llevant;
quan la va a veure
se'n torna plorant»:
Que quan el vent de ponent torna
en llevant, la pluja és imminent.

«Si plou, perquè plou; si no plou,
perquè no plou» : S'usa per a re-
protxar a algú de temperament
poc adaptable.

«És tan cert, com ara plouen figures»:
Equival a negar la seva veracitat.

«No plou per qui anar-se'n vol.»

«Cada gota de pluja té lloc on caure»:
Que tot en el món té un lloc i una
aplicació.

«El foc té deturador,
que l'aigua no»:
Vol significar que la fúria de la pluja
és difícil de contenir.

«Després dels trons, ve la pluja»:
Que després de les causes sorgei-
xen els efectes.

«Amb bona collita, que no plogui.»

«Quan un hom es pensa que plourà,
surt el sol» : Que sempre les coses
surten al revés de la conveniència.

«Qui se sopluja sota fulla,
dues vegades es mulla»:
Que no dóna resultat posar-se sota
algun arbre quan plou, puix que
es rep l'aigua de la pluja i la que
regala de l'arbre.

«Vent ponent,
fa fugir tota sa gent.»

«En vent ponent,
no troba redós sa gent.»

«Vent de ponent al dematí,
trons a la tarda, se sol dir.»

«Ponent,
pluja corrent.»

«Any de ponent,
any dolent.»

«El ponent,
va deixar morir sa mare de talent.»

«Vent de ponent,
post el sol,
post el vent.»

«De ponent,
ni dona ni gent.»

«De ponent,
ni dona ni vent.»

«El ponent les mou,
i el llevant les plou.»

«De ponent,
ni bon vent,
ni bona gent.»

«Vent de ponent,
vent dolent.»

«El vent de ponent,
si triga no ment.»

«De ponent,
no hi corre torrent;
i si hi corre,
corre violent.»

«Després del ponent,
ronca el torrent.»

«Ponent,
l'aigua fresca
i el vi calent.»

«De llevant o de ponent,
de la dona sies parent.»

Pont de Sant Martí. — Arc de
sant Martí. (Castellbò.)

«El pont de Sant Martí,
si surt al matí,
pluja pel camí;
si surt a la tarda,
pluja passada.»

Prima. — La caiguda de la tarda, a entrada de fosc. Recorda el nom de la primera hora romana, així dita. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Primavera. — Una de les quatre estacions en què es comparteix l'any. Comprèn des del 21 de març fins al 21 de juny. És considerada com la més gemada i esplendent de l'any, i aquella en què la natura es presenta en les seves més pulides gales i es mostra més riallera.

És molt general el proverbi que es diu per qual·lificar una cosa molt bella:

«Preciós com una primavera.»

També es diu:

«Per Sant Joan i Sant Pere,
adéu, primavera.»

«Una flor no fa estiu, ni dues primavera.»

Aplicat a les persones que sempre troben excuses per fer alguna cosa, es diu, atribuint-ho a una mala filadora:

«A la primavera,
no hi ha filera;
a l'estiu,
el filar no diu;

per la tardor,
no hi ha filó,
i a l'hivern,
el fred sorprèn.»

Processó de Tossa. — Faixa de núvols blanquinosos que s'estén des del pic de Bagur fins al coll de Tosses, en la carena pirenenca. És indicatiu infallible de pluja, a l'Empordà.

Pronòstic. — Nom popular donat als calendaris, perquè llurs autors, de manera molt ingènua i senzilla, s'hi proposen predir el temps que durant l'any farà. (Catalunya.)

R

Raia de sant Martí. — Arc de sant Martí. (Camp de Tarra-gona.)

Raia de sant Joan. — Nom amb el qual és conegut l'arc de sant Martí. (Mallorca.)

Ràimera. — Planeta Març. (Cos-ta de Ponent.)

Ratllat de sant Martí. — Amb aquest nom és també conegut l'arc de sant Martí. (Priorat.)

Ratxada. — Bufada forta de vent. (Catalunya.)

Rella de llamp. — Element me-tàl·lic que es creu que llancen alguns llamps, en lloc de llançar una pedra com la generalitat. Les relles de llamp, segons el poble, són puntes de sageta i de llança de l'edat del bronze. (Catalunya.)

Les puntes de llança o sageta de pedra són tingudes com a pedres, i les de bronze com a relles. Es creu que les relles són llançades, no pel llamp, sinó per les centelles, mena de llamp que el poble judica molt més fort i maligne que l'altre llamp. S'atribueix a las relles del llamp totes les mateixes virtuts que a les pedres de llamp. Si, en ocasions de tempesta, se les posa al peu d'una finestra, es veu com centellegen i llancen fortes guspires i esquitxos de foc, cosa que acredita el seu origen centèlic; volen significar el seu desig d'esquivar i allunyar d'elles tot llamp i tota exhalació atmosfèrica.

Rel·lotge. — Estre usat per la medicació del temps. Els re-l·lotges antics i populars són de sol, pintats damunt les pa-rets foranes de les cases de

pagès, orientats de cara el sol, amb una broca o bastó al mig, que, en tocar-hi el sol, fa ombra. Serveix per a indi-car l'hora.

És costum molt arrelat, el de pintar una cara en el quadrat, del nas de la qual ix el pal o broca que assenyala les hores. Hem vist sota un rel·lotge de sol la següent inscripció al·lusiva al seu destí:

«Si està núvol, no dic res;
però quan el sol em toca,
amb la punxa de ma broca
a tothom dic quina hora és.»

Relluna. — Claror de lluna vista a través dels núvols. (Cata-lunya.)

Remat de bens. — Sinònim de *cotonada* i *moltonada*. Nuvola-da molt blanca i agrumollada.

En referència a aquesta nuvolada, sol dir-se : «Mira quin ramat de bens hi ha pel cel! Mira, mira com van caminant!» (Costes de Llevant.)

Remenar els trastos sant Pere. — Tronar. (Barcelona.)
Ressol. — Falsa imatge del sol: el *parheli* dels físics. (Cat.)
Revolt. — Ratxa de vent, de di-

recció canviada. (Catalunya.)
Ric i pobre. — Nom d'una constel·lació, formada per dos estels, l'un més resplendent que l'altre.

Quan l'estel més resplendent va davant, es diu que el pobre necessita del ric, i en el temps de l'any que l'estel menys lluent precedeix, es diu que el ric necessita del pobre. (Banyoles, Lledó.)

Rocle. — Sinònim de *rotllo*. (Costa de Ponent.)

«Rotllo a la lluna,
pluja segura.»

Rodona. — Nuvolada clara que circumda la lluna, i forma una mena de corona al voltant de l'astre. (Catalunya.)

Roure. — Ploure poc. (Costa de Llevant.)

Roinejar. — Caure gotes, molt petites i en poca intensitat. (Pla de Llobregat.)

Rufa. — Temps dolent per excés de fred, forta pluja i vent. (Catalunya.)

Rojor. — Tonalitat vermella que cobreix el cel. (Catalunya.)

Rufejar. — Fer mal temps. (Catalunya.)

«Rojor al vespre,
sol a la finestra.»

Ruixada. — Pluja forta i poc duradora. (Catalunya.)

«Rojor al matí,
la pluja és ací.

Ruixat. — Sinònim de *ruixada*. (Catalunya.)

S

Rolde. — Sinònim de *rodona*. (Sant Carles de la Ràpita.)

Santamiquelada. — La tardor. (Conca de l'Ebre, Maestrat.)

Roquerol. — Vent petit, que bufa de l'indret de Montjuïc. (Barcelona.)

Sant Cristó. — Constel·lació de l'Orió. (Costa de Llevant.)

«El roquerol,
bufa quan vol.»

Sant Lluís. — La tramuntana. (Empordà.)

Rosada. — Humitat provinent de la condensació de matinalda. (Catalunya.)

Sargantana. — Constel·lació, dita popularment el carro i astronòmicament l'Ossa major.

Roseta. — Planeta Venus. (Vilanova i Geltrú.)

Sec. — Manca de pluja i humitat que perjudica els conreus. *Seca, secada, secor.* (Empordà.)

Rotllo. — Sinònim de *rodona*. (Catalunya.)

«Any sec,
any fred.»

Semolero. — La planeta Mercuri.
(Sant Carles de la Ràpita.)

Senyal. — Sinònim de *núvol*.

«Senyals al cel,
treballs a la terra.»

Sentora. — Nuvolada augurado-
ra de vent. (Sant Pol.)

Serè. — 1. Vent de ponent.

«Al matí, vent serè;
a deu hores, tramuntana;
a mig dia, vent de dalt;
a la tarda, garbinada.»

«Vent de serení,
vent de dematí.»

2. Estat del cel completa-
ment ras i net de núvols o
altre símptoma de pluja o vent.

«Mar serè
i muntanya obscura,
pluja segura.»

Serenar-se. — Posar-se serè el
cel. (Catalunya.)

Setembre. — És el novè mes de
l'any.

Es creu que és el pitjor per les malalties, i que les que s'agafen
durant aquest mes són molt greus o mortals. Les que s'inicien el se-
tembre esdevenen cròniques i incurables. Responen a aquesta creença
el proverbis següents:

«Malaltia setembràl,
mala o mortal.»

«Pel setembre,
els mals són de tembre.»

Altres proverbis hi ha que ens parlen del mal temps de setembre:

«Tot l'any en mal temps
fa de mal anar;

però pel setembre
no es pot aguantar.»

De la temperatura, en relació als conreus, es diu el proverbi següent:

«Setembre boirós,
graner plorós.»

o, també,

«...graner polçós.»

«Tramuntana per Sant Miquel,
tot l'any miraràs al cel.»

Aquest susdit refrany és presagi de temps molt variable i em-
bolicat.

«Si per Sant Miquel no plou,
al pagès li entra el dol.»

«Els camps, per sant Miquel,
esperen l'aigua del cel.»

«Setembre sense saó,
collita sense braó.»

També es diu del temps en general, sense relacionar-lo amb l'agri-
cultura:

«Santa Tecla la tronera.»

En referència a aquesta nuvolada, sol dir-se: «Mira quin ramat de bens hi ha pel cel! Mira, mira com van caminant!» (Costes de Llevant.)

Remenar els trastos sant Pere. — Tronar. (Barcelona.)
Ressol. — Falsa imatge del sol: el *parheli* dels físics. (Cat.)
Revolt. — Ratxa de vent, de di-

recció canviada. (Catalunya.)
Ric i pobre. — Nom d'una constel·lació, formada per dos estels, l'un més resplendent que l'altre.

Quan l'estel més resplendent va davant, es diu que el pobre necessita del ric, i en el temps de l'any que l'estel menys lluent precedeix, es diu que el ric necessita del pobre. (Banyoles, Lledó.)

Rocle. — Sinònim de *rotllo*. (Costa de Ponent.)

«Rotllo a la lluna, pluja segura.»

Rodona. — Nuvolada clara que circumda la lluna, i forma una mena de corona al voltant de l'astre. (Catalunya.)

Roinejar. — Caure gotes, molt petites i en poca intensitat. (Pla de Llobregat.)

Rojor. — Tonalitat vermella que cobreix el cel. (Catalunya.)

«Rojor al vespre, sol a la finestra.»

«Rojor al matí, la pluja és ací.

Rolde. — Sinònim de *rodona*. (Sant Carles de la Ràpita.)

Roquerol. — Vent petit, que bufa de l'indret de Montjuïc. (Barcelona.)

«El roquerol, bufa quan vol.»

Rosada. — Humitat provinent de la condensació de matinalda. (Catalunya.)

Roseta. — Planeta Venus. (Vilanova i Geltrú.)

Rotllo. — Sinònim de *rodona*. (Catalunya.)

Roure. — Ploure poc. (Costa de Llevant.)

Ruja. — Temps dolent per excés de fred, forta pluja i vent. (Catalunya.)

Rufegar. — Fer mal temps. (Catalunya.)

Ruixada. — Pluja forta i poc duradora. (Catalunya.)

Ruixat. — Sinònim de *ruixada*. (Catalunya.)

S

Santamiquelada. — La tardor. (Conca de l'Ebre, Maestrat.)

Sant Cristó. — Constel·lació de l'Orió. (Costa de Llevant.)

Sant Lluís. — La tramuntana. (Empordà.)

Sargantana. — Constel·lació, dita popularment el carro i astronòmicament l'Ossa major.

Sec. — Manca de pluja i humitat que perjudica els conreus.

Seca, secada, secor. (Empordà.)

«Any sec, any fred.»

Semolero. — La planeta Mercuri.
(Sant Carles de la Ràpita.)

Senyal. — Sinònim de *núvol*.

«Senyals al cel,
treballs a la terra.»

Sentora. — Nuvolada augurada-
ra de vent. (Sant Pol.)

Serè. — 1. Vent de ponent.

«Al matí, vent serè;
a deu hores, tramuntana;
a mig dia, vent de dalt;
a la tarda, garbinada.»

«Vent de serení,
vent de dematí.»

2. Estat del cel completa-
ment ras i net de núvols o
altre símptoma de pluja o vent.

«Mar serè
i muntanya obscura,
pluja segura.»

Serenar-se. — Posar-se serè el
cel. (Catalunya.)

Setembre. — És el novè mes de
l'any.

Es creu que és el pitjor per les malalties, i que les que s'agafen
durant aquest mes són molt greus o mortals. Les que s'inicien el se-
tembre esdevenen cròniques i incurables. Responen a aquesta creença
el proverbis següents:

«Malaltia setembràl,
mala o mortal.»

«Pel setembre,
els mals són de tembre.»

Altres proverbis hi ha que ens parlen del mal temps de setembre:

«Tot l'any en mal temps
fa de mal anar;

però pel setembre
no es pot aguantar.»

De la temperatura, en relació als conreus, es diu el proverbi següent:

«Setembre boirós,
graner plorós.»

o, també,

«...graner polçós.»

«Tramuntana per Sant Miquel,
tot l'any miraràs al cel.»

Aquest susdit refrany és presagi de temps molt variable i em-
bolicat.

«Si per Sant Miquel no plou,
al pagès li entra el dol.»

«Els camps, per sant Miquel,
esperen l'aigua del cel.»

«Setembre sense saó,
collita sense braó.»

També es diu del temps en general, sense relacionar-lo amb l'agri-
cultura:

«Santa Tecla la tronera.»

«Per Sant Mateu,
la neu al peu.»

«Santa Caterina,
o molt freda,
o molt humida.»

Referent als conreus, es diu:

«Pel setembre,
cull, i no sembris.»

I al·ludint als raïms:

«Si pel juliol no es fan
i per l'agost no es maduren,
pel setembre no es cullen.»

«Pel setembre,
deixa l'arreu
i sembra del teu.»

«Pel setembre, pasten els marges»:
Que es cull en abundor.

«Per Sant Gil,
a sacsejar nogueres.»

«Per Sant Mateu
sembra del teu.»

«Per Sant Mateu,
sembra del teu,
i si no en tens,
vés a manlleu.»

«Santa Tecla, batedora de noguers.»

«Santa Tecla, escaldadora de panses.»

Al·ludint als fruits, es diu:

«Per Sant Llop,
oli per tot.»

«Pel setembre, carabasses.»

«Raïms de Sant Jaume,
raïms aigualits;
raïms de setembre,
te'n llespes els dits.»

«Per Sant Mateu,
el raïm meu
i el meló teu.»

L'abundor del vi, amb motiu de les feines de verema, fa el temps perillós, en cert sentit, i fa exclamar el proverbi:

«Per Santa Tecla,
el beure en regla.»

o, també,

«...el ventre en regla.»

La dura feina de la verema comporta el menjar bé i abundant, a la qual cosa també convida l'abundor de provisions en les collites tot just passades, i diu el proverbi:

«Pel setembre,
no fa arruga el ventre.»

En canvi, és grossa la inquietud pel temps que farà, del qual en depèn bona part de les futures collites; el refrany, tot fent-se'n ressò, diu:

«Per Sant Miquel,
els pagesos guanyen el cel.»

Es creu que la guilla, empaitada pel fred, s'encaua:

«Per Sant Mateu,
vigila el cau, la guineu.»

I en sentit humorístic, en parlar de sant Llop, que s'escau en aquest mes, es diu:

«Sant Llop, qui l'agafa és seu.»

Les feines de la verema, en les quals intervenen treballadors d'ambdós sexes, donen, algunes vegades, lloc a escenes amoroses, les quals fan exclamar el proverbi:

«Santa Tecla,
patrona del avisats,
i també dels descuidats.»

Set freres. — Constel·lació dita *Setmana.* — Divisió del temps
l'Ossa major. (Mallorca.) en un període de set dies.

El Gènesi ens diu que el món va ésser fet en set dies, del que n'ha derivat el dividir el període més curt de temps en fraccions de set dies, així com el predomini d'aquest nombre, en molts ordres de coses, és considerat com a sagrat. La duració de les fases llunars és, igualment, de set dies.

Hi ha diversos elements folklòrics referents als dies de la setmana. Es diu que hi havia una vella que havia de filar, però que mai no ho feia; raonava així el per què de la seva vagància:

«El dilluns, per sos difunts, la vella no fila;
el dimarts, pels seus pecats, la vella no fila;
el dimecres, pels seus deixebles, la vella no fila;
el dijous, perquè té el dits nous, la vella no fila;
el divendres, perquè té els dits tendres, la vella no fila;
el dissabte, perquè capta, la vella no fila,
i el diumenge, filaria, si en fos dia.»

Aquesta fórmula sol ésser retreta en sentit proverbial, ja desglossada en dies, ja sols al·ludint al diumenge, ja tota sencera.

Entre infants sol dir-se, amb certa cantarella:

«El dilluns, perquè fa llums, la vella no fila;
el dimarts, perquè fa naps, la vella no fila;
el dimecres,;
el dijous, perquè fa ous, la vella no fila;
el divendres, perquè fa mongetes tendres, la vella no fila;
el dissabte, perquè fa la gata, la vella no fila,
i el diumenge, perquè es penja, la vella no fila.»

Hi ha també una cançó de caràcter mnemotècnic, que diu així:

«Rau, rau, rau,
la masovera se'n va al mercat:
El dilluns, compra pruns;
el dimarts, compra naps,
i dimecres, compra nespres;
el dijous, compra nous;
el divendres, faves tendres;
el dissabte, fa recapte,
i el diumenge, tot s'ho menja.»

Tot això va acompanyat de les consegüents repeticions pròpies de les fórmules mnemotècniques. Hi ha variants en les quals la que va al mercat a comprar és una majordona, en lloc d'una masovera, i aleshores la cançó acaba sempre amb la rescobla:

«...la majordona al mercat se'n va;
la majordona i el capellà.»

Hi ha algunes setmanes que tenen nom propi. Se'n diu *la setmana dels barbuts*, de la tercera de l'any; període de set dies en què s'escauen Sant Antoni abat, Sant Pau primer ermità, i el gloriós Sant Maure, tots ells adornats amb llarga barba, a ço que deu el seu nom aquesta setmana, que és tinguda com a la més freda de l'any. La setmana en què va efectuar-se la presa i crucifixió de Jesucrist és coneguda per la Setmana santa, i la que la precedeix per la Setmana de passió.

És molt comú, entre gent del poble, de calcular per setmanes, puix que es creu que el temps resulta més llarg i s'avé més a les formes populars; bé ho diu el proverbi:

«Qui per setmanes va comptant,
tretze mesos troba a l'any.»

Els tractes de llogament de treballadors, si no es fan per temporada de feina, es fan sempre per setmanes i, molt rarament, per mesos. Per això, per qualificar algú de dropo, es diu que busca les postes de sol i els caps de setmana; o sigui, els vespres i els diumenges, en els quals no ha de treballar.

Quan es vol manifestar el dubte o la incredulitat sobre l'esdeveniment d'alguna cosa, sol dir-se que serà per la setmana dels tres dijous;

ço que vol significar que, com que aquesta setmana no ha existit ni existirà mai, tampoc no podrà ésser mai la cosa referida.

La tradició ens conta una llegenda que va donar probablement origen a aquest proverbi. Fou ofert un premi al rodamon que es comprometés a donar la volta al món en un any. Van presentar-se dos concursants, els quals empengueren el viatge en un mateix dia. Tots dos van sortir de Barcelona a la mateixa hora, l'un en direcció a ponent i l'altre cap a llevant. Es comprometeren a tornar a la ciutat just al cap d'un any, i en un dia que s'escauria en dijous, com s'esqueia el que empenien el camí. Per efecte de la rotació de la terra, el que caminava en direcció a orient, anava guanyant temps, i per ell el calendari s'avançava, mentre passava el contrari al que es dirigia cap a occident. El primer va guanyar un dia just, i comparegué a Barcelona la vigília del dia convingut, o sigui el dimecres, cregut que era el dijous. Per ell havien passat justos els dies que componen l'any. El contrari succeí al seu company; ell, sense errar el càlcul, perdé un dia, i comparegué, en lloc del dijous, el divendres, cregut que era dijous. Cap dels dos guanyà el premi, amb tot i tenir tots dos raó. Aleshores no es comprengué el per què de l'errada, que avui és ben coneguda. Resultà que aquella setmana tingué tres dijous. Aquest fet va donar origen al curiós proverbi de la *setmana dels tres dijous*, en la qual es dóna com a succeït tot allò que es té per impossible.

Sol. — Astre que constitueix el centre del sistema planetari. És el que dóna més llum i major calor a la terra.

La magnificència del sol ha imposat l'home de totes les edats, i, des de molt antic, li ha estat reconeguda tota font de vida i se l'ha rodejat de la més profunda veneració. L'home, en el seu estat més primitiu, ha vist en el sol el principi generador i fructificador, i l'ha considerat com a l'ésser indispensable per al germinament de les llavors, i com a una font de vida per tot el creat. L'ha posat en el lloc més preferent de les seves divinitats, i li ha dedicat els majors cultes i veneracions. En tots els països i en totes les races se li ha retut un culte que ha arribat fins a nosaltres, amb nombroses restes, algunes del tot desfigurades, del seu origen, però d'altres encara ben manifestes i inequívokes.

Segons la ideologia cosmogènica primitiva, el sol era un brau minyó, de bellesa sens igual, dotat de gegantina força, que es manifestava per les flames de foc que el rodejaven. Tenia per enemic un monstre ferotge, envejós de la seva força i galania, amb el qual cada nit entaulava baralla, per veure si el podia vèncer. Aquesta baralla durava tota la nit. El minyó sol, embarassat en la brega, a la qual devia dedicar tota la seva atenció, no li restava lleure per deixar-se veure per l'home, fins que, vençut el monstre, reapareixia novament, victoriós i amb més força i bellesa que mai. Partint d'aquesta idea simplíssima, sempre dubtava si l'endemà sortiria novament el sol, o si deixaria de veure'l per sempre més; la cosa depenia de l'èxit de la baralla amb el monstre. El desig de no perdre l'ajuda i constant visita d'un ésser tan indispensable per la humana vida, feia que l'home tributés tota mena de cultes i de cerimònies, que, al seu creure, podien afavorir l'èxit del lluitador.

La figura circular del sol envaeix les formes de tot ordre en les civilitzacions antigues. Es dóna aquesta forma a tota cosa que per a un ús precís o determinat no ha de tenir-ne una altra, i es fa circular tota la vaixel·la i ceràmica, de la mateixa manera que hauria pogut tenir una altra forma. I encara avui, arreu del món, tota la ceràmica de factura i ús popular és de forma circular i rodona, com la feta de l'home cavernari. També són rodones les formes més usuals de la cistelleria. A la Conca de l'Ebre encara és ben vivent l'ús d'un petit paneret, destinat a la conservació del pa, que té una forma rodona i rep el nom d'*oró*. Moltes de les construccions de caràcter més reculat i primitiu presenten, així mateix, una forma circular, conservada per espai de molts d'anys en molts dels temples de les religions antigues. Els dòlmens amb túmul i cúpula presenten, sempre, una cambra rodona, i estan orientats cap a sol ixent, com fins en temps ben moderns s'hi orientaven les nostres cases de camp, si cap accident geogràfic o disposició especial del terreny no ho dificultava.

Una de les manifestacions del culte solar era la dansa, en la qual es representava el moviment dels astres i llurs evolucions, tal i com les creia l'home; s'agafaven en rodona per simular tant la forma del disc com la trajectòria seguida per l'astre. Molts pobles de civilització ben avançada han celebrat danses de caire astronòmic en les evolucions de les quals s'han simulat els moviments dels astres; encara avui la forma més comuna i general a tots els pobles, és el ball circular, resta de les primitives danses solars. La mainada de tots els països més civilitzats, balla en rotllo, i no acompanya les seves evolucions, senzillament rodades, amb cap altre moviment que el de voltar, simulatiu del moviment del sol, rotllo el qual sempre va acompanyat de cançonetes d'aire infantil, algunes de sentit incoherent i avui insubstancial. Totes les danses, sobretot les de caire més arcaic, són fetes a base d'una rodona, que, de manera ben clara, recorda les danses astronòmiques, fetes sempre en forma circular. La nostra sardana té tot el caire d'una dansa astronòmica.

L'home antic s'imaginava el sol com un forçut heroi que, muntat dalt de briós corser, o cavalcant un carro gegant, marxava cel enllà, amb fantàstica rapidesa, tot deixant, al seu pas, una aurèola d'enlluernadora llum; i una de les manifestacions del seu culte fou el d'esculpir i gravar damunt roques encrespades, al peu d'abims, prop de fonts i corrents d'aigua, una petjada humana, o de cavall, representativa del propi sol fet home, en el primer cas, i la del brau cavall que menava el seu carro, en el segon. Aquestes petjades eren, sempre, orientades cap a sol ixent, i en lloc on la claror de l'astre batés fortament; tenien tot el caràcter d'un altar dedicat a la divinitat solar, a l'entorn del qual es feien sacrificis i cerimònies. L'home creia que la presència d'una d'aquestes petges era ben vista per l'astre, que preferia passar per allí millor que per una altra banda, i que decantava, en els llocs així venerats, una major força de la seva acció benefactora, tot fent passar per altres llocs, sense oblit i amb més preferència, el seu carro en furient rapidesa, tant, que el seu pas ni arribava a ésser vist per l'home. Eren preferits els llindars d'abims i precipicis, perquè es creia que, en saltironar el carro solar per l'espai d'un cim a l'altre, posava la seva petja, per un instant, al peu d'aquell precipici. Marcaven també les petjades prop de fonts i rius perquè creien que les aigües

eren benefactors i curatius, i, sobretot, posseïdes d'una gran força generadora i germinadora. Es tenia interès que el sol les visités amb el seu pas, perquè mantingués les seves virtuts i les augmentés encara més. Per tot el món antic es troben aquestes petjades; al seu voltant el poble ha forjat una llegenda, tota vegada que no en podia capir el seu origen ni significat. Les petjades humanes són atribuïdes a sants i herois del cristianisme. A Catalunya hi ha diverses petjades de sant Pau, arreu del món cristià se'n troben d'atribuïdes a Nostre Senyor i a la Mare de Déu. Les petjades de cavalls són atribuïdes a corsers d'herois i personatges llegendaris. A la serra del Montsant, prop de Ciurana, hi ha la petjada de la reina mora; al Vallès, la de na Guilleuma; a les ribes del Llobregat i del Ter, n'hi ha més d'una del cavall de sant Jordi. Pels Pireneus n'hi ha diverses del cavall d'en Roldan i d'en Carlemany; per les terres de Lleida se'n troben d'atribuïdes als sants Cosme i Damià i a sant Jaume, i, per les Balears i València, moltes d'elles són atribuïdes al cavall del rei en Jaume I. (Vegeu *Essers fantàstics*, BDC, XV, 24.)

Resta dels antics cultes solars són les fogueres que encara avui s'encenen, per tots els pobles de Catalunya, durant la nit de Sant Joan, i en alguns llogarrets pireneics, també durant la de Nadal; i el gran nombre de supersticions pròpies de la primera de les dites nits, totes elles d'origen sagrat. Els antics ja havien observat que, cap a les darreries de juny, era el temps en què el sol es trobava en el seu major grau d'esplendor, i celebraven grans festes a honor seu, en ocasió del solstici, festes que es repetien pel solstici hivernal, que té lloc a les darreries de desembre. S'hi volia agrair al sol els beneficis rebuts d'ell durant l'interval del solstici anterior i, al mateix temps, captar-se la seva simpatia, perquè seguis prodigant la seva benefactora acció, durant el temps hivernal, que encara faltava passar. S'encenien grans fogueres per simbolitzar la llum i l'escalfor del sol; se'l volia imitar i atreure's la seva gràcia per mitjà de màgica imitativa. Es creia que, durant les nits indicades, totes les herbes i aigües tenien una virtut especial, així com, també, que era una nit preferida per iniciar en les arts màgiques i en els secrets de les coses sagrades a tots els novicis que ho desitgessin i se'ls cregués aptes, ja que, generalment, es creia que, en aquesta nit, el sol prodigava als homes el seu màxim nombre de beneficis possibles. Per això, encara avui, per la nit de Sant Joan, es creu que les herbes i plantes tenen virtut, i que les aigües tenen gran propietat curativa. Aquesta nit ha d'ésser la primera en què hom deu banyar-se, si es vol que els banys provin; això ja ha donat lloc al proverbi:

«Per Sant Joan,
el primer bany.»

Fins fa pocs anys, els barcelonins atacats de mal de cap, anaven aquesta nit a rentar-se la testa a la font de Sant Joan, avui desapareguda. Una resta de les antigues creences en la virtut d'aquesta nit, ho és encara el costum, molt arrelat a Catalunya, de fer, les noies, diverses coses per saber el nom i professió del que serà el seu marit, igual que diverses pràctiques que afavoreixen la bellesa. És un deix de les creences d'ordre sagrat el que en aquestes nits poden ésser revelades totes les oracions i fórmules màgiques i supersticioses de curació, sense

que el revelador perdi la gràcia de poder-les practicar, i poder l'iniciat fer-ne un ús profitós. De la gràcia general estesa pròdigament pel sol durant aquesta nit, n'és una reminiscència la creença que és la nit indicada per descobrir tresors i per obtenir riquesa i fortuna, per procediments encara en ús entre la gent senzilla. Les fogueres de la nit de Sant Joan són enceses, en molts llogarrets pirenenics, en comú; es feien àpats comunals al seu entorn; es coïen algunes plantes al foc, especialment cabeces d'all, les quals, si es mengen, tenen certes virtuts curatives. Es forma una ampla rodona al voltant de les fogueres; es canten corrandes al·lusives, que alternen homes i dones, els quals formen dos chors. Les corrandes solen tenir un fort regust amorós; els enamorats hi sostenen una mena de públic diàleg. És de remarcar que les cantúries pròpies de les falles han de començar sempre per la cobla o corranda següent:

«Aquesta nit s'encenen falles,
aquesta nit, alegrement;

diguem tots : Ben lloat sigui
el Santíssim Sagrament.»

Durant el cant d'aquesta cobla, els fadrins van descoberts, amb la gorra a la mà, i, en alguns llocs, seguidament d'haver-la cantada tota la fadrinalla, i gent present, diuen un parenostre; i no comença la cantada i consegüent alegria fins que l'oració és acabada. Aquesta corranda té un caràcter marcadament religiós; s'hi lloa el Santíssim Sagrament.

Molts pobles antics saluden el sol, al punt de veure'l néixer. Les danses astronòmiques, segons alguns autors, eren fetes al rompre l'aua. A Catalunya és molt vivent el costum de saludar el sol en veure'l nàixer a l'horitzó. Gent de mar i muntanyencs, en veure la primera claror del sol es treuen la gorra, i, de cara a la llum, amb tota reverència i respecte, solen dir:

«Beneït sigui el sol,
beneït sigui el dia;
beneït sigui Déu
que ens el envia.»

«Beneït sigui el sol,
beneït sigui el dia;
beneïta la llum
que Déu ens envia.»

(Barcelona.)

«Beneïda sigui la llum del dia
i el Senyor que ens el envia.»

Déu do bon dia
a tothom del món:
bon dia al sant sol,
bon dia a la lluna,
bon dia a Déu,
que ens la dóna.»

(Barcelona.)

«Beneït sigui el sol durant el dia,
i la Verge Maria.» (Barcelona.)

Per a dir aquestes oracions s'ha de deixar la feina o treball que es tingui entre mans; molts són els que, en dir-les, s'agenollen, i alguns, després de feta la salutació, diuen una oració. També se'n sol dir una altra al punt de sentir tocar les dotze hores de migdia. Diu així:

«Dotze hores cauen en terra,
i els àngels canten al cel.

Ben lloat sigui per sempre
el Santíssim Sagrament.»

Com a la corrandà de les falles, s'hi retreu el Santíssim.
Hi ha una canterella infantil que reclama la llum del sol, ja en temps de fred, quan la seva escalfor es fa enyoradissa, ja quan està núvol i es tem no poder-lo veure; diu així:

«Sol, solaret,
vina'm a veure
que tinc fred;
sol, solaró,
vina'm a veure
que tinc calor.»

«Sol solet,
vina'm a veure,
que tinc fred;
no tinc capa ni barret,
sols un barretet d'arestes,
que me'l guardo per les festes,
i un barretet d'aram
p'al dia del Dijous sant.
Santa Clara i sant Pujol,
aviseu a la criada,

perquè en pegui una escombrada
a aquesta nuvolada
que s'està davant el sol.»
(Barcelona.)

«Sol, solet,
vina'm a veure,
que tinc fred;
sol, solet,
abriga aquest pastoret
que s'està morint de fred
i no té sinó un barret,
un barretet d'arestes
que se'l guarda per les festes,
i un barretet d'aram
p'al dia del Dijous sant,
i un barretet de paper
que si hi toca aigua ja no es té.»

També es diu la següent oració, per a fer sortir el sol:

«Santa Reparada,
parenta de sant Oriol,
avui que tinc bugada,
feu fugir la nuvolada,
que n'està tapant el sol.»

Encara avui és vivent la idea de suposar que el sol és una persona. Per tot l'Empordà, especialment per la Costa, se l'anomena *el cella roig*. Són ben en ús els proverbis:

«Quan l'home del cel treu banya,
vés-te'n, pagès, a ta cabanya.»

«Quan l'home del cel treu banya,
vés-te'n, pastor, de la muntanya.»

Es diu que el sol treu banya quan pel seu voltant es posen alguns núvols de forma allargada i en sentit vertical; és signe infal·lible de pluja.

El sol sempre ha estat mirat amb cert respecte i amb profunda admiració, la qual cosa ha donat poc lloc a la superstició.

Es creu, però, que el sol no pot ésser mirat fit a fit, perquè fa tornar cec.

Les àguiles tan bon punt trenquen la closca de l'ou, són encara des pels seus pares amb el sol, i els fan mirar l'astre amb fixesa. Si resisteixen la força de la claror solar, els tenen per veritables àguiles; però si se senten ferides per tanta llum i acluquen els ulls, creuen que els han estat canviats els ous per alguna altra au, i que, per tant, els nou nats no són àguiles, i els maten.

Les insolacions són produïdes, segons el poble, per haver entrat el sol dintre el cap, i cal treure'l. Per aconseguir-ho es posa damunt el cap del pacient una botella d'aigua freda, destapada, amb el broc tocant a la clepsa del malalt; la fredor de l'aigua, en tocar l'escalfor del cap, forma unes petites bombolles que pugen a través de tot el gruix de l'aigua, bo i produint un moviment. El poble creu que és el sol que fuig del cap del malalt i s'enfila aigua amunt tot barallant-s'hi, amb la qual cosa s'obté el moviment. En efecte, la frescor cura la insolació.

A Mallorca es creu que al dia de Sant Joan el sol balla, en el moment de sortir, però que aquest fenomen no es pot veure a simple vista, sinó que s'ha d'utilitzar, com a telescopi, un sedàs, a través dels forats del qual es veu ballar el sol.

Si hom recull aigua de set pous, i, després de posar-la a la serena la nit de Sant Joan, s'hi renta la cara en sortir el sol, s'obté una gran bellesa; si s'hi renten els cabells, creixen notablement, i si en el mateix moment se sembra llavor de claveller i es rega amb aquella aigua, els clavellers que en neixen fan clavells de set menes.

Banyar-se en el mar al moment de sortir el sol del dia de Sant Joan, priva de malalties durant tot l'any.

Si al punt de naixer el sol en el dia ja indicat se sembra llavor de cols, el dia següent ja és nada.

Si, mentre esteu fent un projecte o empresa de transcendència, el sol s'inflama i pren una coloració intensa com una grossa foguera, us presagia una gran sort en la vostra empresa; però si, al contrari, es tapa per un núvol, i perd els seus raigs i la claror del dia esdevé esmorteïda, us assenyala malastrugança en el que teniu entre mans.

Veure sortir el sol amb tota la seva esplendor és senyal de sort i d'alegria. Si, quan veieu el sol per primera vegada al dia, el veieu tèrbol i voltat de bromes, durant aquell dia no fareu gaires coses de profit, i no us proposeu cap afer de gaire importància, perquè us sortirà malament.

Seguint creences molt reculades, es creu que els eclipsis de sol presagien grans calamitats i desgràcies de caràcter col·lectiu, com guerres, pestes, pèrdues de collites, fam, etc.

Segons els antics, l'eclipsi del sol era com una baralla sostinguda per aquest astre amb un altre estel, que li disputava el domini de l'univers, en mig del seu reialme; aquest fet era interpretat com a un mal averany. El sol, condolgut per la baralla i despitat per haver-hi qui el volia suplantar, perdia força i propietat, tenia en abandó momentani les coses humanes i se'n seguia alguna calamitat.

Hi ha diferents procediments populars per observar els eclipsis. Es procura que la imatge del sol caigui damunt un gibrell d'aigua, on es retrata l'escena de l'eclipsi i s'evita l'enuig dels raigs sempre molestos. Es valen també d'un vidre fumat per esmorteir la brillantor dels raigs. També es fa servir un mocador de seda, de color fosc, posat amb set dobles, i es veu, a través del teixit, tota una pila de coses fantàstiques.

La llum del sol és retreta en diverses oracions de caient curatiu, reminiscències, potser, de l'aplicació popular dels raigs solars en la medicina humil i vulgar. Quan es treu una brossa de l'ull per mitjà

d'unes pedretes especials, anomenades *ulls de santa Llúcia*, sol dir-se, tot fent l'operació:

«Clara sigui la lluna,
clar sigui el sol,

clara sigui la vista,
si Déu ho vol.»

La mateixa oració s'usa per a curar erisipeles, i se senya el mal, mentre es recita. Per a curar les desfetes, es diu aquesta altra oració:

«Mare de sant Simeon,
vós que aneu sola pel món
i en sou dona tan perfeta,
si és perla quedi desfeta;
si és blanca,
al mar s'escampa;

si és negra,
al mar s'ofega.
Clara la lluna,
clar el sol,
clara sigui la vista,
si Déu ho vol.»

Per a curar l'enyorament s'han de posar tres gotes d'oli dintre una palangana d'aigua, i posar-la al sol, a l'hora que es cregui que aquest pot tenir més força. Si les gotes es mantenen senceres, és indicatiu que el pacient, el qual ha de mirar fixament l'aigua, està bo; si es destrien un xic, està una mica malalt, i si es destrien molt, el cas és greu. Seguidament es cura el pacient senyant-lo davant el sol, tot dient la següent oració:

«Si estàs enyorat de part del matí,
Déu et curi i sant Martí;
si estàs enyorat de part del vespre,
Déu et curi i sant Silvestre;
si estàs enyorat de part de migdia,

Déu et curi i la Verge Maria.
Clara és la lluna,
clar és el sol,
clara sia la vista,
si Déu ho vol.»

Sobre el sol, com element sanitos, hi ha alguns proverbis:

«Per Sant Vicens
el sol ja baixa pels torrents,
i on no hi baixará,
casa no hi vagis a plantar;
i si ho fas,
malalt hi estaràs.»

«El sol,
cura tot dol.»

«Fa mala cara el mussol,
perquè no es tracta amb el sol.

«Per Sant Vicens
el sol ja baixa pels torrents;
per la Mare de Déu de Candeler,
mal va el bac que no en té,
i allí on no n'hi ha
no hi vagis a habitar.»

«Si no tens sol al balcó,
molt sovint tindràs visita,
a ta casa, del doctor.»

Es creu que els raigs del sol tenen llur major força durant el mes de març. Així, és corrent el proverbi:

«El sol de març,
entre com el pego;

i si massa dura,
a la sepultura.» (Altea.)

Dels pronòstics meteorològics relacionats amb el sol, podem dir que, per tota la costa, es creu que si en sortir el sol se li posa al davant un núvol de forma un xic allargada i de to fosc, és indici infal·lible de forta pluja a la tarda, i molt duradora. El mateix presagi se li atribueix si, en nàixer, presenta tot el disc completament roig pujat, i els núvols que el rodegen prenen el mateix to, ço que fa l'efecte d'una grossa i imponent foguera. I si presenta el mateix aspecte en pondre's, és indici de fortes ventades durant la nit o el dia següent, així com, també, de pluja persistent, duradora i molt copiosa.

L'observació dels núvols en relació amb el sol ha donat lloc a alguns proverbis meteorològics, no pas gaires:

«Sol blanc,
senyal de fang.»

«Quan el sol fa cluc,
no tindràs pas eixut.»

«Quan el sol neix en rogent,
cap al vespre, pluja o vent.»

«Quan el sol es pon en brut,
abans de tres dies ha plogut.»

«Sol lleganyós,
pluja a l'engròs.»

«Quan el sol relluu a Bagur,
aigua segur.»

«Rojor al vespre,
sol a la finestra.»

«El sol de forat,
plou més que cap.»

«Quan plou i el sol és fort,
la Mare de Déu plora,
perquè busca el seu fill
i no el troba.» (Borriana.)

El poble retreu el sol com a símbol de bellesa i preciositat. En una cançoneta infantil es diu:

«Al carrer del Vidre,
n'hi planten una oliva,

fresca i pulida,
pulida com un sol.»

Són d'ús corrent els proverbis i dites següents:

«Hermós com un sol.»

«Preciós com el sol d'abril.»

Hi ha, també, altres ordres de proverbis, en els quals és retret el sol:

«Cert com el sol que ens il·lumina.»

«Clar com la claror del sol.»

«Estudiant de foc o sol,
no val un caragol.»

«Pel juliol,
ni porc ni sol.»

«Déu ens do pluja i bon sol,
i guerra a Sebastopol.»

Aquest darrer proverbi es refereix al fet que les calamitats en llocs llunyans sovint reporten profit.

- Sol ixent.* — Vent de migdia. (Sort.)
Sol i ombra. — Ombra no gaire compacta, en la qual es veu, en petits claps, el sol. (Sant Feliu de Guíxols.)
Sol de riu. — Vent del nord-oest. (Castelló.)
Soplujar-se. — Posar-se en lloc on no toqui la pluja quan plou. (Catalunya.)

T
Tamborinada. — Xàfec d'estiu fort, però de poca durada. (Barcelona.)
Tambutzet. — Sinònim de *timbal*. (Sant Pol.)
Tapar-se. — Cobrir-se el cel de núvols i boires. (Catalunya.)
Tarda. — Part del dia que va des del migdia fins a entrada de fosc. (Cat., Bal., Val.)
Tardor. — Una de les quatre estacions de l'any; va compresa des del 21 de setembre al 21 de desembre. Sol anomenar-se-la *el temps de la caiguda de la fulla*, per ésser l'època en què els arbres es desfullen.

La tardor és considerada com la temporada de l'any més perillosa per les malalties, i aquella en què moren les persones un xic delicades i que han pogut resistir els temps benignes de la primavera i de l'estiu, però que no poden suportar els primers freds i rigors tardorals. El proverbi en parla així:

«Pluja de tardor,
fa el millor saor.»

- Tardorada.* — Sinònim de *tardor*.
Taro. — Nom despectiu del vent o del fred. (Barcelona.)
Tempesta, o tempestat. — Pluja forta i impetuosa, acompanyada de forts trons i llamps.

El poble creu que en certa manera les tempestats poden provocar-se. Les civilitzacions antigues ja atribuïen les tempestats i els temporals a la fúria de bruixes i éssers sobrenaturals. Creien, també, que la fúria d'aquests podia ésser excitada pentinant-se o tallant-se les ungles, de manera que era rigorosament privat i cruament castigat el que cap persona que es trobés en viatge damunt una nau, ja fos tripulant o passatger, es pentinés o tallés les ungles mentre el bastiment estava navegant. La fúria de les bruixes podia desencadenar damunt el vaixell una tempesta que posés en perill la vida dels navegants. Quan es presentava una tempestat, de seguida era atribuïda a la indiscreció d'alguna persona d'a bord, i es feien tota mena d'indagacions per aclarir qui era el que s'havia pentinat o tallat les ungles d'amagat. Si a bord hi havia dames, quasi sempre era alguna d'elles la que pagava la culpa, i se li aplicava un fort correctiu. Reminiscències d'aquesta antiga creença són encara vivents a Catalunya.

Temps. — Nom donat a l'estat de l'atmosfera en sentit general.

Es parla del *temps* per a determinar l'estat atmosfèric, bo i agregant al substantiu un qualificatiu, atribuït a l'estat atmosfèric. Així, es diu

que el temps és variable, cru, rúfol, cluc, quan el celatge està completament cobert de núvols; humit, moll, revolt, dolç, tebi, pesat abonant, cat, carregat, desfet, quan la pluja és abundant i xiula el vent; calma, quan no bufa un alè d'aire; tranquil, quiet, plujós, núvol, temperat, suau, borrascós, eixarreit, calivós, fresc, sorrut, gelat, sec, boig, boirós. El proverbi ens parla de la següent manera, al·ludint a l'atmosfera:

«Quan el temps és xafogós,
no dormiu de dos en dos.»

«Temps de neu,
temps de bé de Déu.»

«Del temps i de la guerra,
qui més hi diu més hi erra.»

«Si vols saber quin temps farà, mira
quin temps ha fet.»

«En temps de fred,
val més portar gorra que barret.»

«Al bon temps, dar-li passada,
i espera la nuvolada.»

«Temps aborregat,
abans de tres dies és banyat.»

És molt popular per tot Catalunya la següent cançoneta infantil:

« — Pastoret, d'on vén's?

Vaja un temps que en fa:

— De la muntanya, de veure el temps.

plou i neva i nevarà.»

Quan les campanes toquen a temps, la mainada sol cantar:

« — Bon temps, d'on vén's?

— Del cel.

— Vina, vina, que ja et volem.

— Mal temps, d'on vens?

— De l'infern.

— Vés-te'n, vés-te'n, que no et volem.»

Temporal. — Sinònim de *tempestat*, en el mar. (Empordà.)

«El temporal,
ni a casa ni a l'hostal.»

Terbolina. — Temps revolt i borrascós. (Costa de Llevant.)

Terral. — Vent que bufa de terra cap a mar. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Terrebrisca. — Vent molt baix, que bufa quasi arran d'aigua; l'aixeca en l'aire i fa com una mena de pluja en caure. (Costa de Llevant.)

Tinyosa. — Boira molt espessa, però no tant com la *cluca*. (Costa de Llevant.)

Timbal, timbalet, timbaló. — Núvol petit i que fàcilment es desfà. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Tiribel. — Nom festiu del fred i del vent. (Barcelona.)

Tombada. — Passar la lluna d'una de les seves fases a l'altre. També es diu de canviar la temperatura atmosfèrica.

Torb. — Vent molt fort que alça la neu fluixa i la deixa

caure una altra vegada, com si novament tornés a nevar.
Torbonada. — Nuvolada de pas acompanyada de trons, llamps i ventades. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Tràmpol. — Tempesta de vent i pluja. (Olot.)

Tramuntana. — Vent del nord molt fort i impetuós. També es dona aquest nom al punt cardinal nord.

Es creu que si la tramuntana bufa abans de la Mare de Déu de març, hi ha quaranta dies més d'hivern.

Quan la tramuntana aixeca la pols de la carretera, i aquesta tira cap a tramuntana, es considera com indicatiu infal·libre de pluja.

«Tramuntana al matí,
pluja al tardí.»

«Tramuntana,
fresca i sana.»

«Tramuntana,
tarda sana.»

«Tramuntana de matí,
al tard garbí.»

«Tramuntana vertadera,
pluja pel davant o pel darrera.»

«Tramuntana vertadera,
pedra al darrera.»

«Tramuntana vertadera,
porta la carabassa al darrera.»

«Tramuntana de primavera,
pluja al darrera.»

«Tramuntana morta,
aigua a la porta.»

«Tramuntana,
vent de gana.»

«Tramuntana,
la mar plana.»

«Tramuntana morta,
ponent a la porta.»

«Tramuntana,
la mar aplana.»

«Quan plou de tramuntana,
plou de gana.»

«Tramuntana no té abric,
home pobre no té amic,
i si el té, no és gaire ric.»

Tramuntanada. — Intensiu de tramuntana.

constellació d'Orió. (Catalunya.)

«Tramuntanada,
la mar inflada.»

Tres Reis. — Cinyell de la constellació d'Orió. (Barcelona.)

Tramuntanera. — Temps regit pel vent de tramuntana.

Trillons. — Cinturó de la constellació d'Orió. (Pla de Bages.)

«Pluja tramuntanera,
pluja duradera.»

«No donis l'ovella per escapada
que els trillons no es ponguin a la
[vespreda.]»

Tres Maries. — Cinyell de la

Trista. — La lluna. (Barcelona.)

Tro. — Soroll provinent de les descàrregues elèctriques en l'atmosfera, les quals fan el llamp.

En alguns casos el poble confon les idees de tro i de llamp, que, en realitat, no és soroll, sinó la guspira elèctrica. En diverses de les operacions màgiques contra els llamps hi ha un paràgraf que diu:

«Santa Maria Magdalena
ens guardi de trons, llamps,
ni cap mal espant.»

En aquest cas es dona el mateix valor al tro que al llamp, i es demana protecció contra aquest, com si pogués caure i ferir com aquell. Hi ha alguns proverbis, de caire meteorològic, que s'hi refereixen:

«Trons a Mallorca,
aigua a la porta.»

«Trons abans de l'Ascensió,
molta pluja i molta saó.»

«Quan l'abril trona,
l'ametlla és bona.»

«Quan trona pel mes d'octubre,
neu segura.»

«Trons rai, pedra no caigui.»

En temps propensos a tronades es creu que no s'han de posar llocades, ja que, si trona quan aquesta està molt endavant, els pollets, en sentir el soroll, s'espanten i es moren.

A pagès es creu que, si trona cap al tard del diumenge, es presagi que, dintre la vinent setmana hi haurà un mort a la parròquia.

Truita. — Nom donat al sol quan, en sortir, pren un color descolorit i pàl·lid. És signe de mal temps. (Sant Pol.)

de boc. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Ulls de perdigot. — La lluna quan està embolcallada per núvols i deixa anar algun raig de claror per entre algun espai. (Sant Pol.)

U

Ulls de boc. — El núvol que tapa el sol i deixa un forat rodó, per on passa la llum de l'astre, el qual, generalment, pren la forma d'un ull.

Ulls de pop. — Sinònim d'*ulls de gat*. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Ulls de gat. — Sinònim d'*ulls de boc*. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Ulls de llop. — Sinònim d'*ulls*

V

Vent. — Nom genèric, donat al moviment de l'aire. Aquest moviment rep noms propis, segons la direcció que porta.

El poble creu diferents coses de caient quimèric sobre el vent. És molt corrent d'anomenar el vent, en general, pel nom de Joan.

(Vegeu l'article *En Joan de Narbona*.) És molt comú de creure que el vent surt tot d'un forat molt petit i estret, el qual, si es pogués tapar, s'evitarien els corrents molestos i perjudicials; però això és, si més no, impossible, puix que a la boca del forat el corrent és tan impetuós, que no hi ha ésser humà que pugui resistir d'acostar-s'hi. Pastors, pagesos i gent de mar creuen que aquest forat està en una de les valls pirenenques, però no se sap cap a quin indret es troba. Es diu que una vegada uns bruixots es comunicaven certs secrets, prop d'unes dones que els escoltaven, sense que aquells se'n donessin compte. Un d'ells anava a dir, a l'altre, el lloc on es trobava el forat d'on sortia el vent, però, una de les dones, tota cofoia per poder fer tal descobriment, féu una manifestació d'alegria, que va ésser sentida pels bruixots. Ells, al moment, suspengueren la conversa, en veure que anaven a ésser sentits per gent que no era de la seva; i, per aquella indiscreció femenina, no s'ha pogut saber on radica el famós forat. En to burleta, quan hi ha algú que es dol que no es pugui saber on és el forat del vent, se li sol dir que no és gaire lluny d'allí.

Es creu que els animals negres, en aquelles espècies que no abunden els d'aquest color, com pollastres, cabres, bous, etc., no sols preserven i esquiven els llamps, com hem dit, sinó que pressenten el vent amb molta d'anticipació, assenyalen els canvis atmosfèrics en sentit ventós; es belluguen, s'empaiten i salten de molt especial manera, i demostren una inquietud tota singular i significativa pels iniciats, en la qual veuen el símptoma infal·lible del vent. Hi ha llocs, per l'Empordà, en què tenen aquesta facultat fins els gats negres. És comú el creure que els bous d'aquest color *veuen* el vent, i entre camperols així es diu, amb plena convicció. Així mateix, es creu que el vent que bufa el divendres, regeix durant vuit dies seguits; de manera que sempre es canvia el predomini de vent en aquest dia de la setmana. També es creu que el vent que bufa i el temps que regeix durant el dia de la Puríssima, primera festa d'Advent, és el contrari del que regirà durant tota la resta del mes; això és : si bufa tramuntana, bufarà garbí la resta de l'Advent; i si, en el tal dia plou, farà bon temps després; o al contrari.

També es té com a símptoma de vent quan s'encén la sutja o estalzi de la xemeneia, bo i formant unes ratlles ondulades de guspires, que reben els noms populars de *pardals*, *milets*, *covadors*, *civaders* o *soldats*. Es relaciona la santa missa amb el vent, i es diu que aquest bufa del mateix costat on aquella acaba — s'entén per acabar la missa a la dreta o a l'esquerra, segons el capellà tanqui el missal en un sentit o en un altre —. Es creu que el vent assenyalat per la direcció de la missa, triga tres dies a produir-se. Així, fins al dimecres no comença de regir el vent assenyalat per la missa del diumenge.

Es té com a gran indici de vent el veure córrer estels, i es creu que l'endemà d'haver-ne vist córrer, el vent bufarà de la mateixa direcció d'on aquells tiraven. Si el vent xiula de manera impetuosa i forta, produint un so agut i dur, es té com a un presagi de desgràcia, i si el fa fluix, produint la seva veu diferents matisos i semblant, de vegades, com si es planyés, es diu que el vent plora, i es té com a pronòstic infal·lible d'una mort en el barri o poblat. A pagès es té com de molt mal auguri que el vent bufi o troni cap al tard de la tarda del diumenge, puix que es creu que presagia una defunció, dintre la

setmana següent, entre els veïns del poble. No cal dir que si hi ha entre ells algun malalt o delicat, seguidament es pensa en la seva mort, si s'observa aquest símptoma.

Així mateix, es creu que les bruixes tenen un cert poder per desencadenar el vent, si bé no es creu que ho facin per perjudicar els que no compten amb la seva simpatia, com es creu de les pedragades. Segons general creença, totes les bruixes celebren, cada dissabte, a mitja nit, una gran reunió, en la qual han de donar compte de llurs malifetes durant la setmana, i si es creu que alguna d'elles no s'ha portat prou bé en el seu comès, se la penja d'un arbre o pedra sobresortint; i perquè el seu cos bambolejant no pugui ésser vist de les persones que no són bruixes, desencadenen fortes ventades en totes direccions, les quals enterboleixen l'aire i fan invisible el lloc on elles es troben, i priven, al mateix temps, que s'hi puguin acostar a sorprendre l'execució els que no disfruten de llur gràcia. D'aquesta creença en ve el proverbi, molt usat, quan fa molt vent: «Sembla que hagin penjat alguna bruixa.» S'assenyala com a un dels llocs on se celebren aquestes reunions i on són penjades moltes bruixes, el menhir de Pedra gentil, prop de Mataró. La gent de mar el mira amb certa basarda; més d'un pescador creu haver-hi vist el cos bambolejant d'alguna bruixa, en dies de fort vent.

També es creu que el diable se serveix del vent per viatjar pel món, tant per anar ben de pressa com per dissimular el seu pas i la seva presència. D'acord amb aquestes creences sobre el vent, tenim els noms de *cavallet del diable* i *bujarut*, graciós nom, aquest últim, que també es dona al diable.

És fama que, pels voltants de la Seu de Barcelona, sempre bufa el llevant, i que el claustre del dit temple és el lloc més fresc i ventejat de la ciutat antiga. Conta la tradició, que, una vegada, el diable tenia necessitat d'una ànima per fer una de les seves traïques, i va decidir de venir a la terra a la seva recerca. Va muntar dalt el cavallet, que és el seu cavallet, i es va dirigir, de dret, cap a Barcelona. En passar per prop de la Seu, va sentir un gran brogit que sortia de la sala capitular, on hi havia capítol, i els canonges no s'entenien i movien gran cridòria. El diable, en sentir tant de soroll, cregué que allí podria trobar l'ànima perduda que cercava. Va deixar el vent o cavallet al claustre, i li va dir que l'esperés, ja que, seguidament, sortia per seguir el camí. Es va ficar dintre la sala capitular, i, segons unes versions, fou advertida la presència d'en banyeta, el qual, tret a puntades de peu, s'escapà per una finestra gòtica, i el vent, o cavallet que muntava, encara està donant voltes pel claustre i els voltants de la Seu, tot esperant el diable que surti. Segons unes altres versions, com que entre els canonges o el capítol encara no s'han acabat les raons, el diable encara no ha sortit de la sala capitular, en espera del moment propens per aprofitar-se de la discòrdia i fer presa de l'ànima que li falta per la seva tramoia.

El vent arremolinat, que alça gran polsaguera i enterboleix l'espai, és anomenat *bujarut*, i es diu que porta el dimoni embolicat, el qual, per no ésser vist, s'embolcalla amb el vent, i alça una polsaguera que enterboleix l'espai i es posa als ulls, i dificulta la vista, ja que no vol ésser vist, i, així, pot anar tranquil·lament pel món, passant desapercbut. La gent sol senyar-se quan fa vent polsós, per evitar que la

pols entri als ulls, i, amb ell, la malignitat diabòlica. Si entra una brossa dintre l'ull, entre altres fórmules per fer-la sortir, hi ha la següent oració, que respon a la creença que pot ésser d'origen infernal, i portada pel vent que menava el diable:

«Brull, brull,
bufarull, -
una brossa
tinc a l'ull;
si és del diable,
no la vull;
si és de la Verge Maria,
sí que la vull,
brull, brull.»

El vent bufarut es té com vingut de l'infern i com a portador de mals i perjudicador de les collites.

En relació amb la meteorologia hi ha els següents proverbis, referents al vent:

«Llampecs a llevant,
vent a ponent.»

«Quan l'home del cel treu banya,
brunz el vent a la muntanya.»

«De poca pluja i molt vent,
tothom se'n ressent.»

«Vent de dalt,
mal.»

«Sant Vicens
treu la boira dels torrents,
i porta els vents.»

«Quan plou, plou;
quan neva, neva;
quan fa vent,
aleshores fa mal temps.»

«Rellampeg a la marina,
vent a la matina.»

«Sant Marc porta ventera;
si no la porta al davant,
la porta al darrera.»

Perquè el dia es presenti normal, quant al vent, es diu que cal que faci:

«Al dematí, vent serè;
a deu hores, tramuntana;

a migdia, vent de dalt,
i a la tarda, garbinada.»

o, també:

«El dematí, vent serè;
a deu hores, garbinada;

al migdia, gargalet,
i a la tarda, marinada.»

Hi ha una altra aforística relativa al vent, sense que sigui de caire meteorològic:

«Guarda't d'home mal barbat
i de vent que ix de forat.»

«Guarda't de metge conductat
i de vent acanalat.»

«Saber el vent
i no saber el torrent»:
Tenir indicis d'una cosa que no se
sap amb certesa.

«De vent que passa per forat,
Déu te'n guard.»

«Després del vent,
corre el torrent.»

«L'any de vents,
fins les velles posen dents.»

«Quan Déu vol,
de tot vent plou.»

«Fa un vent,
que pela el cul de la gent»:
Es diu quan bufa amb molta força.

«Les dones i el mal vent,
a tres brases barlovent.»

«Val més poc vent,
que força de rem.»

«Fuig de vent acanalat,
i portar vestit mullat.»

«Guarda't d'home mal carat
i de vent acanalat.»

«Fa un vent,
que refreda tot el calent.»

«El vent Ripollès,
ni plou ni aclareix;
però quan s'hi posa,
s'hi coneix.»

«Dia de vent,
dia de torment.»

«Vent d'Aragó,
no té recó.»

«Lluna lluent,
sequedat o vent.»

«Vent de mar sobre gelada,
pluja o nevada.»

«Vent bergadà,
ni plou ni plourà.»

«De vent,
el més bo és dolent.»

És molt possible que hagi existit, o fins que existeixi, alguna pràctica supersticiosa per deturar el vent i fer que calmi. En una cançó popular, coneguda pel *Carbonerot*, hi ha un passatge en el qual el protagonista va a deturar el vent; unes nines despitades el maleeixen, i diu la cançó:

«El carbó que tu faràs,
mal foc te'l crem,
i la cendra que farà
se'n duga el vent.»
Carboner, quan sent això,

la por l'en pren,
ja n'agafa els esclops
i els instruments;
ja se'n va dalt un serrat
a aturar el vent.»

Es conta que, una vegada, el sol i el vent feren juguesca per veure quin dels dos tenia més força. Posaren la seva atenció en un home que anava de camí tapat amb una gruixuda capa, i entaularen disputa per veure quin dels dos era prou fort per fer-la-hi llevar. El vent començà a bufar amb tota la seva força, i com més bufava, el pobre home més fred sentia i més es tapava amb el seu abrigall, fins a acabar per embolicar-se del tot. El vent veié que, com més s'esforçava, pitjor, i abandonà l'empresa. Aleshores ho provà el sol, el qual començà a escalfar: primer poc, i anà pujant amb regularitat; el bon

vianant començà de desembolicar-se, fins que acabà per treure's la capa, que li feia nosa; fins l'enutjà d'haver-la de dur al coll, i la va llençar, sofocat per tanta calor. El sol, de manera quieta i suau, va guanyar al vent amb tota la seva fúria.

Vent sense peu. — Vent poc fort i que no té aspecte d'ésser durador. (Vilanova i Geltrú.)

Vent surant. — Vent fluix, que no té influència damunt l'aigua. (Vilanova i Geltrú.)

Ventolera. — Ventada forta. (Costes de Llevant i de Ponent.)

Ventre de cuni. — Núvol de forma arrodonida, molt negre.

Vera creu. — Constel·lació del Cigne. (Menorca.)

«Madona, sortiu : veureu
es deiols i ses cabrelles,
i cent mil que van amb elles,
i també la Vera creu.»

Verdago. — Núvol que volteja el sol en la seva posta o naixement, i que té una forma allargada. (Costes de Ponent.)

Verdanc. — Núvol que tapa el sol i que pren una forma allargada com una franja. (Costes de Llevant.)

Vermellor. — Tonalitat roja, presa pel cel. (Cat., Bal.)

«Vermellor al matí,
la pluja és ací;
vermellor a la tarda,
la pluja és passada;
vermellor de part de vespre,
el sol a la finestra.»

Vespre o vesprada. — Part del dia que comprèn el minvament de la claror i les primeres hores de la fosca. (Cat., Bal., Val.)

Vint-i-nou. — Sol afegir-se el nom lluna, i es refereix al dia següent en què la lluna ha fet el ple, el qual és considerat pels pescadors com a molt favorable per la pesca. (Costa de Llevant.)

X

Xafagor. — Calor molt excessiva i pesada de sorportar. (Catalunya.)

Xaloc. — Vent que bufa del sud-est. Sol ésser calent i és dolent per mar i per terra. Al camp de Tarragona l'anomenen també *buida-sacs*.

«De xaloc,
ni molt ni poc.»

«Xaloc,
molta mar, i peix poc.»

Xitxa. — Calma molt accentuada. (Costes de Llevant i de Ponent.)

JOAN AMADES